

Αγόρω Τσίου & Άλκης Ράφτης

Λούψικο Κόνιτσας

Τραγούδια και χοροί του γάμου

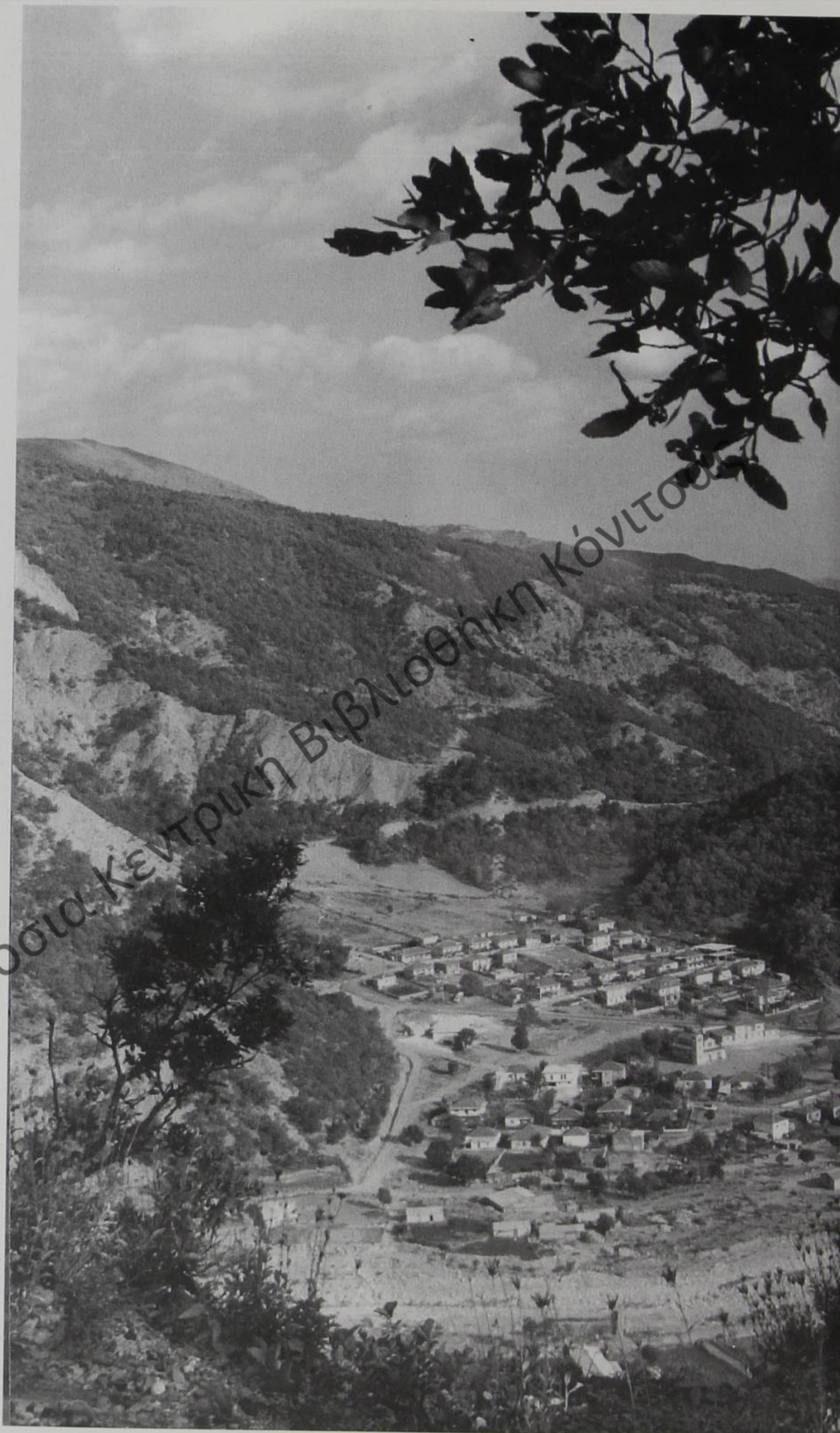
ΘΕΑΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΧΟΡΩΝ "ΔΟΡΑ ΣΤΡΑΤΟΥ"

ΛΟΥΨΙΚΟ ΚΟΝΙΤΣΑΣ

ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΚΑΙ ΧΟΡΟΙ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Το νέο χωριό Κεφαλοχώρι

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

Τίτλος: Λούψικο Κόνιτσας. Τραγούδια και χοροί του γάμου
Συγγραφείς: Αγόρω Τσίου και Αλκης Ραφτης
Εκδότες: Διεθνής Οργάνωση Λαϊκής Τέχνης - Ελληνικό Τμήμα και
Θέατρο Ελληνικών Χορών "Δόρα Στράτου",
Σχολείου 8, Πλάκα, 10558 Αθήνα, τηλ: 3244395, φαξ 3246921
Εκδοτική φροντίδα: Αναστασία Αναστασοπούλου, Σολωμού 1, Χαλάνδρι 152 32,
τηλ. 6840156, φαξ 6858851

Title: Loupsiko, Konitsa. Wedding songs and dances

Authors: Agoro Tsiou & Alkis Raftis

Publishers: International Organization of Folk Art - Greek Section,
and "Dora Stratou" Greek Dances Theatre,
8 Scholiou Street, Plaka, GR-10558 Athens, tel. (30.1) 3244395, fax 3246921

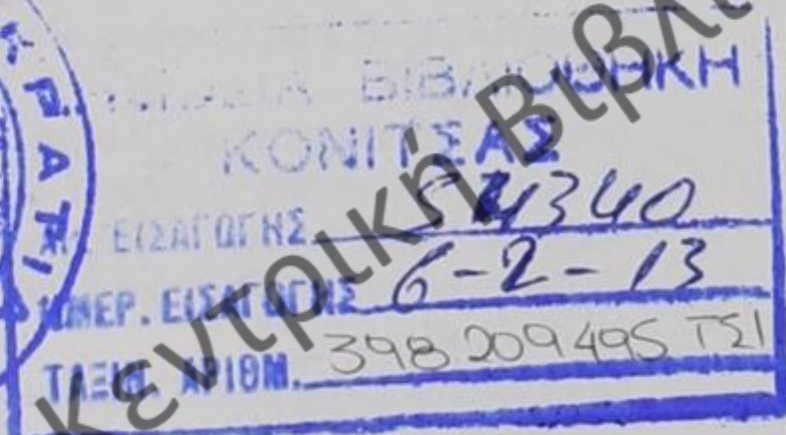
Publication coordinator: Anastasia Anastassopoulou,
1 Solomou str. GR-152 32 Chalandri, tel. (30.1) 6840156, fax 6858851

ISBN 960-7204-14-X

Αγόρω Τσίου και Αλκης Ράφτης

ΛΟΥΨΙΚΟ ΚΟΝΙΤΣΑΣ

ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΚΑΙ ΧΟΡΟΙ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

κωδ. εγγ. 1930

Διεθνής Οργάνωση Λαϊκής Τέχνης - Ελληνικό Τμήμα
Θέατρο Ελληνικών Χορών "Δόρα Στράτου"

ΘΕΑΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΧΟΡΩΝ "ΔΟΡΑ ΣΤΡΑΤΟΥ"

Σχολείου 8, 105 58 Αθήνα, τηλ. 3244395, fax 3246921

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΔΙΣΚΟΙ

"Ελληνικοί χοροί", σειρά 36 δίσκων
"Δόρα Στράτου", σειρά 4 δίσκων
"Δόρα Στράτου", σειρά 4 CD
"20 ελληνικοί χοροί", CD 1 ώρα
"20 μακεδονικοί χοροί", CD 1 ώρα
"20 ποντιακοί χοροί και τραγούδια", CD 1 ώρα
"Greek traditional village music and dances", CD 1 ώρα

ΚΑΣΣΕΤΕΣ

"Ελληνικοί χοροί", σειρά 10 κασετών
"Σκύρος", 1 κασέτα
"20 ελληνικοί χοροί", 1 κασέτα 1 ώρα
"20 ποντιακοί χοροί και τραγούδια", 1 κασέτα 1 ώρα

ΒΙΝΤΕΟΚΑΣΕΤΕΣ

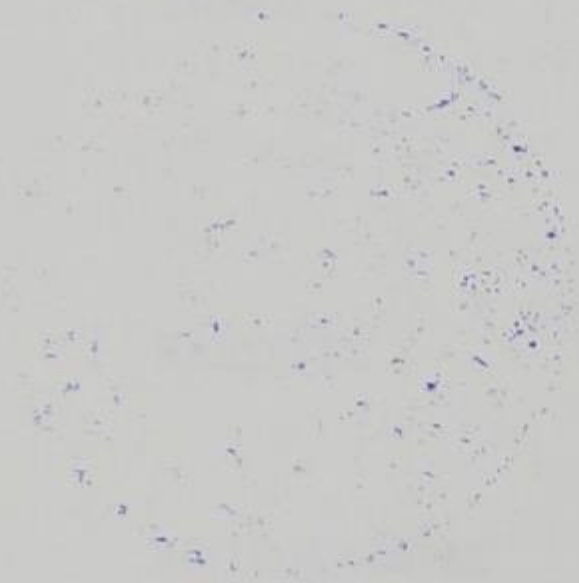
ΒΙΒΛΙΑ

"Ελληνικοί χοροί", σειρά 2 βιντεοκασετών
"Ελληνικοί παραδοσιακοί χοροί", της Δόρας Στράτου
"Μια παράδοση, μια περιπέτεια", της Δόρας Στράτου
"Οψεις του χορού", επιμέλεια Αλκη Ράφτη
"Ο κόσμος του ελληνικού χορού", του Αλκη Ράφτη
"Χορός, πολιτισμός και κοινωνία", του Αλκη Ράφτη
"Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού χορού", του Αλκη Ράφτη
"Η ζωή της Δόρας Στράτου", της Κατερίνας Αγραφιώτη
"Οι λαϊκοί χοροί. Ένας ζωντανός δεσμός με το παρελθόν"
της Δ. Στράτου,
(εκδόσεις στα ελληνικά, γαλλικά, γερμανικά και ιταλικά)
"40 ελληνικές φορεσιές", λεύκωμα (ελληνικά και αγγλικά)
"Φορεσιές 1860", των Αθηνά Μαχά και Αλκη Ράφτη
"Το άλογο της περηφάνιας" του P. Jakez Helias, μετάφραση
από τα γαλλικά.
"Greek dances. Living link with Antiquity", της Δόρας Στράτου
"The world of Greek dance", by Alkis Raftis
"Le monde de la danse grecque", par Alkis Raftis
"Dance and poetry", by Alkis Raftis
"Danse et poésie", par Alkis Raftis
"Ελληνικοί χοροί", σειρά 20 καρτών
έγχρωμο 36 σελ. σε 5 γλώσσες
Θέατρο "Δόρα Στράτου"
"Ελληνικοί χοροί - Δόρα Στράτου"
"Φορεσιές", 3 πακέτα των 12 κουτιών
Αντίγραφα των αυθεντικών φορεσιών της συλλογής του
Θεάτρου κατασκευάζονται κατά παραγγελία ή ενοικιάζονται.
Δεκτές παραγγελίες με αντικαταβολή, στο τηλ. 3244395.
Ζητήστε να σας ταχυδρομηθούν δωρεάν πλήρεις κατάλογοι.

ΚΑΡΤΕΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΘΕΑΤΡΟΥ
ΑΦΙΣΣΑ
ΜΠΛΟΥΖΑΚΙΑ
ΣΠΙΡΤΑ
ΦΟΡΕΣΙΕΣ

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	9
Γνωριμία με το χωριό	15
Ο γάμος	19
Οι αρραβώνες	24
Το Σάββατο	49
Η Κυριακή	59
Τα μεθεόρτια	97
Τραγούδια που δεν περιλαμβάνονται στο δίσκο	101
Πηγές	110
Βιβλιογραφία	112
Τα τραγούδια του δίσκου	125
Ο δίσκος	139

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Εισαγωγή

Δεν υπάρχει παρόμοια έκδοση στην Ελλάδα. Διακινδυνεύουμε αυτή την μεγαλόστομη δήλωση γιατί μια τέτοια διάκριση δικαιολογεί την περηφάνια μας. Ούτε στην ξένη βιβλιογραφία και δισκογραφία βρήκαμε κάτι παρόμοιο, αν και ψάξαμε αρκετά σε πολλές χώρες - αλλά βέβαια για όλη την υφήλιο δεν μπορούμε να πάρουμε όρκο.

Δίσκοι με τραγούδια του χωριού υπάρχουν άπειροι σε όλον τον κόσμο. Μόνο στην Ελλάδα συνολικά θα πρέπει να ξεπερνούν τους 2.000, με μια πρόχειρη εκτίμηση από τον κατάλογο του Π. Δραγουμάνου για τη δισκογραφική παραγωγή 1955-1992.

Καμία εταιρία όμως, κανένας ιδιώτης και δυστυχώς κανένα ίδρυμα δεν τόλμησε να βγάλει ένα δίσκο με τα τραγούδια ενός και μόνο χωριού. Και μάλιστα τραγούδια εντελώς φωνητικά, χωρίς κανένα όργανο. Και επί πλέον τραγούδια ξεκάθαρα αντιεμπορικά, που δεν τα παίζει ποτέ το ραδιόφωνο, που ούτε ένα τους δεν περιλαμβάνεται σ' αυτή τη μορφή σε κάποιον άλλο δίσκο, τόσο περιθωριακά θεωρούνται.

Εδώ έχουμε την υποχρέωση να αποτίσουμε φόρο τιμής σε έναν άγνωστο πρωτοπόρο του είδους, κάτοικο ενός χωριού τόσο λίγο γνωστού όσο το Λούψικο, και μάλιστα στην άλλη άκρη της Ελλάδας. Τον Α. Χατζηνικόλα από την Αρχάγγελο της Ρόδου, που 15 χρόνια πριν εξέδωσε με δικά του έξοδα δύο

δίσκους με τραγούδια του χωριού του, που τους έβρισκες μόνο στο κατάστημά του. Ένας άσημος άνθρωπος, όμως τόσο μπροστά από την εποχή του που χρειάστηκε να περάσουν 15 χρόνια για να τον ακολουθήσει κάποιος.

Αναγνωρίζοντας τον κ. Χατζηνικόλα σαν πρόδρομο, το δικό μας βήμα έγκειται στο ότι - πέρα από τον περιορισμό σε ένα χωριό - συνδυάσαμε το δίσκο με εθνογραφική καταγραφή σε βιβλίο και επιμείναμε στην αρχέγονη μορφή των τραγουδιών: ομαδικά, χωρίς καμία απολύτως επέμβαση, χωρίς όργανα (a capella, κατά την ευρωπαϊκή ορολογία) και μόνο με ηλικιωμένες τραγουδίστριες. Αξίζει να πούμε δυο λόγια για το καθένα από αυτά τα χαρακτηριστικά.

Περιορισμός σε ένα χωριό

Οι δίσκοι που κυκλοφορούν είναι του τύπου "Τραγούδια της Θράκης" ή "της Θεσσαλίας" ή κάποιας άλλης περιοχής, εκτός πια αν είναι απ' όλη την Ελλάδα. Έτσι δεν καταγράφεται το μουσικό ιδίωμα ενός ορισμένου χωριού, αφού η εκτέλεση που ακούμε είναι είτε από κάποιο χωριό που δεν αναφέρεται, είτε ένα κράμα που έφτιαξε ο τραγουδιστής από ακουσματα διαφόρων χωριών. Οδηγούμαστε έτσι να πιστέψουμε ότι το τραγουδι λεγόταν έτσι σε όλα τα χωριά της περιοχής, πράγμα που απέχει από την πραγματικότητα και την παραποιεί.

Το τραγούδι φέρει τη σφραγίδα του χωριού όπου λέγεται, πολλές φορές ο κάθε τραγουδιστής στο χωριό αυτό του δίνει μια ακόμα πιο ειδική παραλλαγή. Από το ένα γλέντι στο άλλο μπορεί το ίδιο τραγούδι να αποδοθεί κάπως πιο διαφορετικά. Η ίδια η έννοια της ομοιομορφίας είναι αντίθετη με την ουσία του παραδοσιακού πολιτισμού. Τυποποιώντας ένα οποιοδήποτε στοιχείο της παράδοσης το υποβαθμίζουμε.

Όταν βλέπουμε ένα χορευτικό συγκρότημα ξέρουμε ότι φοράει τη φορεσιά του τάδε χωριού, γιατί λοιπόν να μην ξέρουμε ότι χορεύει την παραλλαγή του χορού ή του τραγουδιού από το τάδε χωριό, εφόσον είναι γνωστό ότι από χωριό σε χωριό διαφέρουν; Κάποτε το ανεύθυνο ανακάτεμα ήταν ανεκτό, τώρα όμως που η έρευνα έχει προχωρήσει είναι απαράδεκτο.

Η επικέντρωση στο χωριό είναι μια αναγνώριση ότι αυτό είναι η βασική κοινωνική μονάδα. Εκδίδοντας ένα βιβλίο-δίσκο για ένα χωριό, αφενός δίνουμε το παράδειγμα μιας πραγματικής αρχειακής εργασίας, αφετέρου προσφέρουμε στους κατοίκους του ένα αντάλλαγμα για τα δικά τους τραγούδια που μας πρόσφεραν. Η εκμετάλλευση του χωριού από την πόλη είναι σχεδόν τόσο παλιά όσο η εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο. Εμείς τουλάχιστον το αναγνωρίζουμε δίνοντας στους χωριανούς ένα ντοκουμέντο που

θα το καμαρώνουν και θα μείνει γία τα εγγόνια τους. Μέχρι τώρα κοιτούσαμε μόνο να τους πάρουμε τη μουσική τους για να την κυκλοφορήσουμε στις πόλεις.

Η οραδική απόδοση

Εχει εθιστεί το αυτί μας από δίσκους και από παραστάσεις να ακούει δημοτικά τραγούδια από έναν τραγουδιστή ή μια τραγουδίστρια. Σπανιότατα τα ακούμε στην πραγματική τους μορφή, που είναι αντιφωνική (ένας τραγουδάει και μετά όλοι οι άλλοι επαναλαμβάνουν). Σχεδόν ποτέ δε τα ακούμε στην πιο σπάνια, αλλά εξίσου παραδοσιακή απόδοσή τους όπου όλοι τραγουδούν μαζί (όπως σ' αυτόν τον δίσκο). Το να τραγουδάει κάποιος μόνος του δημόσια ήταν η εξαίρεση την εποχή που τα τραγούδια αυτά ζούσαν την πρώτη τους ζωή. Μόνο αν οι άλλοι δεν ήξεραν το τραγούδι (π.χ. αν αυτός ήταν ξένος), ή αν ήθελαν ειδικά να ακούσουν μόνο αυτόν (αν ήταν ιδιαίτερα καλλίφωνος, ή όταν έβαζαν ένα μικρό παιδί να τραγουδήσει), ή αν το ίδιο το τραγούδι το απαιτούσε (αμανέδες, νανουρίσματα, ορισμένα αποκριάτικα κλπ.) θα τραγουδούσε μόνος του, και πάλι θα αισθανόταν άσχημα που οι άλλοι δεν τον ακολουθούν.

Τώρα ο τραγουδιστής απλώνει εγωιστικά τη φωνή του και βάζει τα όργανα να παίζουν το μέρος που προορίζεται για τις φωνές των άλλων. Τραγουδάει και τραγούδια που δεν τα έλεγαν στο χωριό του, ούτε στην περιοχή του, ορισμένοι δε τολμούν να αποδίδουν τραγούδια από την άλλη άκρη της Ελλάδας. Η παραποίηση είναι δεδομένη πριν ακόμα βγει η πρώτη νότα, από την πρόθεσή του και μόνο. Ο καθένας βέβαια κάνει ό,τι νομίζει εφόσον υπάρχει ελευθερία της έκφρασης, και δεν θα είχαμε λόγο αν δεν ονόμαζε τα τραγούδια του δημοτικά. Στον παραπλανητικό τίτλο έχουμε αντίρρηση, όχι στην εκτέλεση. Ας τα ονόμαζε νεοδημοτικά, αφού δεν θέλει να ακολουθήσει τους κανόνες της παράδοσης.

Η μη-επέμβαση

Οι επεμβάσεις στα τραγούδια είναι δύο ειδών. Το πρώτο είδος ανάγεται στην προετοιμασία του τραγουδιστή, των τραγουδιστών, ή και των οργανοπαιχτών. Κάποιος που είναι λίγο ή πολύ ή καθόλου ειδικός (με το κύρος του υπεροπτικού ύψους του, με την άνωθεν επιβολή του παραγωγού, ή με κάποιο πτυχίο) αναλαμβάνει συνήθως να προβάρει τους εκτελεστές. Αυτό κατ' αρχάς δεν είναι κακό, αφού κάποιος πρέπει να αναλάβει τον συντονισμό, αλλά συχνά καταλήγει σε παραποίηση της εκτέλεσης. Γιατί ο συντονιστής-επιμελητής, προκειμένου να δικαιολογήσει το ρόλο του, επιβάλλει τελικά τις ιδέες του στην εκτέλεση.

Οι άνθρωποι του χωριού είναι από τη φύση τους υποχωρητικοί απέναντι

στους ανθρώπους της πόλης. Ιδιαίτερα οι ηλικιωμένοι, έχοντας έναν δικό τους κώδικα συμπεριφοράς για τις συναναστροφές μέσα στο χωριό, αισθάνονται ανίσχυροι μπροστά στον κώδικα της πόλης. Ακόμα και θέματα που αναμφισβήτητα τα γνωρίζουν καλύτερα, όπως τα τραγούδια τους, δεν τα υπερασπίζονται, με αποτέλεσμα να μας έρχονται "χτενισμένες" ηχογραφήσεις, με σκοπό να γίνουν εμπορικές (συνώνυμο του πανελληνιες). Για τις κάθε είδους ενορχηστρώσεις, ας μην εκφραστούμε.

Η δεύτερη κατηγορία επεμβάσεων είναι τεχνικής φύσεως. Οι ηχογραφήσεις γίνονται στα στούντιο στις πόλεις, όπου οι ερασιτέχνες τραγουδιστές και οργανοπαίχτες αισθάνονται εντελώς χαμένοι. Έχουν μάθει να παίζουν μόνο στο δικό τους οικείο, ζεστό περιβάλλον, με δικούς τους τριγύρω, με χορευτές να αποδίδουν τη μουσική τους. Τα μικρόφωνα τοποθετούνται από τον ηχολήπτη, ο ίδιος ρυθμίζει την ένταση και τη χροιά του κάθε καναλιού. Εκείνος τελικά "καθαρίζει" την ηχογράφηση, μαζί με τον επιμελητή. Όλοι οι τεχνικοί λατρεύουν τη σύγχρονη μουσική, που τους έχει γαλουχήσει και που τους δίνει το καθημερινό ψωμί τους. Όσο πιο ηλεκτρονική είναι η μουσική τόσο την εκτιμούν, γιατί εκεί ο ρόλος τους είναι ισότιμος με των μουσικών. Φαντάζεστε πόση εκτίμηση τρέφουν για τη δημοτική μουσική και τις γνώσεις που έχουν για αυτήν.

Η απουσία οργάνων

Έχουμε επίσης εθιστεί είτε στην καθαρά οργανική απόδοση των τραγουδιών, είτε στην απόδοση με φωνή και όργανα. Αυτό έγινε σταδιακά και οφείλεται σε διάφορους λόγους.

α) Τα τραγούδια των Ελλήνων σε ορισμένες περιοχές είναι σε άλλες γλώσσες (αρβανίτικα, βλάχικα, τούρκικα κλπ.) ή σε τοπικά ιδιώματα της ελληνικής (π.χ. τουρκωνικά) που σήμερα δεν μπορούν να αποδοθούν σωστά, ούτε ακόμα και από ντόπιους τραγουδιστές. Η λύση που δόθηκε ήταν να παίζονται μόνο οργανικά ή με νέα λόγια στα νεοελληνικά ή χωρίς την τοπική εκφορά. Μόνο οι Πόντιοι έχουν κρατήσει το ιδίωμά τους στα τραγούδια, αν και βλέπουμε να πληθαίνουν τα νεοποντιακά.

β) Τα όργανα πλουτίζουν το ηχόχρωμα, επεκτείνουν το εύρος και γεμίζουν τη μελωδία. Όταν τα έχει συνηθίσει κανείς, τότε χωρίς αυτά η μελωδία φαίνεται φτωχή. Όμως ο κόσμος παλιά τραγουδούσε συνήθως χωρίς όργανα, αυτή ήταν η πραγματική μορφή των τραγουδιών. Με τα όργανα χάνεται η αρχική μελωδική γραμμή, η ερασιτεχνική και αυστηρά τοπική διάσταση, εφόσον οι οργανοπαίχτες είναι συχνότερα Γύφτοι (στη στεριανή Ελλάδα) που ομογενοποιούν τα ιδιώματα παίζοντας για μια ευρύτερη περιοχή, παράλληλα πλουτίζοντάς τα με στολίδια που δεν μπορεί να δώσει η φωνή.

γ) Υπάρχει όμως και μια άλλη διάσταση στη συνύπαρξη οργάνων και φωνών. Τα όργανα είναι κουρντισμένα, ενώ οι φωνές δεν είναι. Τα όργανα παίζουν στην ευρωπαϊκή, τη συγκεκριμένη κλίμακα ματζόρε-μινόρε, ενώ οι φωνές των παλιών τραγουδιστών (όπως και των ψαλτάδων) διατηρούν τη μεγάλη ελευθερία των φυσικών κλιμάκων. Όταν καλούνται να συγκατοικήσουν στο τραγούδι, οι φωνές είναι εκείνες που θα χάσουν, γιατί θα αναγκαστούν να υποστούν την πειθαρχία των ίσων διαστημάτων τόνου-ημιτόνιου. Αρα το τελικό αποτέλεσμα θα είναι λιγότερο παραδοσιακό, πιο απομακρυσμένο από τη βυζαντινή μουσική.

Η ηλικία των τραγουδιστριών

Εχει γενικά επικρατήσει να τραγουδάνε οι νεότεροι. Από αυτούς λίγοι είναι εκείνοι που ξεκίνησαν από το δημοτικό τραγούδι και ακόμα πιο λίγοι εκείνοι που έμειναν σ' αυτό. Οι νέοι ονειρεύονται να κάνουν καριέρα στο ελαφρολαϊκό και σε μια στιγμή μπορεί να βγάλουν έναν πρόχειρο δίσκο με τα δημοτικά της περιοχής τους για να κερδίσουν πελατεία.

Μπροστά στην τρομοκρατία του μοντέρνου, λίγοι είναι οι ώριμοι που τολμούν ή που καλούνται να τραγουδήσουν δημόσια. Όλοι είναι επαγγελματίες, είτε με πανελλήνιο ρεπερτόριο (όπως η Δόμνα Σαμίου), είτε με τοπικό (Χρόνης Αηδονίδης, Ξανθίππη Καραθανάση, Στέλιος Μπέλλος κ.ά.). Οι μεγαλύτεροι μένουν κατά κανόνα πιο κοντά στην παλιά μορφή του τραγουδιού, ενώ οι νεότεροι ενδίδουν ευκολότερα στις πιέσεις των γύρω τους και στις δικές τους φιλοδοξίες για εύκολη ανέλιξη. Το ίδιο ισχύει για τους οργανοπαίχτες, που όλοι νεωτερίζουν, τονίζοντας πάλι το "κατά κανόνα" για να μην αδικήσουμε τις ελάχιστες εξαιρέσεις.

Το σκεπτικό της έκδοσης

Αυτά είναι τα χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν τη μουσική πλευρά της έκδοσης και της δίνουν τη μοναδική της θέση στη δισκογραφία. Επί πλέον, ο συνδυασμός με ένα βιβλίο επιτρέπει τη λεπτομερή ανάπτυξη του θέματος σε έκταση πολλαπλάσια από όση θα χωρούσε σε ένα ένθετο δίσκου LP ή CD. Δεν είναι μόνο τα λόγια του δίσκου, αλλά τα λόγια όλων των διασωθέντων τραγουδιών του χωριού που καταγράφονται εδώ.

Το σημαντικότερο όμως είναι ότι καταγράφονται τα έθιμα που συνδέονται με τα τραγούδια. Τα δημοτικά τραγούδια δεν είναι αυτοτελή δημιουργήματα, όπως τα σύγχρονα τραγούδια. Όταν παρουσιάζονται μόνο τους, είτε σε δίσκο είτε σε βιβλίο, είναι απαράδεκτα λειψά. Αυτά τα τραγούδια είναι δεμένα με διαδικασίες, με χρονικές στιγμές και με εθιμικές σκηνές. Η επιτόπια έρευνα επέτρεψε να δοθεί το δέσιμο αυτό, ώστε τα τραγούδια να

μπουν στο δικό τους πλαίσιο. Μια βιντεοκασέτα θα ολοκλήρωνε την έκδοση, αν κάποτε μπορούσε να γίνει μια προσεγμένη αναπαράσταση του παραδοσιακού γάμου.

Η εθνογραφική έρευνα είναι τελικά το σημαντικότερο στοιχείο από όσα δίνουν στην έκδοση αυτή τον παραδειγματικό της χαρακτήρα. Η τύχη το έφερε να είναι το χωριό που διαλέξαμε ένα από τα δυσκολότερα ανάμεσα στα 10.000 χωριά της Ελλάδας. Σε μια από τις πιο απομακρυσμένες περιοχές, ένα χωριό ιδιαίτερα ορεινό, που δεν υπάρχει πια στην παλιά του θέση και που οι περισσότεροι κάτοικοί του έχουν διασκορπιστεί, παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσκολίες στην καταγραφή των παλιών εθίμων και στη διασταύρωση των πληροφοριών, όσο και στην επιτόπια ηχογράφηση.

Ελπίζουμε το παράδειγμα αυτό να το ακολουθήσουν κι άλλοι. Δεν τρέφουμε ελπίδες όσον αφορά τις εταιρίες, μια και αναγνωρίζουμε τον εντελώς αντισυμβαλλόμενο χαρακτήρα αυτής της προσέγγισης. Πιστεύουμε ότι αυτός ακριβώς είναι ο ρόλος ενός μη κερδοσκοπικού οργανισμού: να κάνει εκδόσεις και γενικά δραστηριότητες που δεν μπορούν να αναλάβουν οι εταιρίες. Μπορούν κοινότητες, δήμοι, νομαρχίες, μουσεία, σωματεία, ιδρύματα, να δοκιμάσουν να βγάλουν δίσκους ανά χωριό.

Από το 1ο συνέδριο της ΔΟΛΤ, δέκα χρόνια τώρα, κηρύξαμε την ανάγκη να ξαναγίνει το χωριό παραγωγός πολιτιστικών αγαθών, να ξαναπάρει την πολιτιστική του ζωή στα χέρια του. Αργότερα κάναμε εκστρατεία για ένα πρόγραμμα που το ονομάσαμε "Κάθε χωριό και δίσκος" - χωρίς κανένα αποτέλεσμα. Τώρα αναγκαζόμαστε πάλι να κάνουμε την αρχή, περιμένοντας να πάρουν άλλοι τη σκυτάλη.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Γνωριμία με το χωριό

Τοποθεσία και ιστορία

Το χωριό Λούψικο ήταν χτισμένο 40 χιλιόμετρα βορειοανατολικά της κωμόπολης της Κόνιτσας, στο νομό Ιωαννίνων. Γύρω του βρίσκονταν τα χωριά Χρυσή (Σλάπινα) και Πευκόφυτο (Βίσαντοσκο) της Δυτικής Μακεδονίας, καθώς και Πλαγιά (Ζέρμα), Δροσοπηγή (Κάντσ'κο), Αετομηλίτσα (Ντέντσ'κο), Λαγκάδα (Μπλήζιανη) και Οξυά (Σέλτση) της επαρχίας Κόνιτσας.

Αναφέρεται ότι γύρω στο 1800 υπήρχαν στην περιοχή τρεις συνοικισμοί, με τα ονόματα Ράμστα, Μεσοχώρι και Λούψικο. Εξ αυτών διατηρήθηκε μόνο το Λούψ'κο. Οι άλλοι δύο οικισμοί εγκαταλείφθηκαν από τους κατοίκους τους μετά το 1870 εξ αιτίας ληστρικών επιδρομών των Τουρκαλβανών. Έτσι η Ράμστα και το Μεσοχώρι έγιναν κτήματα των Λουσιωτών. Την εποχή της Τουρκοκρατίας το Λούψικο αντιστάθηκε - άλλοτε με επιτυχία και άλλοτε ατυχώς - στην προσπάθεια των μπέηδων της Κολόνιας να το κάνουν τσιφλίκι τους. Δε γνωρίζουμε πόσο βαθιά στο παρελθόν φτάνουν οι ρίζες του Λούψικου. Η παράδοση θέλει τις οικογένειες των Καρανικάδων, των Τσιάδων, των Φασουλαίων, των Κουταβασαίων και των Βουζαίων ως τους πρώτους κατοίκους του χωριού. Θέλει τους Σδουκάδες να

κατεβαίνουν από τα Μπιτόλια (Μοναστήρι), τους Κολωνιαραίους από την Κολόνια της Αλβανίας και τους Νουτσαίους να ανεβαίνουν από τη Λάκκα του Σουλίου. Κατά τα γραφόμενα του Γιώργου Σδούκου, όλες οι οικογένειες που υπήρχαν στο χωριό διασκορπίστηκαν εξαιτίας των τουρκαλβανικών επιδρομών το 16ο αιώνα, κυρίως στην Καστοριά, στα Μπιτόλια, στα Γιάννενα, στην Κορυτσά. Μετά πάροδο ετών ξαναγύρισαν στο χωριό. Αναφέρονται ακόμα περιπτώσεις όπου κάποια οικογένεια αναγκαζόταν να εγκαταλείψει το χωριό όταν ερχόταν σε σοβαρή ρήξη με κάποια άλλη πολύ ισχυρότερη.

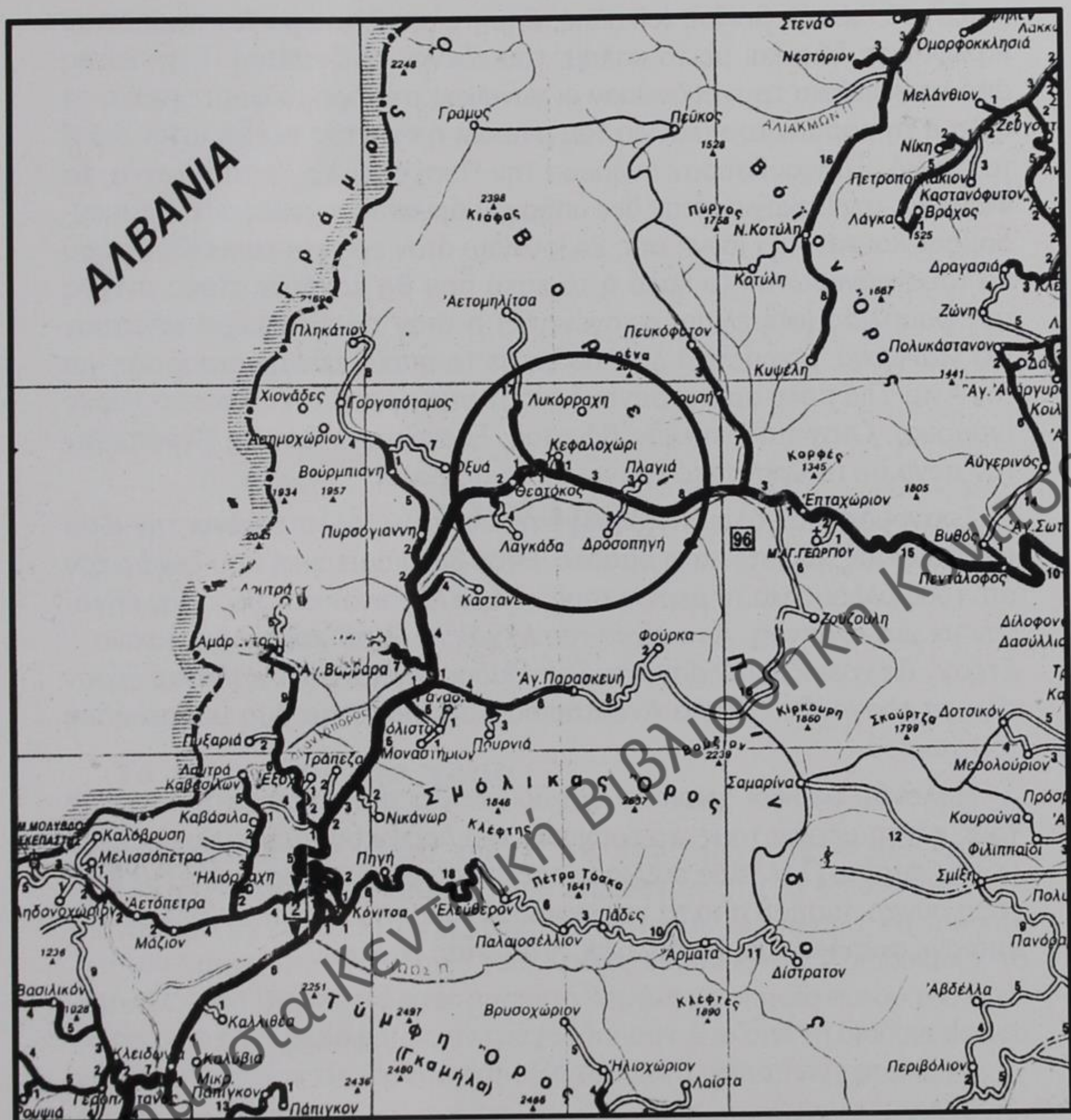
Το χωριό απελευθερώθηκε, όπως όλη η Ηπειρος το 1912 και αναγνωρίστηκε σαν κοινότητα το 1919 με το όνομα Λούψικο. Το 1928 μετονομάστηκε σε Λυκόρραχη, κατά μετάφραση του Λούψικο. Λόγω κατολισθήσεων του εδάφους, το 1977 μεταφέρθηκε νοτιότερα στην θέση της κοινότητας Αμπέλια, σε υψόμετρο 750 μ. Το 1978 μετονομάστηκε σε Κεφαλοχώρι. Η νέα αυτή ονομασία καθώς και η μετάθεση κοντά στον κεντρικό δρόμο ήταν μια προσπάθεια να παίξει το ρόλο κεντρικού χωριού της περιοχής.

Οι κάτοικοι

Το σημερινό χωριό έχει 188 σπίτια. Τα σπίτια του παλιού χωριού είναι τώρα όλα ερειπωμένα. Οι κάτοικοι είναι σήμερα 165, αλλά το καλοκαίρι γίνονται περίπου 300. Η διαμόρφωση του πληθυσμού ήταν: 124 κάτοικοι το 1920, 299 το 1928, 454 το 1944, 81 το 1951, 245 το 1961, 199 το 1971, 237 το 1981, 200 το 1991 και 165 το 1996.

Οι Λουσιώτες στο παρελθόν ήταν τζουμπαναραίοι και γεωργοί, αμφότερες δουλειές σκληρές. Αναγκάζονταν να δουλεύουν σα σκυλιά. Επειδή η γη ήταν ορεινή και άγονη έσπερναν στα βουνά. Φεύγαμε το πρωί απ' το σπίτι με το ζευγάρ', ζευγάρ' λέγαμαν τα βόδια, πηγαίναμε στα χωράφια και δουλευάμαν μέχρι το βράδ', ακόμα και τ' νύχτα. Με το δαδί ερχομάσαν, λέει ο Μιλτιάδης Κολωνιάρης για τον καθημερινό τους αγώνα.

Σήμερα όσοι διαμένουν στο χωριό ασχολούνται με την κτηνοτροφία (υπάρχουν 3.500 γιδοπρόβατα και 2 αγελαδοτροφικές μονάδες) και με την εκμετάλλευση των δασών. Πολλοί Λουσιώτες ζουν μόνιμα διάσπαρτοι σε διάφορα μέρη της Ελλάδας και του εξωτερικού (Σουηδία και Γερμανία), όσοι όμως έχουν συγγενείς και σπίτια στο χωριό επιστρέφουν τακτικά, ιδιαίτερα το καλοκαίρι.

Χάρτης της περιοχής Κόνιτσας

Το τραγούδι στο Λούψικο

Οι Λουψιώτες τραγουδούσαν όπου και να βρίσκονταν. Τραγουδούσαν κι έπαιζαν τη φλογέρα τους κοντά στα πρόβατα, τραγουδούσαν όταν βοτάνιζαν το σάρι, στο σκάλο (σκάλισμα) του καλαμποκιού και στο θέρο του σταριού, του κριθαριού, της ταής (βρόμης), του ροβιού, του

μπιζελιού και της βρίζας (σίκαλης, δημητριακού που με τον καρπό του έτρεφαν τα ζώα και με το καλάμι του έδεναν τα δεμάτια). Γυρνώντας από τα χωράφια τραγουδούσαν οι γυναίκες στο δρόμο φορτωμένες τα ξύλα ή τη σαρμάν'τσα (κούνια του μωρού) ή έχοντας γκότσι (στον ώμο) τα παιδιά. Τραγουδούσαν ανήμερα την Πασχαλιά, τα Χριστούγεννα, τα Φώτα και την Παναγιά, όταν δεν υπήρχαν όργανα να χορέψουν. Τραγουδούσαν και τον Αη Γιάννη στις 24 Ιουνίου, όταν έριχναν τα κλήδονα που θα τους φανέρωναν το καλό ή το κακό που θα ερχόταν στους άντρες της φαμπλιάς (φαμελιάς, οικογένειας) ή όταν την ίδια μέρα πήγαιναν για γιαννάκια, αρωματικά λουλούδια με τα οποία έκαναν σταυρούς για τον Άγιο. Πιο πολύ όμως τραγουδούσαν στις αρραβώνες και στις χαρές (γάμους). Όταν πάλι έπεφτε θάνατος, ξόρκιζαν τη θανή ή θεράπευαν τον πόνο με το θρηνητικό τραγούδι, το μοιρολόι.

Τραγουδούσαν όλοι, ποιος λίγο ποιος πολύ, άλλοτε μόνοι την ώρα της δουλειάς, άλλοτε κατά ομάδες. Ήταν βέβαια μερικοί που ξεχώριζαν απ' τους άλλους για το μεράκι τους, κι άμα λάχαιναν στη χαρά την έβγαζαν με μια αναπνοή. *Αμα είχες του Μ'χάλ' τ' Ρέστ' και τ' Μιχαλάκινα τ' Στέργ', δε χρειάζονταν όργανα. Τραγουδούσαν και πολύ καλά και ξέραν όλα τα τραγούδια,* είπε ο Αναστάσιος Καρανίκας για δυο μερακλήδες του χωριού.

Μολονότι μερικοί χωριανοί ξεχώριζαν για την ποιότητα της φωνής τους και το μεράκι τους, το τραγούδι του Λούψικου ήταν συνυφασμένο με την ομάδα. Ο τέλειος συγχρονισμός τους ήταν απόρροια του μεταξύ τους συγχρωτισμού από τα γεννοφάσκια τους. *Καίγονταν το φελεκούδ',* έπαιρνε φωτιά ο κόσμος δηλαδή, ή ο τόπος έπρεπε.

Ο γάμος

Το τραγούδι στο γάμο

Η εθιμοταξία του γάμου, από τα προξενιά μέχρι τις φ'λιές (φιλιές, συγγενικές συγκεντρώσεις που απέβλεπαν στο να εξοικειωθούν τα νιόγαμπρα με το σόι εξαγχιστείας), συνιστούσε ένα δράμα, τα τραγούδια του γάμου ήταν τα χορικά του. Καθώς εκτυλίσσεται η διαδικασία, τα περισσότερα τραγούδια είναι άρρηκτα δεμένα με σκηνές αυτού του δράματος, και είναι βεβαιο πως αν τραγουδιόνταν έξω από τη διαδικασία του γάμου θα έχαναν την δραματική αξία τους στα μάτια των κατοίκων.

Άλλα τραγούδια που είναι άσχετα με τα δραματικά επεισόδια του γάμου είναι σαν εμβόλιμα χορικά, ιντερμέδια που παρεμβάλλονται στην υπόθεση του έργου με σκοπό να ξεσκάσουν οι συμμετέχοντες. Αυτές τις στιγμές αναλογίζονταν τους καημούς της ξενιτιάς και τα πάθια από τους Τούρκους και τους Τουρκαλβανούς, ή τραγουδούσαν τον έρωτα που η κοινωνία τους τον καταδυνάστευε.

Το προξενιό

Ο γιος ή η κόρη στο Λούψικο δεν είχαν λόγο στην επιλογή συζύγου,

αυτό ήταν θέμα των γονιών. Οπ' είχι ζήλου η μάνα κι ου πατέρας πάντρευαν το πιδί τ'ς. Πολύ λιγότερο είχε λόγο η τσιούπου (κόρη). Τον πρώτο που τ'ς δίνανε, αφού τον διάλιξι ου πατέρας τ'ς κι η μάνα τ'ς, καλός ήταν γι αυτήν. Εκείνη που θά 'λεγε κάτι για τον άντρα που τ'ς δίνανε δεν ήταν καλή κοπέλα, ήταν σκουμποκέφαλη (ανόητη, ισχυρογνώμων) κι έβγαζι ανάμ' (κακό όνομα). Ιλεγαν: Τι δ'λειά είχι αυτή να σ'κώσ' κεφάλ';

Όταν οι γονείς του γαμπρού είχαν πάρει την απόφαση, μπορούσαν να την ανακοινώσουν στο παιδί τους: *Ισένα θα σε παντρέψουμι κι θα πάρουμι τ'ν τάδε κοπέλα.* Ο γιος άκουγε την απόφαση και δεν μιλούσε. Πολλές φορές - στο πιο μακρινό παρελθόν αυτό ήταν ο κανόνας - δινόταν ο λόγος απ' τους δυο πατεράδες χωρίς να έχουν ιδέα ούτε του πιδί, ούτε του κορίτσ'. Στη δεκαετία του 1940 εμφανίστηκαν οι πρώτες περιπτώσεις όπου ο γιος, έχοντας κάνει την επιλογή του, διαβίβαζε την επιθυμία του στον πατέρα του κι εκείνος πήγαινε να ζητήσει την κοπέλα. Ο Βασίλης Κολωνιάρης ισχυρίστηκε: *Οποια ήθελα θα τ'ν ίπαιρνα.* Ο πατέρας μ' δεν μ' χάλαιγε χατίρ'. Ακόμα, ο Κωνσταντίνος Τσίος είπε πως η μητέρα του η Αθηνά δεν ήθελε να παντρευτεί την Αλεξάντρα, αλλά αυτός την πήρε, το 1956. *Ο,τ' κι αν έκανε η μάνα μ', εγώ θα τ'ν ίπαιρνα,* είπε. Ήταν ορφανός από μικρός, οπότε η ευθύνη της επιλογής έπεφτε στη μάνα.

Ήταν δυνατόν ο πατέρας, αφού η οικογένεια είχε αποφασίσει ποια ήθελε για νύφη, να πάει κατευθείαν στο σπίτι της, χωρίς να προηγηθεί καμιά διεργασία. Ο Θωμάς Καρανίκας αφηγήθηκε: *Σ'κώθηκ' ο πατέρας μ' και πήγε στο Αντών' Νούτσο και τ' λέει: Θέλ'ς να γίνουμι συμπεθεριά; Θα μ' δώ'εις τ' θυγατέρα σ' στο πιδί μ';.* Στην ερώτηση αν φοβούνταν μήπως ντροπιστούν, απάντησε: *Οχι. Δε φοβούνταν. Δε θέλ'ς; Δε θέλ'ς. Μι γειά σ', μι χαρά σ'.*

Δεν πήγαιναν όμως όλοι κατευθείαν στο σπίτι της νύφης, μερικοί προτιμούσαν το προξενιό. Εστελναν μια γυναίκα συγγενή - γυναίκες έκαναν κυρίως τη μεσολάβηση γιατί είναι πιο ευέλικτες και καταφερτζούδες - στο σπίτι της νύφης για να διερευνήσει το έδαφος ή να το προετοιμάσει. Η προξενήτρα σπάνια μιλούσε ευθέως για το θέμα της, αλλά έριχνε κουβέντες απ' όξου'. Η Γόρου (Αγόρω) του τάδε είναι καλή κοπέλα, κυτπάχτε εκεί πέρα, γιατί ακούσαμε ότι σκέφτιστι να πάρτε τ' Χρήστου τ' τάδε τ'ν κοπέλα, που κι αυτή καλή είναι αλλά η Γόρου είναι καλύτερ'. Η, αφού συζητούσαν δήθεν αδιάφορα για νύφες και γαμπρούς, ρωτούσαν με τρόπο *Κι αν σ' χαλέψ' (ζητήσει) τ'ν κοπέλα ο τάδε, μπορείς να τ' δώ'εις;* Υστερα γύριζαν στο σπίτι του γαμπρού και μετέφεραν τα θετικά ή αρνητικά μηνύματα που

έπαιρναν από την οικογένεια της νύφης, οπότε αυτή έπραττε ανάλογα.

Αν πήγαινε ο πατέρας ή η μάνα στο σπίτι της νύφης χωρίς να προηγηθεί καμιά ζύμωση, υπήρχε περίπτωση να αντιμετωπίσουν άρνηση. Τέτοια άρνηση θα τους βαροφαινόταν, παρά τον αντίθετο ισχυρισμό του Θωμά Καρανίκα παραπάνω. Παραθέτουμε την αφήγηση της Θοδώρας Σδούκου για τη μεσολάβησή της στο προξενιό του κουινιάδου της, γιατί φανερώνει τα χαριτωμένα τεχνάσματα που χρησιμοποιούσαν οι προξενήτρες και φωτίζει τον τρόπο που αντιδρούσαν οι πατεράδες των γαμπρών σε ενδεχόμενη άρνηση να τους δώσουν μια νύφη.

Θέλαμαν να παντρέψουμι το Γιώργο. Είπαμαν για πολλές με τ'ν πεθερά μ'. Καταλήξαμι να πάρουμι τ'ν Κυράτσω. Σ'κώνιτ' η πεθερά μ' και πήγε: - Ετσ' κι έτσ', ιμείς θέλουμι να γένουμ' ένα σπít'. Εχ'τε την ευχαρίστ' να γένουμ' ένα σπít'; Λέει η γιαγιά σ': - Ναι. Αλλά ο παππούς σ' γυρνάει και τ'ς λέει: - Θα το σκεφτώ και μετά θα απαντήσω. Περνάει μια μέρα, περνάν δυο, περνάν τρεις, περνάν τέσσερις. Τίποτα, να μας δώσουν μήνυμα. Λέει ο πιθιρός μ': - Να μ' αποτιμήσ' τώρα εμένα ο Νώντας; Να μη μας δώκει το κορίτσ'; Τού 'χαμαν σε προσβολή. Σ'κώνουμι 'γώ να πάω γιατί τ' γιαγιά σ' την είχα θκειά, ήταν πρώτα ξαδέρφια με τον πατέρα μου. Κρυφά να μη μάθ' κανένας απ' τ'ς χωριανοί. Μ' λιέν εμένα: - Πώς θα πας εσύ στη θκειά σ'; Να τι απόφασ' πήρα. Θα πάω να τ'ς πω: - Θα μ' δώ'εις ένα χτέν' να βαλώ στον αργαλειό υφάδ'; - Μωρή, έχ'τε καμιά το τάδε χτέν', το τόσο νούμερο; Ικει ήλιγα στ' μια, στ'ν άλλη, να μη δειχτώ τάχα. Να πάω και στη θκειά μ' τ'ν Αθηνά να τ'ς ζητήσω, να δω αν έχει αυτή να μ' δώκει. Καλά. Πήγα ικει. - Μωρ' θκειά, έχεις το τάδε χτέν'; (δυνατά) - Τι γίνιτι, μωρ' θκειά, θα τ' δώσ'τε τ'ν Κυράτσω; (χαμηλόφωνα). - Αχ μάν' μ', λέει η γιαγιά σ'. Δεν αποφασίζ' κολάι (εύκολα). Αμα βγάλ' τ'ν απόφασ', θά 'ρθω να σ' πω. Τ'ν άλλη τ'ν μέρα έρ'εται η γιαγιά σ'. - Θοδώρα, τό 'χω το χτέν'. Θα στο δώκω. - Ιντάξ' θκειά, λέω 'γώ. Θα 'ρθω να το πάρω.

Η Θοδώρα Σδούκου διευκρίνησε: Η γιαγιά σ' ήρθε, αλλά τ'ς είπε ο παππούς σ'. Πού θα νά 'ρ'ονταν η γιαγιά σ'; Κοτούσε; Πού κοτούσε;. Η αφήγηση αυτή δείχνει πόσο βαρύνουσα σημασία είχε η γνώμη του άντρα στο σπίτι.

Σε περίπτωση που η προξενήτρα προξενούσε γαμπρό ή νύφη από ξένο χωριό, υπήρχε μεγάλη πιθανότητα το προξενιό να είναι παράταιρο. Γι' αυτό έλεγαν την παροιμία *Τσαρούχ' απ' τον τόπο σ' κι ας είναι μπαλωμένο*. Είπε η Καλίνου Φασούλη που η μάνα της παντρεύτηκε άντρα από ξένο χωριό, για το προξενιό των γονιών της: Ο πατέρας μ'

ήταν γέρος. Ήταν απ' τη Βούρμπιανη. Τον προξέν'σε μια από κει. Ήταν σόι μ' αυ'νούς. Ήρθαν πολλοί συμπεθέροι να πάρουν τ' μάνα μ'. Εκεί πού 'ρθαν δεν υπολόγιζαν νά 'ναι γαμπρός ο πατέρας μου. Υπολόγιζαν νά 'ναι για ο παππούς τ', για ο πατέρας τ'. Τ'ς ίλιγαν τ'ς μπάμπως μου (γιαγιάς): - Μωρή στρίγλα, μωρή σκύλα, πού δίν'ς του κορίτσ' αυτού; Είναι μεγάλος. Πού το δίν'ς; Δε γλέπ'ς πού 'χει άσπρα μαλλιά; - Είναι καλός, είναι νοικοκύρ'ς, τ'ς ίλεγε μια συμπεθέρα. Η μάνα μου 'πε: - Εκεί που μας έδιναν τα δαχτυλίδια, εκεί κατάλαβα πού 'ναι μεγάλος. Σουφρωμένα τα χέρια. Μ' έκοψε η καρδιά. Τι να πω;.

Ο λόγος και τα σημάδια

Τα παιδιά δεν παραβρίσκονταν όταν οι γονείς συμφωνούσαν τα αρραβωνιάσματα. Οι πατεράδες, όπως είπαμε είτε εν γνώσει είτε εν αγνοία των παιδιών, έδιναν το λόγο και τα χέρια τους και άλλαζαν σημάδια. Τα σημάδια ήταν δύο κέρματα. Αλλάζαν για παράδειγμα ένα φράγκο με μία δεκάρα. Ο λόγος και τα σημάδια ήταν μυστικές πράξεις. Ο λόγος του κάθε γονιού ήταν απαραβίαστος. Είπαι, αν η κοπέλα ή το αγόρι έφερναν κάποια αντίρρηση, πράγμα σπανιότατο, ο πατέρας έλεγε: - *Οχι, πιδί μ', ιγώ έδωσα του λόγου μ'.* Αν παραβιαζόταν ο λόγος, μπορούσαν να επακολουθήσουν πράξεις βίας.

Όταν άλλαζαν τα σημάδια λέγαν ότι θα κάνουνε τ'ς αρραβώνες την τάδε ημερομηνία και θά 'ρθουν τόσα άτομα. Στα σημάδια μπορεί η μάνα τ'ς κοπέλας νά 'βανε κανένα μεζέ, μπορεί νά 'κανε και καμιά λαγκίτα (τηγανίτα). Πολλοί ήταν οι γονείς που δεν είχαν κουράγιο να κάνουν αρραβώνες. Αν δεν έκαναν αρραβώνες, η νύφη έπρεπε να στείλει δώρα στην οικογένεια του πεθερού και στα αδέρφια του. Σ' αυτήν την περίπτωση ο λόγος επείχε θέση αρραβώνα και το γεγονός κοινοποιόταν. Τη βραδιά που έδιναν λόγο αποφαιζόταν ο αριθμός των αρραβωνιαστών (των στενών συγγενών του γαμπρού που θα συμμετείχαν στους επίσημους αρραβώνες στο σπίτι της νύφης) κατόπιν συζήτησης ανάμεσα στους πεθερούς. Ελεγε ο πατέρας του γαμπρού: - *Οι συγγενείς μ', που πρέπει να τ'ς έχω στ'ς αρραβώνες τ' πιδιού, θά 'ναι 23 άτομα. Κανόνισε μην ντροπιαστείς κι εσύ. Μπορείς;* Ιλεγε ο πατέρας του κουρ'τσιού: - *Πολλοί είναι τόσ', δεν μπορεί να λιγοστέψουν, 17; Χαμοστρίβονταν τώρα ο συμπέθερός τ'.* - *Να κόψω κανέναν απ' το σπít'. Μπορώ να αφαιρέσω δυο μόνο, παραπάνω δε μπορώ, κόβω συγγενείς. Ποιον να κόψω; Να κόψω τον τάδε; Τι θα γίν';* Χάνου 'γώ το αναμούζ' μου (κύρος, όνομα,

Νέες του χωριού. Αρχές της δεκαετίας του '60.
Η μία φοράει το παραδοσιακό φουστάνι με την καλή ποδιά.

αξιοπρέπεια) κι έτσι ό,τι ποτάμ' σι πήρε, σι πήρε. 21 άτομα.

Ο αριθμός των αρραβωνιαστάδων έπρεπε να είναι απαραίτητα μονός. Κάποια φορά λέγαν: - Εχουμε 18. Θα πάρουμε ακόμα έναν να συμπληρώσουμε. Θελ' νά 'ναι 19. Οι τρίτοι απ' όξω έλεγαν: - Α, πήραν και τον τάδε, ενώ σαν κι αυτόν (από άποψη συγγένειας) ήταν κι η Αγόρω, ήταν κι ο Αποστόλης. Αλλά κάποιον θα έπαιρναν να συμπληρώσουν τον αριθμό αυτό. Μονός αριθμός λοιπόν και πάντα απ' τα 13 πάνω, ή κάτω απ' τα 13. Το 13 δεν ήταν καλός αριθμός.

Οι αρραβώνες

Η απουσία του αρραβωνιαστικού

Στους αρραβώνες δεν πήγαινε πριν το 1940 ποτέ ο ίδιος ο γαμπρός. Πήγαιναν ο πατέρας και η μάνα, τ' αδέρφια του με τις γυναίκες τους και τους άντρες τους, τ' αδέρφια του πατέρα και της μάνας με τις γυναίκες τους και τους άντρες τους, μερικές φορές και τα πρώτα ξαδέρφια. Το περίεργο γεγονός της απουσίας του γαμπρού από τους αρραβώνες του το επισήρωσαν όλοι οι ηλικιωμένοι χωριανοί. Ο Κωνσταντής Τσίος είπε: *Εγώ 'οντας αρραβωνιάστ'κα δεν πήγα στ'ς αρραβώνες. Ο μακαρίτης ο πατέρας μ' έμασε 25 άτομα, ιγώ πήγα στα πρόβατα και αντικατέστησα αυ'νούς. Κι ο Χρήστος Κολωνιάρης: Όταν ιγώ αρραβωνιάστ'κα, οι αρραβώνες έγιναν ιδώ' στου χουριό, ιγώ ήμαν ταξίδ'. Βέβαια εν γνώσει μου γινόταν η αρραβώνα. Κι ακόμα, ιγώ κέρασα τα παιδιά τ'ς ηλικίας μ' γιατί αρραβωνιάζομαν, κι οι μαστόρ' μι ρώτηξαν: - Τι γίνιτι; Πώς και σήμερα κερνάς; - Α, έχω τον παππού μ' Κώστα. Γιατί ήταν μέρα τ' Αγίου Κωνσταντίνου. Αντράπ'κα. Στα παιδιά τ'ς ηλικίας μου τ'ς είχα πει. Και πίναμαν και γλεντούσαμεν. Ενώ οι γεροντότεροι μαστόρ' που ήταν οι άλλοι, το βάστηξα μυστικό.*

Γύρω στο 1940 άρχισαν να συμμετέχουν οι αρραβωνιαστικοί στους

Δεκαετία του 1940. Από αριστερά: Πολυξένη Κολωνιάρη, Μιλτιάδης Κολωνιάρης, Ολγα Τσίου και η μικρή Σταυρούλα Κολωνιάρη.

Οι γυναίκες φορούν τα ρούχα της δουλειάς και το μαντίλι τους είναι δεμένο τσεμπέρι. Ο Μιλτιάδης φοράει ευρωπαϊκά ρούχα.

Οι άντρες πρώτοι έβγαλαν την παραδοσιακή ενδυμασία.

αρραβώνες τους, αυτός όμως ο νεωτερισμός προκάλεσε έντονη κριτική. Η Μαρία Σδούκου, που αρραβωνιάστηκε το Πάσχα του 1943, θυμάται ότι ο πατέρας της ζήτησε απ' τον αρραβωνιαστικό της να πάει, όπως και

έγινε. Λίγες μέρες μετά άκουσε τα σχόλια. Με βρήκε η τάδε και μου είπε: - Εμαθα ότι ήρθι ου αρραβωνιαστικός σ' στ'ς αρραβώνες. Πού πήγε σα γομάρ' κι έκατσε φαρδιά-πλατιά σπít' σου; Πάνουν οι γαμπροί στ'ς αρραβώνες; Εγώ ντράπ'κα και δε μίλ'σα. Πήγα σπίτι και τού 'πα τ'ς μάνας μ'.

Επειδή οι περισσότερες οικογένειες πίστευαν ότι τα πράγματα έπρεπε να μένουν όπως τα ήβραν, οι αρραβωνιαστικοί συνέχιζαν να συναντούν αντίσταση από τα σπίτια τους στην επιδίωξή τους να παραβρίσκονται στους αρραβώνες τους. Λέει ο Βασίλης Κολωνιάρης για τη συνομιλία με τα μεγαλύτερα αδέρφια του και το γαμπρό του προκειμένου να παραστεί στους αρραβώνες του το 1945: Μ' λεν τ' αδέρφια μ': - Οχι ισύ, δεν κάν'. Λέω του Χριστάκη και του Μιλτιάδη: - Ιγώ τα παλιά θα τ' αφήσω. Ηρθαν οι γαμπροί μ' απ' αδερφές. Λέω: - Λάμπρο, θα νά 'ρθω κι εγώ. Λέει ο Χριστάκης του γαμπρού μ' απ' αδερφή: - Λάμπρο, θέλ' νά 'ρθ' κι ο Βασίλης. Λέει ο Λάμπρος: - Να π' θέλ' να 'ρθεί, γιατί να μην έρθ' το παιδί;. Τελικά κατάφερε να πάει και ισχυρίζεται ότι ήταν ο πρώτος αρραβωνιαστικός που το πέτυχε. Κι άλλοι όμως που αρραβωνιάστηκαν πριν απ' αυτόν, λίγο πριν το 1940, είπαν ότι παραβρίσκονταν στον αρραβώνα τους.

Ακόμα, ο Χρήστος Κολωνιάρης ανέφερε ότι πήρε έναν συνομήλικό του γείτονα να πάει στις αρραβώνες του. Όταν έγινε ο αρραβώνας τ' Χρήστου Φασούλ', τ' λέω: - Θα πας. - Δε μ' αφήν' η μάνα μ'. - Εάν δεν πας θα σι σπάσου στου ξύλου, τ' λέω. Όμα μάθου ότι δεν πας. Και πάει ύστερα στ' μάνα τ' κι τ'ς είπε: - Θα σου φασαρίες με το Βασίλ'. Μού 'πε να πάω. Κι έτσι ο Χρήστος πήγε στους αρραβώνες του.

Το άλλαγμα των δαχτυλιδιών

Μπαίνουν οι αρραβωνιαστάδες μέσα. Μια γυναίκα κρατάει μια κανέστρα με το δαχτυλίδι και με ένα μαντίλι δώρο για τη νύφη ή, αν ο γαμπρός βασιέται καλά' ένα κόσμημα από φλουριά για το μπούστο. Κλίμα αστειύσμου και ευθυμίας επικρατεί στο σπίτι μόλις μπαίνουν οι αρραβωνιαστάδες, διάλογοι παραβολικοί ανταλλάσσονται μαζί με τις χειραψίες. - Πούθε είστε μωρέ; - Α, είμαστι απ' του Τσιάμ'κου ιμείς κι ήρθαμι να νοικιάσουμι κανένα βουνό γιατί είμαστι τσελνικάδες. - Εχουμι μπόλ'κα να νοικιάστε. Θα σας δώσουμι βουνό, θα σας δώσουμι κι νύφ'.

Τους καθίζουν στον οντά και τους κερνούν τσίπουρο, σταφίδες, λουκούμι. Αρχίζουν το κέρασμα από τον μεγαλύτερο και φτάνουν στον μικρότερο. Υστερα οι πατεράδες αλλάζουν τα μπρούτζινα δαχτυλίδια, φιλιούνται σταυρωτά κι ευκιοούνται: Να μας προκόψουν, ή Χαίρλίτ'κα.

Μόλις αλλάζουν τα δαχτυλίδια, ένας άντρας απ' την οικογένεια βγαίνει στο μπαλκόνι και ρίχνει τρία τ'φέκια. Μόνο στις αρραβώνες ειδοποιούσαν το χωριό με τουφεκιές. Πολλές φορές οι αρραβώνες ήταν αναμενόμενοι, ήταν όμως άλλες που δεν τις είχε πάρει χαμπάρι το χωριό. Το πρωί οι νοικοκυρές έβγαιναν στα μπαλκόνια και ρωτούσαν: - *Τι έπεςαν τα όπλα εψές; - Λέει, αρραβώνιασε ο τάδε με την τάδε.*

Η απουσία της αρραβωνιαστικιάς

Όπως είδαμε, τα δαχτυλίδια τα αλλάζουν οι γονείς. Η αρραβωνιαστικιά, όπως κι ο αρραβωνιαστικός, δεν παρουσιάζεται καθόλου. Είναι κρυμμένη ή σ' άλλο σπίτι ή σ' άλλο δωμάτιο ή στο μαγειριό. - *Εγώ σ' άλλο δωμάτιο, μ' είχαν κλειδωμένη μέσα και δεν έβγαινα καθόλου,* είπε η Μαρία Σδούκου. Όταν οι αρραβωνιαστικοί κατέκτησαν το δικαίωμα συμμετοχής τους στους αρραβώνες, ανανεωτικός αέρας φύσηξε και για τις αρραβωνιαστικές.

Η παραμονή της αρραβωνιαστικιάς σ' όλη τη διάρκεια του αρραβώνα επιβλήθηκε βαθμιαία. Το πρώτο βήμα ήταν να βγάλουν την αρραβωνιαστικιά για το κέρασμα του καφέ (από καβουρντισμένο κριθάρι ή ροβύθι) κατά το πρωί, λίγο πριν φύγουν οι αρραβωνιαστές. Κατά τον ισχυρισμό του Κωνσταντή Τσίου, αρραβωνιαστικιά δεν παρουσιάζονταν μέχρι που αυτός παντρεύτηκε, το 1956. *Η μάνα σ' παρουσιάστηκε μόνο για κέρασμα στου τέλους, τ' φέραν με το ζόρ'. Η Αγόρω Φασούλη λέει: Με χρόνια έβαναν σφίξ' να δουν τ' νύφ' οι συμπεθέροι. Εβγαινε η νύφ' και τ'ς έτρεμαν τα χέρια που κερνούσε τον καφέ. Κερνούσε τον καφέ, γυρνούσε, τ'ς φλούσε τα χέρια και τ'ν κερνούσαν μ' ένα νόμισμα για καλή τύχη. Υστερα έφευγαν.*

Οι πιο συντηρητικοί νοικοκυραίοι αντιστέκονταν σθεναρά στην επιθυμία των συμπεθέρων να βγει να κεράσει η αρραβωνιαστικιά στο τέλος του αρραβώνα. Ακολουθεί η αφήγηση του Κωνσταντίνου Τσίου για τον αρραβώνα της αδερφής του Κυράτσως, χαρακτηριστική περίπτωση σύγκρουσης των νέων ηθών με τα παλιά. *Η Κυράτσω, η αδερφή μ', δεν ήθελε να τ'ν παρουσιάσει καθόλου ο πατέρας μ'. Ωσπου πήρε το τραγούδι ο Μίχος τ' Παπά (ο πεθερός της):*

*Αϊντε, μας πήρε η μέρα κι η αυγή κι η Πούλια πάησε γιόμα.
Ωρε, πάνουν οι ρούσες για νερό κι οι έμορφες να πλύνουν
Ωρε, και μια λεβεντοπέρδικα δε φαίνεται για νά 'ρθει
Ωρε, κι ο αφέντης της την καρτερεί με το πολύ καμάρι.*

Ήταν ο Τόλ'ς τ' Δήμ' με τον Παναγιώτ' τ' Τρούλια, ο Γιωργάκης τ' Χρήστ'. Ήταν γαμπροί απ' αδερφή τ' πατέρα μ'. Εσφιξαν τον πατέρα μ' και τ' λέν': - Δεν είναι δ'λειά αυτή. Οι άνθρωποι κι αύριο βράδ' ιδώ θα κάτσουν. Πρέπει να βγάλ'ς τ' νύφ'. Κι αναγκάστ'κε ο πατέρας μ' ύστερα κι έφκιασαν καφέ κι έβγαλαν τ'ν Κυράτσω να κεράσει τ'ς συμπεθέρους. Συνήθως μετά το κέρασμα του καφέ οι συμπέθεροι έφευγαν αμέσως. Στην περίπτωση όμως αυτή δεν έγινε έτσι. Ο Μίχος τ' Παππά (ο πεθερός) δεν ήπινε τον καφέ, για να κάθεται ικεί η νύφ' κι να τ'ν κυτπάζ'. Ολοι τ'ς είχαν πιει τ'ς καφέδες, αυτός τον κρατούσε και τ'ς ίλιγε: - Καίει, νύφ', ο καφές.

Το τραπέζι

Μετά το άλλαγμα των σημαδιών βάζουν τραπέζι. Το τραπέζι είναι πλούσιο: γαλατόπιτες, σαραγλιά, κρέας με μπλιγούρ', κρέας με πατάτες ή πράσο, ψητά, τσιγαρίδες, τουρσιά. Όταν τελείωναν το φαί και το πιί έπαιρναν τα συμπετίσια τραγούδια (τα τραπεζίσια). Τραγουδούσαν όλοι μαζί συνταιριασμένοι σε μια φωνή. Ήταν πολλά τα συμπετίσια που τραγουδούσαν, όμως διασώθηκαν λίγα. Εκτός από τα συμπετίσια τραγουδούσαν και μερικά νυφιάτικα όπως το Ξύπνα μπιρμπιλομάτα μου κι ήρθα στη γειτονιά σου.

Τα όργανα και ο χορός

Τα όργανα της περτοχής ήταν κλαρίνο, βιολί, ντέφι και σπανιότερα λαούτο. Τα τελευταία χρόνια (μετά το 1967) προστέθηκε το ακορντεόν. Το ακορντεόν θεωρούν οι νεότεροι οργανοπαίχτες ότι γεμίζει το συγκρότημα, ακούγεται δηλαδή περισσότερο. Πολλές φορές υπήρχαν στη ζυγιά δυο κλαρίνα ή δυο βιολιά. Από την κομπανία τραγουδούσαν δύο-τρία άτομα. Πολλές φορές σταματούσε το κλαρίνο και τραγουδούσαν όλοι μαζί. Όταν έρχονταν οι Γύφτοι στο χωριό, οι χωριανοί έλεγαν με αγαλλίαση: *Ήρθαν τα όργανα, ήρθαν τα βιολιά*. Σπάνια χρησιμοποιούσαν τη λέξη Γύφτος που ήταν φορτισμένη με περιφρονητική χροιά. Τις στιγμές που οι Γύφτοι βαρούσαν τα τραγούδια που τους έκαναν να σκιρτούν ξεχνούσαν ότι ο Γύφτος ήταν ο άνθρωπος που δεν είχε ένα κηπάρ', ένα μανάρ', δ'κο του στάρ', πρόβατα και γίδια και ότι ο κορεσμός της πείνας του ήταν συνάρτηση και της δικής τους διασκέδασης.

Εκτός από τον κλαριντζή Θωμά Χαλκιά που ήρθε από την Πλαγιά (Ζέρμα) και δούλευε ως χαλκιάς εγκαταστημένος μόνιμα στο Λούψικο

από το 1936, οι άλλοι οργανοπαίχτες κατοικοέδρευαν στα διπλανά χωριά Πλαγιά, Δροσοπηγή (Κάντσικο), Βούρμπιανη, Πουρνιά (Σταρίτσιανη), Χρυσή (Σλάτινα) και έρχονταν όποτε τους προσκαλούσαν οι χωριανοί. Ακριβώς επειδή τα όργανα δεν υπήρχαν στο χωριό τα είχαν σπάνια στις αρραβώνες. Περισσότερο τραγουδούσαν, κι αν τους έπαιρναν τα μεράκια χόρευαν τραγουδώντας. Παρόλο που η ύπαρξη οργάνων στις αρραβώνες αποτελούσε εξαίρεση, καμιά φορά συμπέθεροι μερακλήδες συνέβαινε να τα απαιτήσουν από το σόι της νύφης.

Αναμνήσεις της Θοδώρας Σδούκου από τους αρραβώνες του κουινιάδου της: *Πήγε ο Αχιλλέας (ο αδερφός του γαμπρού) να φέρ' τα όργανα. Το παρεξήγησε ο πεθερός μ'. - Επρεπε ο συμπέθερος να μας έχ' τα όργανα. Σιούκτε (σηκωθείτε) να φύγουμε. - Βρε καλέ, βρε χαμνέ, (του έλεγε) η σχωρεμένη η κουινιάδα μου η Τσιάντα (Αλεξάντρα) και η Τσάνου (Χρυσάνθη). - Τι, λέει, δεν μας προτίμησαν σα συμπεθέρ'. Δεν κάθεται ο συμπέθερος ιδώ να τραγουδήσ', να κάν' ένα κέφ'. Τι καθομέστε; Να φύγουμε. Ιμείς τον κράτ'σαμεν. Ηθελε να διαλύσ' τον αρραβώνα. Τελικά ο αρραβώνας δεν διαλύθηκε, από την αφήγηση όμως αυτή φαίνεται η σημασία που είχε το τραγούδι. Όταν το ένα συμπεθεριό συμμετέχει στο γλέντι και τραγουδάει, το άλλο νιώθει πως έτσι το τιμούν. Ελεγαν πολλά χορευτικά τραγούδια στις περιπτώσεις που δεν είχαν όργανα, αλλά λίγα από αυτά διέσωσε η μνήμη τους, με πρώτη τη Χάιδω που πολύ την τραγουδούσαν στις αρραβώνες. Ορισμένα ακούγονται στο δίσκο που συνοδεύει το βιβλίο και τα λόγια τους καταγράφονται χωριστά.*

*Τι να σου κάνω, Χάιδω μου, τι να σου κάνω, γιε μου,
εγώ ν ο μαύρος γέραςα κι εσύ θέλεις παιχνίδια.
Θέλεις στην κούνια βάλε με, θέλεις στη σαρμανίτσα
με τό 'να πόδι κούνα με και με τα χέρια σ' γνέσε
και με το στόμα σ' το γλυκό πες μου γλυκά τραγούδια.*

Το δώρ'σμα

Λίγο πριν τα ξημερώματα βγαίνει ένα παιδί να δωρίσει τους αρραβωνιαστάδες. Δωρίζει ένα πουκάμισο στον πεθερό και δίνει ένα πουκάμισο να το πάνε στο γαμπρό. Σ' όλους τους άλλους το παιδί ρίχνει από ένα ζευγάρι τσιράπια. Τα τσιράπια τα είχαν περασμένα σ' έναν κλώστη και ήταν υπολογισμένο τι θα πάρει ο καθένας. Ενας άντρας θα έπαιρνε πατούνες (κοντά αντρικά τσιράπια), μια γυναίκα νέα θα έπαιρνε παρδαλό τσιράπι με γνέματα χρωματιστά. Οι αρραβωνιαστάδες έδιναν επίσης

τα δώρα της νύφης στους σπιτιάτες και έβγαιναν από το σπίτι με τα τσιράκια στον ώμο. Όταν τους ύστερους χρόνους η αρραβωνιαστικιά έβγαινε για κέρασμα, δώριζε η ίδια τους αρραβωνιαστές.

Επισκέψεις γνωριμίας

Υστερα από μια βδομάδα θα πήγαινε ο γαμπρός στην πεθερά. Οι συγγενείς του γαμπρού τον ήπαιρναν και πά'αιναν, άνοιγαν το δρόμο του γαμπρού. Η πεθερά θα του φτιάξει λαγκίτες και τηγανητά αυγά. Όταν πηγαίνει ο γαμπρός, η νύφη κρύβεται. Την επόμενη εβδομάδα θα πήγαινε στο σπίτι του γαμπρού η οικογένεια της νύφης, αλλά χωρίς τη νύφη. Πά'αιναν για να γνωριστούν τα συμπεθεριά. Σ' αυτές τις ανταλλαγές επισκέψεων δεν γινόταν γλέντι.

Οι τρόποι των αρραβωνιασμένων

Μετά τους αρραβώνες η αρραβωνιαστικιά έπραξε, από σεβασμό, να αποφεύγει συναντήσεις με τον πεθερό, την παθερά, τα κουριάδια της, πολύ περισσότερο δε με τον ίδιο τον αρραβωνιαστικό της. Να πώς περιγράφει την συμπεριφορά της αρραβωνιαστικιάς του ο Νικόλαος Καρανίκας. Πρώτα, άμα ίβλεπε τον πατέρα μ' η Νικολάκαινα, η αρραβωνιαστικιά μ', σίγουρα έφευγε μακριά. Άμα ίβλεπε τ' αδέρφια μ', μακριά. Άσε ιμένα, δε με πλησίαζε π'θενά και π'θενά. Σκοτώνονταν να φύ'ει. Έτσ' τού 'χαμε Βασιτούσαν τιμή. Προσθέτουμε σ' αυτό το σημείο τις μνήμες του Αγασιτάσιου Καρανίκα. Θυμάμαι ήταν αρραβωνιασμέν' η Κυράτσω τ' Ντούλα. Και πήγε ο πατέρας μου με τον αρραβωνιαστικό τ'ς το Σωτήρη στο σπίτι τ'ς. Επειδής ήταν μονάχη αυτή, έκλεισε τ'ν πόρτα και δεν άνοιγε καθόλου. Κι έσπρωξαν τ'ν πόρτα, μπήκαν μέσα, κι αυτή έφυγε. Πήγε και φώναξε τ' μάνα τ'ς κι ήρθε και κέρασε τον πατέρα μ' και τον αρραβωνιαστικό τ'ς. Αυτή δεν έκατσε μέσα. Και ο Κωνσταντής Τσίος θυμάται ότι οι χωριανοί επεσήμαιναν με νόημα στον αρραβωνιαστικό ακόμα και το πέραςμα της αρραβωνιαστικιάς. Θυμάμαι μικρός ήμαν στο Παρασπόρ' (τοποθεσία έξω από το χωριό) κι περνούσε η αρραβωνιαστικιά μ' κι μού 'λεγε η τάδε: - Ω, Κωνσταντή! Η Κρουστάλλω περνάει. Τάχα η αρραβωνιαστικιά σ' περνάει. Σάματ' δεν ήξερα ιγώ αν ήταν η αρραβωνιαστικιά μ', ήταν ανάγκη αυτή να το πει.

Αν ο αρραβωνιαστικός πήγαινε στο σπίτι της αρραβωνιαστικιάς κι εκείνη ήταν μόνη της, τα κουτσομπολιά έδιναν κι έπαιρναν στη γειτονιά. Να

τι διηγείται πάλι ο Κωνσταντής Τσίος: *Ήταν χορός στ'ν εκκλησιά κι η Κρουστάλλω (η αρραβωνιαστικιά του) ήταν στο σπít'. Ιγώ νόμισα ήταν η πεθερά μ' στο σπít'. Κινάω ιγώ τώρα. Με γλέπουν τώρα η γειτονιά. - Ο Κωνσταντής πάει σπít'. Η Γληγόραινα, η μάνα τ'ς είναι στ'ν εκκλησιά. Τι θα κάν' ο Κωνσταντής τώρα; Πάνω ιγώ μέσα. - Πού είναι η μάνα σ'; - Είναι στ'ν εκκλησιά. Και κοκκίν'σε. Σ'κώνομαι ιγώ, παραπάνω βρίσκω τ'ν πιθερά μ' στο δρόμο. Τ'ς λέω: - Είχα πάει στο σπít'. - Ιι! Ιι! Ιι! Γύρνα, μού 'πε αυτή. Γύρνα. Με γύρ'σε απ' το δρόμο, με πάει σπít', μού 'κανε λαγκίτες, σαν οι πεθερές τότε, μ' τηγάν'σε αυγά. Η Κρουστάλλω κρυμμέν', δεν παρουσιάστηκε.*

Στους χορούς η αρραβωνιασμένη δεν έβγαινε καθόλου. Με το πέρασμα του χρόνου οι αρραβωνιαστικές έβγαιναν στο μεϊγκντάνι αλλά σπάνια χόρευαν, μην τύχει και μπει ο αρραβωνιαστικός και χορέψουν μαζί. Εάν καμιά αρραβωνιασμένη έμπαινε στο χορό ενώ ο αρραβωνιαστικός της χόρευε, σχολιαζόταν δριμύτατα. Οι αρραβωνιαστικοί βέβαια επιθυμούσαν να χορέψουν μαζί και γι αυτό μετά το 1945 σκαρφίζονταν διάφορα τεχνάσματα. Σε κάποιο γάμο, τρία παλικάρια μνηστευμένα κρύφτηκαν περιμένοντας να μπουν οι αρραβωνιαστικές τους στο χορό, οπότε εκείνες πήραν ανεπιφύλακτα θέση στον κύκλο. Τότε τα παλικάρια που παραφύλαγαν μπήκαν στον κύκλο στον αντρών. Πάραυτα οι ηλικιωμένοι απ' το σόι των κοριτσιών τ'ς έπιασαν και τ'ς έβγαλαν έξω για να χορέψουν οι κοπέλες πρώτα κι ύστερα να μπουν αυτοί. Η Ευθαλία Σδούκου ομολόγησε με καμάρι πώς την ίδια δεκαετία έσπασε την συνήθεια αυτή: *Ιγώ μιλούσα μι το Θωμά και χορευάμαν μαζί. Για την κριτική που δέχτηκε είπε: Είπαν στο χωριό, θα 'ρθούν τρεις στο γάμο (δηλαδή ο γαμπρός με τη νύφη γκαστρωμένη). Είπαν, δεν είπαν, ιγώ έβγαινα μι του Θωμά. "Θα 'ρθούν τρεις στο γάμο" ήταν βαριά κουβέντα για μια κοπέλα τότε. Οι περισσότερες προτιμούσαν ν' ανοίξ' η γη να τ'ς καταπιεί παρά να την ακούσουν. Σε γενικές γραμμές, η διατήρηση της απαγόρευσης συνεχίστηκε και την επόμενη δεκαετία. Γύρω στο 1950 ένας νέος έστειλε μήνυμα στον πεθερό του ζητώντας την αρραβωνιαστικιά του σε χορό. Του αρνήθηκαν, η δε γιαγιά της κοπέλας είπε τότε: Οι τάδε (η οικογένεια του γαμπρού) θέλουν να μας λιρώσουν το όνομα τ' κουρ'τσιού. Μετά το 1970 όμως, οι ίδιοι οι γονείς άρχισαν να βάζουν τα αρραβωνιασμένα παιδιά τους στο χορό.*

Διάλυση της αρραβώνας

Αρκετές ήταν οι οικογένειες που ζύγιζαν καλά την απόφαση του αρρα-

βωνιάσματος, έτσι ώστε η κόρη τους να μη χαραμιστεί. Μετρούσαν καλά τις δυνάμεις τους και τις πιθανότητες που είχε η κόρη τους να βρει καλύτερο γαμπρό, και αρνούσαν το πρώτο τυχερό που δεν το θεωρούσαν ισάξιά της. Την κοπέλα που είχε γίνει είκοσι ετών την έλεγαν υποτιμητικά ζαμαναριά, τη θεωρούσαν βάρος για το σπίτι και προσπαθούσαν να την ξεφορτωθούν δίνοντάς την στον πρώτο που τη ζητούσε. Εχοντας αρραβωνιάσει την κόρη του, αν βρισκόταν καλύτερος γαμπρός ο πατέρας μπορούσε να σκεφτεί την αθέτηση του αρραβώνα: Αυτός πρώτος τ' ζήτησε, τ'ν έδωσα. Την έχω αρραβωνιασμέν', μη πεις τίποτα. Η κοπέλα μ' είναι άγγιχτ'. Ο γαμπρός δεν τ'ν είδε, ούτε μι τα μάτια, μπορούσε να απαντήσει ο πατέρας στο δεύτερο γαμπρό. Γύριζε ύστερα σπίτι του και το συζητούσε με τ' γυναίκα τ'. - Μωρή γυναίκα, τι κάναμε; Μας τη ζήτ'σε ο τάδε σήμερα. Γιατί να τ' δώσουμε στον άλλον; Και το συζητούσαν. Αυτή ρωτούσε τ'ν αδερφή τ'ς, τη θκεια τ'ς, κι έβγαινε στ' φόρα το μυστικό.

Όταν κυκλοφορούσαν φήμες ότι κάποιος πατέρας δεν θα δώσει την κόρη του όπου την είχε αρραβωνιάσει, είτε ήταν αλήθεια είτε όχι, ο γαμπρός έκανε προσπάθειες να σώσει την αρραβώνα του για να γλιτώσει το ρεζίλεμα. Μπορεί να δοκίμαζε με κάποιο τρόπο να βρει μοναχή της την κόρη για να της κόψει την κόσσα (κοτσίδα). Το κόψιμο της κόσσας ήταν σημάδι ότι ο γαμπρός άγγιξε την κόρη. Πότε το κόψιμο της κόσσας έφερνε το ποθητό αποτέλεσμα, πότε εξαγρίωνε ακόμη περισσότερο την οικογένεια της νύφης και τα πράγματα οδηγούνταν στο χειρότερο για το γαμπρό.

Ας παρακολουθήσουμε εδώ τις θύμησες του Τάση Καρανίκα από τη διάλυση της αρραβώνας της αδερφής του. *Θυμάμι, ήταν η Βύλλου (Τριανταφυλλιά) αρραβωνιασμέν' στο Βασίλη τ' Γιάνν' τ' Γιωργάκη. Τού 'παν τ' Βασίλη: - Δε θα σ' τ' δώσουν. Και πήγε στη βρύσ', στο Μάτσιακα, κι τ'ν έκοψε τ'ν κόσσα, τάχα να μη τ'ν πάρ' άλλος. Και θυμάμι τότε η Βύλλου απαρát'σε τ'ς μπούκλες όλες ντίπ στη βρύσ' κι ήρθε κλαίγοντας. Οξω ήταν ο αδερφός μ'. Ρίχτ'κε απ' το σιλιό (καλλιεργήσιμο χωράφι μέσα στο χωριό) του Νώντα Τσίου, ανέβηκε στην αυλή τ' Γιάνν' και πλάκωσε το Βασίλ' στο ξύλο. Τον έκανε μαύρο. Μετά είπαν ο πατέρας τ', η μητριά τ': - Ιμείς νύφ' τ'ν είχαμε, νύφ' θα τ'ν κάνουμε. Τίποτα. Ούτε η Βύλλου ήθελε, ουδ' ο πατέρας ήθελε, ουδ' η μάνα ήθελε, ούτε κανένας. Για έναν εγωισμό χαλάσαμε τ'ν αρραβώνα.*

Άλλοι αρραβωνιαστικοί επέλεγαν δραστικότερο τρόπο διάσωσης της τιμής τους, την κλοπή. Θα πήγαιναν στ'ν καλύβα, στου μαγειριό, στου χουράφ', θα άρπαζαν τ'ν κόρ' και θά 'φευγαν. Ο Στέφος Φασούλης που

είχε κλέψει τη γυναίκα του μας εξιστορεί: Πάει η μάνα μ', μ' αρραβωνιάζει με τ' μάνα τ'ς. Ιμείς (αυτός και η μέλουσα γυναίκα του) δεν ξέρουμε τίποτας. Είπε η μάνα μ' - Μόλις παντρέψω το κορίτσ', ύστερα από μια βδομάδα θα πάρω τ' νύφ' μέσα (τα αγόρια δεν είχαν δικαίωμα να παντρευτούν αν δεν παντρεύονταν πρώτα οι αδερφές τους). Όταν ήρθε ο καιρός να παντρέψουμε τ'ν Αμαλία, εκείν' το μετάνιωσαν. - Δεν τ' δίνουμε. Ιμείς αναγκάστ'καμε να τ'ν κλέψουμε. Για να γίν' το κλέψιμο, πρέπει να βρεις άνθρωπο μέσα απ' το σπít' να σι βοηθήσ'. Εγώ βρήκα τ'ν αδερφή τ'ς, ήταν παντρεμέν' μ' έναν ξάδερφό μ'. - Πήγα μίλ'σα τ'ς Αλεξάντρας, λέει, και θέλ'. Η μάνα μας δε θέλ'.

Απ' την εξιστόρηση είναι φανερό πως δεν είχαν γίνει επίσημοι αρραβώνες, απλά οι δύο νέοι είχαν λογοδοθεί. Τις λεπτομέρειες της κλοπής όμως δεν τις ιστόρησε από συστολή ο Στέφος Φασούλης, αλλά η Μαρία Σδούκου είπε ότι ο Στέφος τ'ν είχε μια βδομάδα κρυμμένη σε μια καλύβα. Όταν τ'ν ίφερε ύστερα στ' μάνα τ'ς, η μάνα τ'ς δεν τ'ν ίπαιρνε να τ' δώσ' σ' άλλον γιατί ο άλλος δε θα τ'ν ίπαιρνε. Και ντιπ να μην τ'ν πείραξε, μια που τ'ν είχε στ'ν καλύβα φτάν' αυτό.

Πολλές φορές η κατάληξη των κλοπών ήταν επώδυνη, έφταναν μέχρι τα δικαστήρια. Αναμνήσεις του Αναστάσιου Καρανίκα σχετικές με το ιστορικό της κλοπής της Ολγας από το Χρήστο Τσίο: Τού 'παν δε θα τ' δώσουν κι ας τ'ν είχαν αρραβωνιασμέν'. Ένα πρωί η Ολγα βγήκε στ'ς Κουλιακάδες (τοποθεσία κοντά στο χωριό) κι εκεί που πήγαινε φορτωμέν' με το σπόρο με το ζ'γό (ζυγός για το ζέψιμο των βοδιών) στουν ώμο για τον Παπαγιώρ' (παιχτή έξω από το χωριό), τ'ν αρπάζ' ο Κίτσιος με τα μπαρμπάδια του, τ'ν ήφερε στο σπít'. Το σόι τ'ς φώναξε έναν περιφερειάρχη (διοικητικός βοηθός την περίοδο του Εμφύλιου Πολέμου). Τ' ρώτ'σε εκείνος τ'ν Ολγα: - Τον θέλ'ς; - Οχι. - Αφήστε την να φύγ'. Τ'ν αφήσε ο Κίτσιος κι έφ'κε. Μετά όμως ο Μήτρος σκέπ'κε: Δεν τ'ν παίρν' κανένας άλλος εφόσον ο Κίτσιος τ'ν είχε δυο μερόνυχτα. Εκείνος (ο πατέρας της) τού 'πε: - Ελα να τ'ν πάρ'ς. Αυτός (ο Κίτσιος) δεν ήθελε. Αυτό το πράγμα γίνονταν τότε με το ΕΑΜ. Και πήγαν στο Πεντάλοφο κι έγινε δικαστήριο (λαϊκό δικαστήριο από αυτά που είχαν συσταθεί από τους αντάρτες). Και το δικαστήριο του επέβαλε και τ'ν πήρε. Τ'ν άλλαξε ο Μήτρος και πήγε τ' νύχτα (μ' όλο το σόι) κάτω στον Τάση (τον πεθερό). Θυμάμι, έρχομαν απ' τα πρόβατα και λέει ο Τάσης τ'ς Τάσαινας: - Σύρε φέρε, μωρή, τ'ν τραμ'ζάνα (μεγάλο μπουκάλι για κρασί ή τσίπουρο) να φαν, να πιουν οι συμπεθέρ'. Μια νύφ' πού 'χαμε να τ'ν πάρουμε, τ'ν πήραμε. Εκεί τ'ς κέρασαν όλο το σόι τ'ς Ολγας, μάνα, πατέρα, αδέρφια, μπαρμπάδια, και σ'κώθησαν και έφ'καν.

Υπάρχει και μια άλλη εκδοχή της ιστορίας της Ολγας. Ο πατέρας τ'ς ήταν στα πρόβατα, καθώς κι ο πατέρας τ' Χρήστου, στον Αη Γιώρ'. Εκεί που κουβέντιαζαν είπε ο πατέρας τ' Χρήστου: - Δε μ' δίν'ς τ'ν Ολγα στου Χρήστου; Τέλος πάντων, τα ταίριασαν. Πήγε στο σπίτι' ο πατέρας τ'ς Ολγας κι είπε: - Εδώσα το λόγο μ' στους Τάση, να δώκω τ'ν Ολγα στου Χρήστου. Θά 'ρθει τ'ν Κυριακή ν' αλλάξουμε σημάδια. Περάσανε ενάμισο χρόνο, αρχίσανε τα κουτσομπολιά: - Τ' δίνουν αλλού, μπαίν' βγαίν' άλλος μέσα. Αποφάσισαν να τ'ν κλέψουν. Παίρνει δυο μπαρμπάδια τ' ο Χρήστος και τ'ς κάν' καρτέρ' στ'ς Κουλιακάδες. Η Ολγα ήταν φορτωμέν' είκοσι οκάδες σπόρο σάρ', πήγαινε να σπείρ'. Τ'ν αρπάζουν και τ' σβαρνίζουν τον κατήφουρο. Ο αδερφός τ'ς ου Θωμάς, πήγινι αγγαρεία για τ' Μακεδονία και ακούει τ' φωνή τ'ς τρομαγμέν'. Απαρατάει το μπλάρ' (μουλάρι) φορτωμένου και τρέχ' να μάθ'. Μέσα στο χωριό μας ήταν δυο άτομα, στελέχη του ΕΛΑΣ. Στέλνει τ' γυναίκα τ' σ' αυ'νούς: - Τρέξ' φέρ' τ'ς ιδώ, θα σκοτωθούμ'. Δεν τ'ν αφήνω, γιατί τ' σβάρνισαν κι εμάς δε μας είπαν τίποτα. Η γυναίκα τ' πήγε και τ'ς ίφερε. Αυτοί τ' ρώτησαν τ'ν Ολγα σαν θέλ' να καθίσ' ή να φύγ': - Ιγώ δεν κάθουμαι έτσ' π' με πήραν αυτοί. Να 'ρθούν να με πάρουν με μπαργιάκ' κι όχι σβαρνίζοντας. Κι έτσι η Ολγα γύρ'σε σπίτι' τ'ς. Μετά από 15 μέρες το Χρήστο τον αρραβώνιασαν με τ' Ζωίτσα τ' Παναγιώτ'. Ο Παναγιώτ'ς ήταν στέλεχος του κόμματος. Σαν αρραβώνιασαν άλλη, ο Τάσης αρχίσε τα κουτσομπολιά: - Τ'ν πήραμαν και κάναμαν ό,τ' θέλαμαν. Τ' αδέρφια τ'ς Ολγας κάνανε μήνυση ξεκοφαντίας του Τάση του Χρήστου. Το λαϊκό δικαστήριο έγινε στο Πεντάλοφο, κι έβγαλε να εκτελεστούν αυτοί που έκαναν τ'ν απαγωγή γιατί ήταν οπλισμέν'. Οι δικαστές είπαν στους Παναγιώτ': - Γιατί ισύ σαν στέλεχος του κόμματος αρραβώνιασες την κοπέλλα σ' σ' αυτόν (που έκανε την κλοπή);. Ο πρόεδρος τ' χωριού είπε στο Μήτρο (τον πατέρα της Ολγας): - Να μη κλειστούν τρία σπίτια. Τι λές ισύ; - Ιγώ, είπε ο Μήτρος, ήθελα να το κάνω παιδί μ', έδώσα το λόγο μ', και όχι να κλείσουμε σπίτια. Δε με ρώτ'σαν εμένα. Κάνανε μόνο ό,τι θέλανε. Αρχισαν να ξεκοφαντίζουν κι φτάσαμε ιδώ. Το δικαστήριο ρώτ'σε ιτότε: - Θέλ'ς να δώ'εις τ'ν κοπέλλα σ' γέρο; - Θα τ' δώκω, είπε. Και έκαναν τα στέφανα στο Ζουμπάνι τ'ς Μακεδονίας κι έζησαν μαζί κι έκαναν τέσσερα παιδιά.

Άλλη περίπτωση διάλυσης της αρραβώνας, και μάλιστα την ημέρα την ορισμένη για το γάμο, ήταν της Καλίνους Φασούλη. Την Καλίνου του Γιώργη Αναστάση (Αναστάσης ήταν το όνομα του πατέρα του, πολλές φορές ονόμαζαν τα παιδιά με το όνομα του πατέρα) την αρραβώνιασαν με ένα Νίκο από τη Σλάτινα (σήμερα Χρυσή) με προξενιό από την ίδια

Από το γάμο της Αλεξάντρας Φασούλη, τον Ιούλιο του 1956. Κυριακή πρωί, αμέσως μετά την έξοδο από το σπίτι, πηγαίνουν για τα στεφανα. Από την παραδοσιακή φορεσιά της νύφης λείπουν τα κρουστέκια και τα φλουριά, που αντικαταστάθηκαν από τα πρώτα μοντέρνα κοσμήματα, τις πέρλες. Ο γαμπρός την περίμενε στην είσοδο για να της δώσει το χαστούκι υποταγής.

την αδερφή του γαμπρού που ήταν παντρεμένη στο Λούψικο. Ολα πήγαιναν καλά, μέχρι την ημέρα του γάμου. Αλλάξανε τη νύφη, την τραγουδούσαν οι γυναίκες:

- Πού πας, Καλίνου, δε μας λές;
- Πάνω να σμίξω τον αϊτό, αυτόν τον Νίκο τον καλό.

Αυτήν την ώρα πάνε και λένε στην αδερφή του γαμπρού: - Δε θέλ' το κορίτσ'. Δε γίνονται τα στέφανα. Παρουσιάστ'κε άλλος γαμπρός, ο Λίας (Ηλίας) τ' Γιώργου Φασούλ'. Δεν ήταν στις προθέσεις της οικογένειας της νύφης, ούτε του καινούργιου γαμπρού, η διάλυση της αρραβώνας και μάλιστα τη στιγμή που έφευγαν για το γάμο. Εσωτερικές διεργασίες και ζυμώσεις μέσα στο χωριό οδήγησαν στην αποτροπή του την τελευταία στιγμή. Και να ποια ήταν η αιτία.

Οι θυγατέρες, όπως θα δούμε παρακάτω, δεν δικαιούνταν μοιράδι από την πατρική περιουσία. Στην Καλίνου όμως, επειδή δεν υπήρχε αρσενικός απόγονος στην οικογένεια, θα δινόταν κλήρος. Αυτός ο κλήρος, αποφάνθηκαν κάποιοι ότι έπρεπε να πάει στο Λία που ήταν φτωχός. Ο Λίας έπρεπε να πάει σ'γάμπρος στο Γιώργη Αναστάση. *Είπαν στο Λία: - Ας την τραγουδάνε οι γυναίκες με το Νίκο, δε μας πειράζ'. Εκεί π'θα γίνουν τα στέφανα στ'ς 3 η ώρα, ας γίνουν στ'ς 7. Να ετοιμαστείτε κα σού. Ενας ξάδελφος τ'ς Καλίνου τ'ς είπε: - Δε θα πάρ'ς αυτόν. Ιγώ θα σι στεφανώσου απόψε με του Λία τ' Γιώργου Φασούλ'. Κι η Καλίνου τον άκ'σε. Κι έτσ' κι έγινε. Ο Νίκος, μόλις πήγε και τού 'πε η αδερφή τ'ς Καλίνου ότι δε θέλ' του κορίτσ', έφ'κε αμέσως για τ' Σλαβίνα, να σταματήσει τ' αδέρφια τ', να μη 'ρθούν στο χωριό. Δε είναι γνωστή η αντίδραση της οικογένειας του πρώτου γαμπρού στην αφερεγγυότητα των άλλων, πάντως δεν ακούστηκε να επακολούθησαν βιαιότητες. Αν ήταν χωριανός, σίγουρα τα πνεύματα θα οξύνονταν και θα γίνονταν ακρότητες.*

Οπωσδήποτε, από τις λίγες περιπτώσεις ακύρωσης της αρραβώνας δεν μπορούμε να κρίνουμε τους Λουσιώτες ως ανθρώπους που αθετούσαν το λόγο τους. Για τους περισσότερους, όπως ήδη επισημάναμε, ο λόγος ήταν απαράβιαστος και ιερός. Γιατί αν και σχεδόν όλων των θυγατέρων και των παλικάριών τις καρδιές τις κρυφόκαιγε ο έρωτας, ο λόγος του πατέρα κυριαρχούσε. Στις λίγες φορές που παρέκλιναν απ' τον κανόνα, οι πράξεις βίας που επακολούθησαν αποδεικνύουν περίτρανα τη δύναμη του άγραφου νόμου. Πράξεις βίας διαπράττονταν, ακόμα και με την υποψία παράβασης. Πάντως, εξωγενείς παράγοντες όπως τα γκουντουσλίκια (κουτσομπολιά) ήταν δυνατό να εκτρέψουν τα πράγματα από τη φυσιολογική τους πορεία, οπότε κανένας δεν μπορούσε πια να τα κάνει ζάφτι (να τα συγκρατήσει).

Η αρραβώνα λοιπόν είναι φανερό ότι μπορούσε να διαλυθεί. Ίσως για αυτό το λόγο οι αρραβωνιασμένοι δεν έπρεπε να ανταμώνουν ούτε με τα μάτια. Αν πάντως η αρραβώνα διαλυόταν, συμφωνία γάμου μόνο μια φορά λύθηκε στο Λούψικο. Ο γάμος ήταν δρόμος χωρίς επιστροφή.

Η προίκα

Μόλις γίνονταν οι αρραβώνες η οικογένεια άρχιζε την ετοιμασία της προίκα. Κατά πρώτον έπρεπε να πλέξει τα τσιράπια που χρειάζονταν για δώρα του γάμου. Υστερα παράγγελλαν ένα σεντούκι 150 επί 80 πόντους σ' ένα μαραγκό του χωριού, με ξύλα πεύκου. Ο μαραγκός το κεντούσε ωραία, το ζωγράφιζε. Τέλος παράγγελλαν στο ράφτη, ο καθένας ανάλογα με τις δυνατότητές του, 4-5 φουστάνια, μια-δυο φλοκάτες, μια ζούνα, μια-δυο τσ'πούνες. Η ίδια η νύφη έραβε με τα χέρια της και κεντούσε τα δύο πουκάμισα που έπρεπε να έχει και τη ζούνη της. Αυτή ήταν όλη κι όλη η προίκα μέχρι το 1940. Χωράφια δε δίναμε σι κοπέλα, ρουχισμό μονάχα. Μετά το 1940 άρχισε η συνήθεια να δίνουν στην κόρη χωράφια και βελέντζες, και να τα γράφουν σε ιδιωτικά συμφωνητικά: Θα σου δώσω το τάδε χωράφ', τόσις βιλέντζες, τόσα φουστάνια. Εφόσον σχεδόν καμιά δεν έπαιρνε ακίνητα ή μετρητά, η επιλογή της νύφης γινόταν με άλλα κριτήρια. Η νύφη έπρεπε να είναι κυρίως ψημένη στη δουλειά, τίμια (χωρίς την παραμικρή υποψία ερωτικής συμπεριφοράς) και από σειρά (σσί με καλό όνομα). Ελεγαν και την παροιμία Πάρε νύφ' από σειρά και σκύλα από κουπάδ'.

Τα ξύλα του γάμου

Ο γάμος παλιά κρατούσε μια βδομάδα, από τη μια Κυριακή μέχρι την μεθεπόμενη Δευτέρα το μεσημέρι. Την πρώτη Κυριακή πηγαίνουν με τσεκούρια οι πλησιέστεροι συγγενείς του γαμπρού καβάλα απάνω στα μουλάρια τους έδω στο λόγγο για ξύλα με τα οποία θα ψήσουν τα ψωμιά και τα φαγητά του γάμου. Στο δρόμο καθώς ανηφορίζουν καβάλα τραγουδούν πολλά γαμπριάτικα τραγούδια. Συνηθιζόταν ιδιαίτερα το Κάτω στο Δάφνο ποταμό.

Αχ κάτω στο Δά-, στο Δάφνο ποταμό
κάτω στο Δά-, στο Δάφνο η ποταμό,
εκεί 'ναι οι δά-, ναι οι δάφνες οι πολλές
ναι δάφνες και μωρ' και οι γαρουφαλιές.
Ν' εκεί περνούν περνούν συμπεθεροί
Με τ' αλογά-, 'λογά τους παίζοντας
και με τις κώ-, τις κώφες πίνοντας.

Επιστρέφουν στο χωριό με τα ζώα φορτωμένα ξύλα. Απάνω στα ξύλα έβαναν ένα χλωρό κλαδί, σ' όλα τα ζώα. Φλάμπουρα τού 'λεγαν,

τού' χαν για χαρούμενο και το τραγουδούσαν:

Τίνος είναι ο φλάμπουρας
που στέκ' τόσο περήφανος,
περήφανος κι αγλήγορος;
Να πάει στην πόλη και να' ρθει
να φέρει κόρην έμορφη.
Τ' Δημήτρη είναι ο φλάμπουρας
που στέκ' τόσο περήφανος
περήφανος κι αγλήγορος.
Να πάει στην Πόλη και να' ρθει
να φέρει κόρην έμορφη.

Στη θέση του Δημήτρη μπαίνει το όνομα του εκάστοτε γαμπρού.
Καθώς σιμώνουν στο σπίτι του γαμπρού τραγουδούν:

Μέσα σε τούτην την αυλή
ήταν μια πέτρα σταυρωτή,
η πέτρα ν έβγαζε νερό.
Πάησε ο Δημήτρης κι έκατσε
κι η μάνα του τον μάλωνε.
Σιούκου απ' αυτού, βρε γιόκα μου
να μη λερώ'εις τα ρούχα σου
Δεν τα λερώνω, μάνα μου,
έχω γιοργάνια απ' κάθαρμα.
Τα κέντησε η αγάπη μου.

Μπαίνουν στην αυλή του γαμπρού όπου η πεθερά τους καρτερεί.
Τους κερνάει κουκούμι και τσίπουρο και τους βάζει να φάνε λαγκίτες
(τηγανίτες) και πίτες. Υστερα χορεύουν και καμιά γύρα τα κορίτσια και
οι γυναίκες τραγουδώντας με το στόμα.

Το κοσκίνισμα του σταριού

Δευτέρα πρωί συγκεντρώνονταν οι γυναίκες συγγενείς του γαμπρού
στο σπίτι του, έπαιρναν τα κόσκινα και κοσκίνιζαν το σταρ'. Ιλιγαν τρα-
γούδια γαμπριάτ'κα. Αρχινούσαν:

Μάνα και γιος εμάλωνε για μια αρχοντοπούλα.
- Μάνα μου τι την θέλουμε την αρχοντοπούλα;
- Γιε μ', της τάζουν χίλια πρόβατα και πεντακόσια γίδια
της δίνουν κι ένα άλογο να περπατεί καβάλα.

Το στάρι που κοσκινίζουν το πάνε στο μύλο, το αλέθουν και είναι έτοιμο για την Πέμπτη που θα ζυμώσουν το ψωμί του γάμου.

Το ζύωμα του ψωμιού

Την Πέμπτη ζύμωναν το ψωμί του γάμου. Αυτό το ψωμί ήταν ροφτένιο, με ροβύθ' πιασμένο για μαϊιά. Εβαναν ροβύθ', το τσιουμπούσαν, το ζεμάτ'ζαν με βραστό νερό και τό' βαναν στη ζέστη αντίκρυτα νά 'χει την ίδια θερμοκρασία. Και όταν φούσκωνε λίγο το ροβύθ' τό 'πιαναν για μαϊιά, σαν προζύμ'. Εάν το προζύμι με τη μαγιά από ρεβύθι δεν φούσκωνε, δεν το ζύμωναν αυτό, πάει, χαλνούσε. Επρεπε να πιάσουν ξ'νό προζύμ' ύστερα. Το ροφτένιο το ψωμί τό 'χαν για καλό, μοσχοβολούσι, και γένονταν γλυκό ψωμί πολύ. Είτε ζύμωναν ροφτένιο είτε το συνηθισμένο ψωμί, έπρεπε να ζυμώσουν τρεις ή πέντε φούρνους, οπωσδήποτε μονό αριθμό.

Τα καλέσματα

Την Παρασκευή το πρωί έστελναν από τον γαμπρού ένα-δύο αγόρια για τα καλέσματα. Τα παιδιά έπρεπε να 'χουν μάνα και πατέρα, το 'ξέταζαν. Οι καλεστάδες του γαμπρού ήταν συγγενείς του και ήταν περίπου 10 με 14 χρονών. Κρατούσαν στα χέρια ένα μολυβένιο παγούρι με φιρφιρί (μεταλλικό κυρτό στόμο με μικρή διατομή) στην κορφή, γεμάτο με τσίπουρο και στολισμένο με τριαντάφ'λλα και με βασιλικό από γύρα. Καλούσε ο γαμπρός όλους όσους είχε διάθεση, όλο το χωριό επί το πλείστον, πατοκόρφα το καλούσε. Ομως τα παιδιά τα ορμήνευαν καλά. Τον τάδε και τον τάδε, είναι συγγενείς. Αυτούς θα τ'ς καλέσετε για το τραπέζ' Σάββατο βράδ' και Κυριακή βράδ'. Ετσι τα παιδιά όταν καλούσαν τους συγγενείς του γαμπρού για το γάμο έλεγαν: - Είστε καλεσμέν' απόψε στα παξ'μάδια, το Σάββατο το βράδ' στο τραπέζ', τ'ν Κυριακή το πρωί να πάμε να πάρουμε τ' νύφ', και στο τραπέζ' το βράδ' τ'ν Κυριακή. Στους παραξενότερους (στους μακρινούς συγγενείς δηλαδή, ή σ' αυτούς με τους οποίους δεν είχαν καμιά συγγένεια), ήλιγαν τα παιδιά: - Είστε καλεσμέν' να φτιάσουμε το παξ'μάδ', καλεσμέν' τ'ν Κυριακή το πρωί να πάμε να πάρουμε τ' νύφ'. Κι ο καθένας ήξερε τώρα. Εμένα μού 'παν ότι είμαι καλεσμένος στο τραπέζ'. Τ' αλλ'νού δεν τού 'παν στο τραπέζ'. Ο καθένας ήξερε ποιοι ήταν οι συγγενείς του και δεν παρεξηγούνταν γιατί κι εκείνος όταν θα πάντρευε δεν θα καλνούσε τον άλλον.

Πάντως φρόντιζαν τα παιδιά που θα έκαναν τα καλέσματα νά 'ναι τυπικά, ούτως ώστε να μη γίν' καμιά παρεξήγησ' και δεν καλέσουν κανένα που έπρεπε να τον καλέσουν στο τραπέζ' ή να καλέσουν κανέναν που δεν έπρεπε να τον καλέσουν. Οι προσκαλεσμένοι σήκωναν το παγούρι στον αέρα, έπιναν κι ευκιούνταν: *Να σας προκόψουν*, τραβούσαν λίγο τσίπουρο απ' το φιρφιρί και το παρέδιναν στους καλεστάδες. Οι καλεστάδες ευχαριστούσαν κι έφευγαν.

Για το κάλεσμα της νύφης ο γαμπρός έστελνε άλλους καλεστάδες. Την Παρασκευή το πρωί οι πιο στενές συγγενείς του γαμπρού έφτιαχναν μια κουλούρα για να καλέσουν τη νύφη. Την τραγουδούσαν οι κοπέλες. Δεν θυμούνται τι τραγούδια έλεγαν. Μόλις η κουλούρα ψηνόταν, 5 ή 7 ή 9 το πολύ άτομα (οποσδήποτε μονός αριθμός) πήγαιναν στο σπίτι της νύφης να την καλέσουν. Θα πήγαιναν κάποια από τα αδέρφια του γαμπρού, από τις αδερφές, από τ' αδέρφια του πατέρα του. Οι καλεστάδες που καλούσαν τη νύφη, της πήγαιναν και τα δώρα του γαμπρού. Της πήγαιναν ένα ύφασμα για φουστάνι κι ένα κόσμημα που θα το φορούσε στα στέφανα. Συνήθως ο γαμπρός της έστελνε φλουριά (ένα φλουρί ασημένιο περασμένο σε ασημένια καδένα ή μια σειρά φλουριά ή τρεις σειρές φλουριά) ή ένα κρουστέκι. Στους καλεστάδες έκαναν τραπέζι Παρασκευή απόγευμα στο σπίτι της νύφης. Τραγουδούσαν στο τραπέζι λίγα τραπέζια και χόρευαν. Ομως ήταν σύντομη η διαδικασία γιατί οι συγγενείς του γαμπρού έπρεπε να επιστρέψουν στο σπίτι του για να φτιάξουν το παξιμάδι και το μπαργιάκι.

Σάββατο πρωί έκανε τα καλέσματα η νύφη. Καλούσε κι αυτή όλο το χωριό και προσκαλούσε το Σάββατο το βράδυ σε τραπέζι μόνο τους πλησιέστερους συγγενείς. Στους συγγενείς έλεγαν οι καλεστάδες: *Νά στε καλεσμένοι το βράδ' στο παξ'μάδ' και στο τραπέζ' και τ'ν Κυριακή να κινήσουμε τ' νύφ'.* Στους άλλους έλεγαν: *Νά 'στε καλεσμένοι στο παξ'μαδ' και τ'ν Κυριακή να κινήσουμε τ' νύφ'.* Υπήρχαν οικογένειες όμως (και από την πλευρά του γαμπρού και από την πλευρά της νύφης) που δεν έκαναν διάκριση βαθμού συγγένειας και καλούσαν όλο το χωριό στο τραπέζι του γάμου, ακόμα και άτομα με τα οποία είχαν διαφορές.

Οι οικογένειες του χωριού, εφόσον ήταν προσκαλεσμένες και απ' τις δυο μεριές, μοίραζαν τα μέλη τους. Ο παππούς θα έλεγε: - *Εσύ και εσύ θα πάτε στο γαμπρό, εσύ κι εσύ θα πάτε στη νύφ'.* Αν ο γαμπρός, ή η νύφη, ήταν πολύ κοντινός συγγενής θα πήγαινε εκεί όλη η οικογένεια και ένας μόνο αντιπρόσωπος θα πήγαινε στον άλλο μελλονύμφο.

Το παξιμάδι

Την Παρασκευή το βράδυ μαζεύεται το συμπεθεριακό (οι συγγενείς και οι καλεσμένοι) του γαμπρού για να φτιάξουν το παξιμάδι. Το ζύμμα του παξιμαδιού είναι ολόκληρη ιεροτελεστία. Μπαίνοντας οι χωριανοί εύχονται στους σπιτιάτες: - *Να σας προκόψουν.* Αν είναι κοντινοί συγγενείς λένε: - *Να μας προκόψουν.* Οι σπιτιάτες ανταποδίδουν τις ευχές: - *Ευχαριστούμε, και στα παιδιά σ' να χαρείς ή, σε έναν ανύπαντρο, και στο κεφαλάκ' σ'.* Αφού οι σπιτιάτες τους κεράσουν όλους τσίπουρο και λουκούμι, ο αφέντης του σπιτιού δίνει το σύνθημα: - *Αστε να κινήσουμε για νερό.* Και βγαίνουν όλοι μαζί στο δρόμο για να πάνε να πάρουν νερό στην πετρόχτιστη βρύση του μαχαλά. Το έθιμο διατηρήθηκε μέχρι σήμερα, παρά την εσωτερική ύδρευση των σπιτιών που έγινε γύρω στο 1965. Βγαίνοντας στο δρόμο τραγουδούσαν άνδρες και γυναίκες το *Κίνησα το δρόμο δρόμο* (αρ. 8 στο δίσκο).

*Κίνησα το δρόμο δρόμο
το στενό το μονοπάτι
βρίσκω μια μηλιά στο δρόμο
με τα μήλα φορτωμένη
με τα μήλα φορτωμένη
και με τ' άνθη στολισμένη.
Απλωσα να πάρω ένα
κι η μηλιά μ' αντιλοϊέται
- Μη μ' του παίρνεις, μη μ' τ' αφήνεις
μη μ' το αγουρομαραγκιάζεις
τά 'χει ο αφέντης μετρημένα
κι η κυρά μ' λογαριασμένα.*

Αμέσως μετά το *Κίνησα το δρόμο δρόμο*, χωρίς καμιά διακοπή, σαν να ήταν ενιαίο τραγούδι, τραγουδούσαν το *Λουλουδάκι απ' το λιβάδι και νερό απ' το πηγάδι* (αρ. 8 στο δίσκο)

*Λουλουδάκι απ' το λιβάδι
και νερό απ' το πηγάδι.
Ποιον να στείλω να το φέρει;
Στέλνω τό 'να, στέλνω τ' άλλο
στέλνω τό 'να, στέλνω τ' άλλο
στέλνω το χελιδονάκι
στέλνω το χελιδονάκι
πού 'ναι αγλήγορο πουλάκι*

πού 'ναι αγλήγορο πουλάκι
πάνει κι έρχεται ως το βράδυ.

Τραγούδια, ευχές, καθώς και πυροβολισμοί από τους πιο θερμόαι-
μους εναλάσσονταν στον αέρα. Μόλις έβγαιναν απ' την πόρτα του σπι-
τιού κι αρχινούσαν το τραγούδι αυτό, μπαμ! μπαμ! μπαμ!, τα πιστόλια.
Iκεί γινόντανε, τι γινόντανε! - Να μας ζήσουνε παιδιά! Να μας ζήσουνε!

Καθώς προχωρούσαν μέσα στο σκοτάδι, συχνά με οδηγό το φεγγά-
ρι, τραγουδούσαν το Τσάμικο: Φέξε μου φεγγαράκι μου.

Φέξε μου, φεγγαράκι μου
να πάνω στη αγάπη μου
φέξε ψηλά και χαμηλά
γιατί 'ναι λάσπες και νερά.

Φέγγω απ' το βράδυ ως το πρωί
ποιος έχ' αγάπ' να πάει να ιδεί.
Ας παν να δουν, τα μάτια μου
πως τα περνάει η αγάπη μου.

Τι άλλονε αγάπησε
κι εμένα μ' απαράτησε.
Ποιος το είπε, δεντρολάκι μου,
δε σ' αγαπώ, πουλάκι μου.

Αν στο είπε ο ήλιος, να μη βγεί.
Φεγγάρ' να μη φανερωθεί,
αν στο είπε το ριγανόπουλο
της μοίρας τ' αρχοντόπουλο.

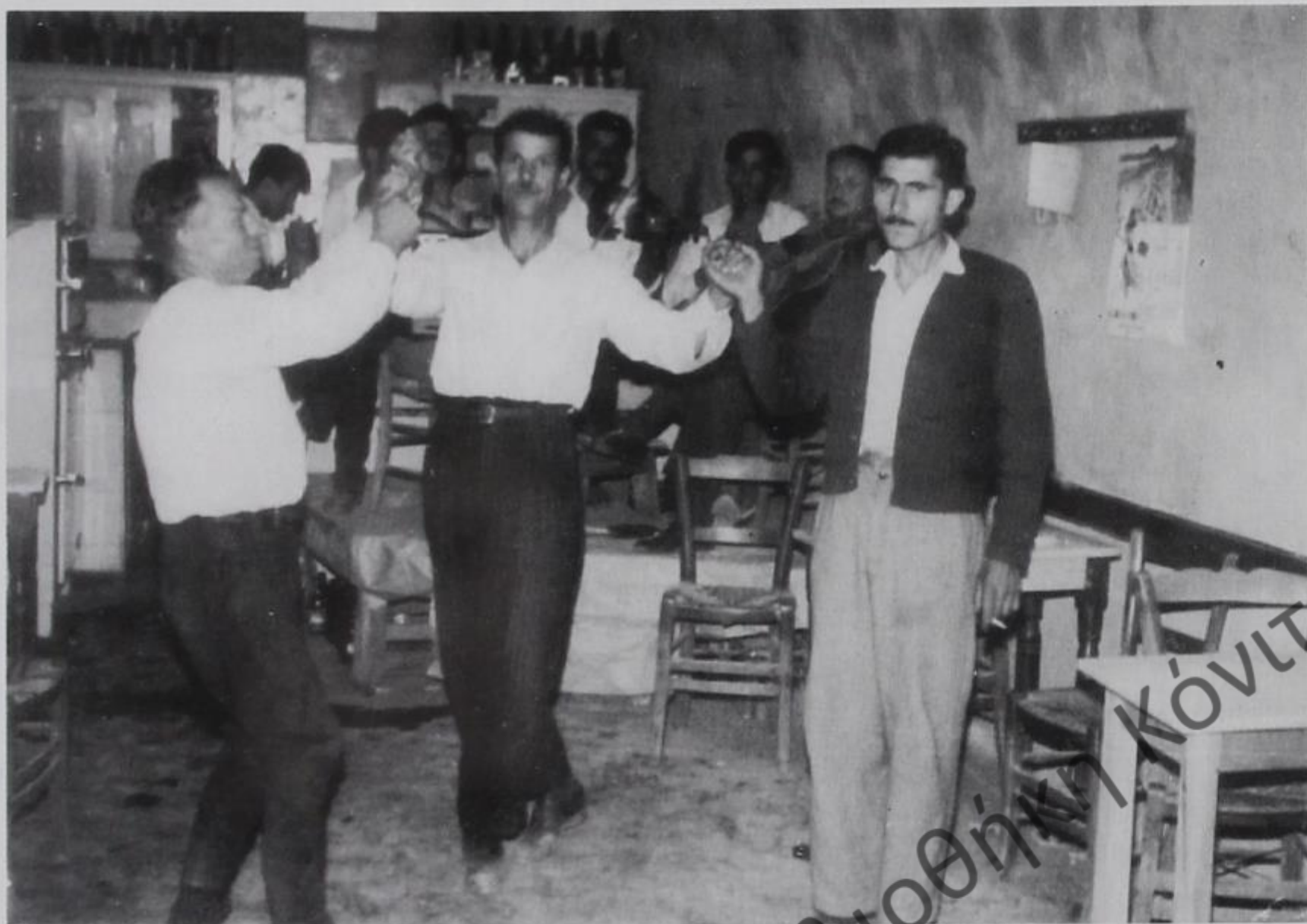
Τραγουδούσαν κι άλλα τραγούδια, όπως το Κάτω στο Δάφνο ποτα-
μό και τη νεραντζούλα.

Νεραντζούλα φορτωμένη (δισ)
πού 'ναι τ' άνθη σου, νεραντζούλα;
πού 'ναι τ' άνθη σου;

Πού 'ναι τ' άνθη σ' πού 'χες πρώτα (δισ)
πού 'ναι κι η ομορφιά, νεραντζούλα
πού 'ναι κι η ομορφιά;

Φύσηξε βοριάς κι αέρας (δισ)
και τα τίναξε, νεραντζούλα
και τα τίναξε.

Σε παρακαλώ, βοριά μου (δισ)

Χορός τριών χωριανών στο παζάρι της Κόνιτσας.

φύσα σιγανά, νεραντζούλα
φύσα σιγανά
ν' αρμενίσουν τα καράβια (δισ)
απ' την Αραπιά, νεραντζούλα
απ' την Αραπιά
ν' αρμενίσει κι ο καλός μου (δισ)
απ' την Ξενιτιά, νεραντζούλα
απ' την Ξενιτιά.

Οι άντρες πιασμένοι απ' τα χέρια, απ' τους ώμους, τρεις-τρεις, τέσσερις-τέσσερις τραγουδούν και χορεύουν. Όταν πλησιάζουν στη βρύση ένα παιδί αρσενικό που νά 'χει μάνα και πατέρα, πηγαίνει να γεμίσει το γκιούμ' νερό και επιστρέφει στην ομήγυρη. Επιστρέφουν τραγουδώντας και χορεύοντας στο σπίτι του γαμπρού όπου θα ολοκληρωθεί η διαδικασία του παξιμαδιού.

Πριν το 1940 περίπου και ενόσω το παξιμάδι ζυμωνόταν την Παρασκευή το βράδυ, δεν είχαν όργανα, επειδή συνήθως το χωριό δεν διέ-

θετε οργανοπαίχτες και τους έφερνε μόνο για το Σαββατοκύριακο. Το πρόβλημα λύθηκε μετά το 1940, μεταθέτοντας το ζύμωμα του παξιμαδιού από την Παρασκευή στο Σάββατο βράδυ. Από τότε, τα όργανα όταν πηγαίνουν για νερό, άλλοτε συνοδεύουν τον κόσμο που τραγουδάει κι άλλοτε παίζουν οργανικούς σκοπούς ειδικούς για το δρόμο.

Μπαίνει όλη η ομήγυρη μέσα στο σπίτι. Η μάνα ή η αδερφή του γαμπρού στρώνουν στη μέση του δωματίου το σκαφίδι. Δίπλα σ' ένα τιψί (ταψί) έχουν ακοσκίνιστο αλεύρι και τη σήτα. Οι γυναίκες ρίχνουν με τη χούφτα τους στη σήτα αλεύρι, που το κοσκινίζουν τρία αρσενικά αγόρια που έχουν μάνα και πατέρα, ενώ όλοι μαζί τραγουδούν το *Ψιλό λιγνό είν' τ' αλεύρι κι αφράτο είν' το προζύμι* (αρ. 9 στο δίσκο).

*Ψιλό λιγνό είν' τ' αλεύρι
κι αφράτο είν' το προζύμι
κοράσιου το ζυμώνει
με μάνα, με πατέρα
μ' αδέρφια, με ξαδέρφια
με το πολύ το σόι.*

Υστερα μια κορασιά, στενή συγγενής του γαμπρού που έχει οπωσδήποτε και τους δυο γονείς εν ζωή, ζυμώνει το παξιμάδι. Η ομήγυρη συνεχίζει να συνοδεύει με το τραγούδι.

*Βάλε manά μ' και ζύμωσε
φτιάσε κουλούρα ανεβατή
το νούνο να καλέσουμε
το νούνο και το μπράτιμο
νύφη να πά' να πάρουμε
απ' τον επάνω μαχαλά (ή από τον κάτω μαχαλά).*

Μέχρι να ζυμωθεί το παξιμάδι τραγουδούν κι άλλα γαμπριάτικα, όπως το *Μάνα κι γιος εμάλωνε για μιαν αρχοντοπούλα*. Αφού ζυμωθεί το στολίζουν με καραμέλες και με διάφορα σχήματα από ζυμάρι. Στο στόλισμα συμμετέχουν πολλές κοπέλες, που έχουν και τους δύο γονείς εν ζωή. Την ώρα που το στολίζουν τραγουδούν:

*Περιβολάκι φουντωτό
ποιος σε βεργοστόλισε;
Ο αφέντης μου με στόλισε
αφέντης μου κι η μάνα μου.*

Μόλις τελειώσουν τη διακόσμηση, το σκεπάζουν με ένα μαντίλι, το τραγουδούν και το κερνούν ιεραχικά αρχίζοντας από τον πρώτον τη

Γάμος το 1965. Περιφέρουν το αγόρι γύρω από τους ώμους της νύφης για να κάνει αρσενικά παιδιά.

τάξει, τον πατέρα: (αρ. 10 στο δίσκο).

Κέρνα, αφέντη μ', κέρνα, κέρνα το παξ'μάδι.
κέρνα το παξ'μάδι για να σου προκόψει.

Ο αφέντης (πατέρας) ρίχνει ένα κέρμα στο παξιμάδι. Και το τραγούδι συνεχίζει

Κέρνα, μάνα μ', κέρνα, κέρνα το παξ'μάδι
κέρνα το παξ'μάδι για να σου προκόψει.

Η μάνα κερνάει το παξ'μάδι και οι γυναίκες συνεχίζουν:

Κέρνα νούνε μ', κέρνα, κέρνα το παξ'μάδι
Κέρνα το παξ'μάδι για να σου προκόψει.

Νούνος είναι στην περίπτωση αυτή ο κουμπάρος, εφόσον κουμπάρος γινόταν υποχρεωτικά αυτός που είχε βαφτίσει το γαμπρό. Κερνάει το παξιμάδι ο νούνος. Οι γυναίκες συνεχίζουν να τραγουδούν με τη σειρά προτεραιότητας αυτούς που πρέπει να κεράσουν: τους παππούδες, τα αδέρφια,

τα ξαδέρφια, το υπόλοιπο μακρινότερο σόι και τέλος τους φίλους.

Μετά το κέρασμα του παξιμαδιού απ' όλους τους παρευρισκόμενους, οι θυγατέρες που βοήθησαν στο ζύμωμα και στο στόλισμα στήνουν το χορό. Κορυφαία του κύκλου, με το τιψί στο κεφάλι, η θυγατέρα που ζύμωσε το παξιμάδι. Άνδρες και γυναίκες τραγουδούν το *Κυρ γιε μ' και αί ποιός τον κάνει του νιόγαμπρου το γάμο*.

Το κορίτσι που σέρνει το χορό κρατώντας το παξιμάδι αντικαθιστούν η μία μετά την άλλη οι υπόλοιπες του κύκλου με τη σειρά που είναι πιασμένες. Αφού σύρουν όλες το χορό, οι κοπέλες μπορεί να πάνε στο διπλανό δωμάτιο να μοιραστούν τα κέρασματα, άλλες όμως φορές τα κρατάει όλα εκείνη που ζύμωσε.

Η ίδια ακριβώς διαδικασία ακολουθείται στο παξιμάδι της νύφης, το Σάββατο βράδυ. Όταν χορεύουν όμως εκεί το παξιμάδι, τραγουδούν το *Κυρ' γιε μ' κι αί ποιος τον κάνει της κορασιάς το γάμο* (αρ. 1 στο δίσκο).

*Κυρ' γιε μ' κι αί ποιος τον κάνει της κορασιάς το γάμο
Ν αφέντης της τον κάνει με μόσκον με σταφύλι
με μόσκον, με σταφύλι, με τη δροσιά στα χείλη.*

Τα παξιμάδια τα κόβουν κομματάκια και τα μοιράζουν σε όλους τους παρευρισκόμενους την Κυριακή το μεσημέρι, μετά τα στέφανα.

Τα αλευρώματα

Γύρω στο 1940 είπαμε ότι μετατέθηκε το ζύμωμα του παξιμαδιού του γαμπρού από την Παρασκευή στο Σάββατο. Την ίδια μέρα ζυμωνόταν ανέκαθεν το παξιμάδι της νύφης. Τη βραδιά λοιπόν που ζύμωναν στην νύφη και στον γαμπρό τα παξιμάδια, αν κάποιος στενός συγγενής της νύφης πήγαινε στον γαμπρό ή κάποιος στενός συγγενής του γαμπρού πήγαινε στην νύφη, τον αλεύρωναν ή προσποιούνταν ότι θα τον αλευρώσουν αλλά στο τέλος γλίτωνε. *Θα τον αφήσουμε, έλεγαν, γιατί είναι και από δω και από κει συγγενής. Θα τον σ'χωρέσουμε.* Συνήθως πήγαιναν συγγενείς της νύφης στο σπίτι του γαμπρού, γιατί ο γαμπρός είχε πάντα όργανα, ενώ η νύφη σπάνια.

Εδώ αφήνουμε την Αθηνά Κολωνιάρη να αφηγηθεί μια προσωπική της ανάμνηση που δείχνει γιατί οι συγγενείς της νύφης πήγαιναν στο γαμπρό, αν και τους αλεύρωναν. *Θυμάμαι, ιγώ και η αδερφή μου η Αμαλία ήμασταν μεγαλούτσικες. Μας κάλεσαν απάνου στ'ς Τσένους (το όνομα της νύφης, υποκοριστικό του Πολυξένη) να φτιάκουμε το*

παξ'μάδ'. Είμασταν ξαδέρφες με τ'ν Τσένου. Ιδώ στ'ς Κολωνιαραίους (στο σπίτι του γαμπρού) χόρευαν, είχαν κλαρίνα. Ιμείς τώρα, δεν επιτρέπονταν. Δεν πά'αιναν απ' τ' νύφ' να χορέψουν στου γαμπρό, τ'ς αλεύρωναν. Ιμείς πήγαμε σαν καλές νοικοκυρές, φτιάξαμε το παξ'μάδ' τ'ς Τσένους της ξαδέρφ'ς μ' και το μαζεύουμε... Τ'ς λέω τ'ς Αμαλίας: - Πάμε Αμαλία να χορέψουμε; Το μαζεύουμε, πάμε στ'ς Κολωνιαραίους. - Ου! Ου! Συμπιθέρες! Συμπιθέρες! Ν' αλευρώσουμε τ'ς συμπιθέρες! Δε μας πείραξαν. Μπήκαμαν, χορέψαμαν. Να μη ξέρ' ο πατέρας όμως ότι χορέψαμαν. Θα μας μάλωνε γιατί είμασταν απ' τη νύφ'. Χορέψαμαν και πήγαμαν σαν γάτες βρεγμένες στον πατέρα και δεν είπαμαν τίποτα.

Γάμος το 1956. Στο δρόμο για την εκκλησιά, αφού πήραν τη νύφη.

Το μπαργιάκι υψώνεται επάνω από την πομπή.

Στο βάθος ακολουθεί η νύφη με το δικό της σόι.

Το μπαργιάκι

Μετά το παξιμάδι, την Παρασκευή το βράδυ στο σπίτι του γαμπρού έραβαν τη σημαία του γάμου, το μπαργιάκι, σε ένα κοντάρι που κατέληγε σε ξύλινο σταυρό. Τό 'ραβαν τραγουδιώντας. Ηταν άσπρο μαντίλ'. Εβαζαν το σταυρό τ'ς σημαίας μπλε ή κόκκινο. Το κόκκινο τού 'χαν

χαρούμενο. Το μπαργιάκ' είχε νόημα χαρούμενο, ότι κινούν το γάμο. Ήταν σα σημαία. Τι τιμή έχ' η σημαία, έτσ' ήταν αυτό. Τον ξύλινο σταυρό στην κορφή τον αρμάτων με λουλούδια, με βασιλ'κό, με μήλα. Το ράψιμο το 'χिरνούσε ο μπράτ'μος και η μπρατίμ'σσα το τελείωνε. Οι γυναίκες, καθώς το ζευγάρι έραβε το μπαργιάκι τραγουδούσαν:

Και σύ μπράτ'με περήφανε
ράψε το φλάμπουρα καλά
να πάει στην πόλη και να 'ρθεί
να φέρει κόρην έμορφη.

Αφού το έραβαν, το χόρευαν σε μονό κύκλο που απαρτιζόταν από παλικάρια, με κορυφαίο τον μπράτιμο που το κρατούσε με τα δυο του χέρια. Άνδρες και γυναίκες τραγουδούσαν το ίδιο τραγούδι που τραγουδούσαν όταν χόρευαν το παξιμάδι, το συρτό στα τρία Κυρ', για μ', και άι ποιος τον κάνει του νιόγαμπρου τον γάμο.

Μετά το χορό στερέωναν το μπαργιάκι στο μπαλκόνι και τραγουδούσαν:

Το τίνος είν' το φλάμπουρο που στέκει στολισμένο,
Τ' Δημήτρη είναι το φλάμπουρο που στέκει στολισμένο.
Το ποιος το βεργοστόλισε και είναι στολισμένο,
Ο αφέντης του το στόλισε και είναι στολισμένο.

Οι παραπάνω στίχοι επαναλαμβάνονται από την αρχή και στη θέση του Δημήτρη μπαίνει το όνομα του γαμπρού, ενώ στη θέση του αφέντης του μπαίνουν διαδοχικά η μάνα του, τ' αδέρφια του, το σόι του.

Γύρω στο 1940 που το ζύμωμα του παξιμαδιού μετατέθηκε στο Σάββατο, μεταφέρθηκε και το ράψιμο του μπαργιακιού το Σάββατο βράδυ. Πριν το 1940 που το έραβαν την Παρασκευή το βράδυ, αφού το χόρευαν και το τραγουδούσαν η ομήγυρη διαλυόταν. Ήθελαν να κρατήσουν τις δυνάμεις τους για τους ολονύχτιους χορούς του Σαββατοκύριακου.

Το Σάββατο

Οι προετοιμασίες του Σαββάτου

Οι προετοιμασίες για τα τραπέζια του Σαββάτου και της Κυριακής άρχιζαν από την Παρασκευή αλλά εντεινόταν το Σάββατο. Ο πυρετός εκείνη την ημέρα ανέβαινε. Οι νέοι συγγενείς έσφαζαν τα σφαχτάρια, οι γυναίκες του σπιτιού ετοίμαζαν τις πίτες και τα σαραγλιά, τα πιάτα, τα κουταλοπρόουνα, τα ποτήρια, τους σοφράδες (στρογγυλά χαμηλά τραπέζια), τα σκαμνιά, και ο μάγειρας μαγείρευε στα καζάνια. *Μάγειρας* είχε ο Μιλτιάδης Κολωνιάρης ήταν ένας επιλαχόντας (οποιοσδήποτε) που ήξερε να μαγειρεύει. *Γνώ* μετά το '50 πήγα σε πολλούς γάμους. Δεν ήμην συγγενής, απλώς πείρα για μαγείρεμα είχα. Οπωσδήποτε οι σπιτιάτες φρόντιζαν να βρουν έμπειρο μάγειρα, γιατί τα περισσότερα δυσμενή σχόλια μετά το γάμο αφορούσαν τα κακομαγειρεμένα φαγητά.

Το νουμπέτι κι ο πρώτος χορός, Σάββατο βράδυ

Όταν ήταν μια αξιάλ' ο ήλιος (δηλαδή όταν ο ήλιος κόντευε να βασιλέψει, όταν ήταν σε μιας βουκέντρας ύψος - έλεγαν επίσης ο ήλιος είναι

δυο αξιάλες, όσο δηλαδή είναι δυο φορές το μήκος της βουκέντρας, τόσο απέχει ο ήλιος απ' τον ορίζοντα), όταν λοιπόν ήταν μια αξιάλ' ο ήλιος έρχονταν οι οργανοπαίχτες στο σπίτι του γαμπρού. Με το που έμπαιναν στο σπίτι, τους κερνούσαν τσίπουρο, κρασί, λουκούμι. Αμέσως μετά το κέρασμα βαρούσαν ένα νουμπέτι.

Το νουμπέτι είναι οργανικό κομμάτι καθιστικό με χροιά μοιρολογιού. Στο νουμπέτι φαινόταν ο καλός οργανοπαίχτης, εφόσον εκεί είχε τη δυνατότητα να αυτοσχεδιάσει. Το νουμπέτι του Λούψικου και των γύρω χωριών είχε μυρωδιά αρβανίτικη, κατά τα λεγόμενα του οργανοπαίχτη Κώστα Χαλκιά. Το πιο σύνηθες νουμπέτι ήταν το παρακάτω:

Σήκω Μαργιόλα από τη γη
και από το μαύρο χώμα.
Με τι πουδάρια να σ'κωθώ
και χέρια να ακουμπήσω;
Κάνε τα νύχια σου τσαπιά
τις απαλάμες φτυάρια.
Ρίξε το χώμα σε μεριά
την πλάκα σ' άλλην άκρα.

Με αυτό το νουμπέτι έδιναν φόρο τιμής στους νεκρούς της οικογένειας. Η συγκίνηση στο άκουσμά του ήταν μεγάλη και όσοι είχαν νεκρούς στην οικογένειά τους έκλαιγαν.

Μόλις ακουστεί το νουμπέτι στο σπίτι του γαμπρού αρχίζουν να συρρέουν οι προσκαλεσμένοι. Οι σπιτιάτες βάζουν μερικούς μεζέδες στα όργανα για να κρατήσουν μέχρι το δείπνο, και κερνούν τον κόσμο. Οι προσκαλεσμένοι εύχονται *Να σας προκόψει, Χαϊρλίτ'κα*, και οι σπιτιάτες αντεύχονται. Αυτή την ώρα γίνεται ένας μικρός χορός. Χορεύει όποιος θέλει, δεν υπάρχει πρωτόκολλο σ' αυτό το χορό.

Ο ερχομός του μπράτιμου και του νούνου με πομπή

Μόλις σκοτεινιάσει, ο γαμπρός βγαίνει έξω στο δρόμο με τους φίλους του και τα όργανα. Πηγαίνουν να πάρουν τον μπράτιμο και το νούνου. Σ' αυτή την πανηγυρική συνοδεία δεν πηγαίνουν γυναίκες. *Τώρα πάνουν και γυναίκες και άντρ'*, είπε η Ευλαμπία Φασούλη. *Οι γυναίκες δεν πά'αιναν παλιού καιρού γιατί τού 'χαν σ' αντροπή. Δεν έβγαινε η γυναίκα, ίσια με τ'ς Τουρκάλες.* Και ο Νικόλαος Καρανίκας συμπλήρωσε: *Ο γαμπρός με την παρέα του πά'αινε να πάρει το νούνου και το μπράτ'μο. Οι νέοι προπαντός. Πά'αιναν κι οι γερόντ', οι πιο πλησιέστερ' συγγενείς.*

Η πομπή κατευθυνόταν πρώτα στο σπίτι του μπράτιμου. Πρώτα πά'αιναν στο μπράτ'μο και τελευταία πά'αιναν στο νούννο, για να 'ξυπηρετήσ' ο μπράτ'μος, νά 'ναι στο νούννο. Τα όργανα στο δρόμο έπαιζαν τους καθιερωμένους οργανικούς σκοπούς του δρόμου και οι άντρες πιασμένοι δυο-δυο, τρεις-τρεις, τέσσερις-τέσσερις, χόρευαν καθώς προχωρούσαν και τραγουδούσαν. Ένα από τα αγαπημένα τραγούδια του δρόμου ήταν η *Νεραντζούλα*, η οποία προαναφέρθηκε. Στο σπίτι του μπράτιμου τους κερνούσαν, χόρευαν λίγο οι σπιτιάτες και όποιος άλλος ήθελε.

Από το σπίτι του μπράτιμου η πομπή κατευθυνόταν προς το σπίτι του νούννου. Τα όργανα βαρούσαν πάλι τους καθιερωμένους οργανικούς σκοπούς για το δρόμο και

οι άνδρες τραγουδούσαν τα ίδια τραγούδια που έλεγαν πηγαίνοντας για τον μπράτιμο. Οι σπιτιάτες του νούννου τούς κερνούσαν λουκούμι, τσίπουρο, σταφίδες, κρασιά, σαραγλιά. Υστερα τα όργανα βαρούσαν ένα-δυο χορευτικούς σκοπούς για να χορέψουν οι σπιτιάτες. *Ένας-δυο για το καλό χόρευαν*, είπε ο οργανοπαίχτης Μιχάλης Πανουσάκος. *Χόρευε η γριά. Αυτή κρατούσε τ' αγγόνια και δεν μπορούσε να φύγει. Δεν πά'αιναν όλοι στο γάμο. Όταν τελειώνει ο χορός παίρνουν το νούννο και επιστρέφουν όλοι μαζί στο σπίτι του γαμπρού. Τα όργανα ξαναβαρούν τους ειδικούς οργανικούς σκοπούς.*

Ο Νικόλαος Φασούλης (1880-1962) φορώντας την παραδοσιακή ενδυμασία

Το τραπέζι

Μόλις φτάνουν στο σπίτι ο νούνος πρέπει να βρει τους σοφράδες στρωμένους. Εχουν βάλει ψωμί, κρασί νερό, μεζέδες. Ολοι παίρνουν θέση τριγύρω. Τιμής ένεκεν κάθονται στη μια κόχη του τζακιού ο νούνος, στην άλλη ο παπάς. Αν δεν παραβρίσκεται ο παπάς, απέναντι απ' το νούνο κάθεται ο παππούς του γαμπρού. Αν παραβρίσκεται ο παπάς, ο παππούς κάθεται δίπλα του. Παραδίπλα απ' αυτούς τους δύο επίσημους κάθονται οι γεροντότεροι συγγενείς του γαμπρού. Κοντά σ' αυτούς ο πατέρας του γαμπρού.

Και φέρνουν τα φαγητά. Πατσάδια, καβρομάδια (καβρομάς είναι σούπα από συκωτάκια με λίγο ρύζι), συκωτάκια τηγανητά, ψητά, λογιών-λογιών μαγειρευτά: κρέας με μπλιγούρ' (χοντροαλεσμένο στάρι), κρέας με πατάτες, κρέας με πράσο, λουκάνικα γουρ'νίσια, τσιγαρίδες (χοιρινό κομμένο σε μικρά κομμάτια τηγανισμένα) αν ήταν η εποχή του, τυριά, τουρσιά, πίτες, κρασιά, τσίπουρα. Απαράμιλλη ευτυχία! Αν και ο Λουσιώτης έσφαζε ζώο για να φάει τρεις φορές το χρόνο (μόνο Χριστούγεννα, Πάσχα και της Παναγίας), στο γάμο δεν έκανε οικονομία στο κρέας. Υπήρξαν, πολύ σπάνια όμως, οικογένειες που έσφαξαν μέχρι και 30 πρόβατα για να ευχαριστήσουν τους προσκαλεσμένους τους.

Για τη διεκπεραίωση του τραπέζιου την κύρια ευθύνη την έχει ο μπράτιμος, που είναι ο υπηρέτης του γαμπρού και φροντίζει να μη λείψει τίποτα. *Όλα τά 'κανε ο μπράτιμος*, λέει ο Μιχάλης Σδούκος. *Οποιος ζητούσε νερό, πρώτος ο μπράτιμος. - Μπράτ'με, θέλουμε κρασί! Κρασί ο μπράτιμος. - Μπράτ'με, δαδί! Δαδί ο μπράτιμος.*

Πριν το 1940 δεν είχαν ούτε την πολυτέλεια της λάμπας πετρελαίου και ο φωτισμός γινόταν με δαδί στο φεγγίτη. Ο μπράτιμος ήταν υποχρεωμένος να τροφοδοτεί το φεγγίτη με δαδί. Όταν το δαδί σωνόταν έπρεπε να σκίσει καινούργιο. Βέβαια σ' αυτό το δύσκολο έργο δεν ήταν μόνος του, όλη η οικογένεια του γαμπρού ήταν *κατά πάνω*. Ολοι μαζί προσπαθούσαν να ευχαριστήσουν τους καλεσμένους.

Διάλεγαν το πρώτο και το δεύτερο πιάτο που θα έτρωγαν. Κι ενώ έτρωγαν και έπιναν, τα όργανα βαρούσαν ένα νουμπέτι και οι Γύφτοι έλεγαν τραγουδιστά ευχές για τον κουμπάρο και την κουμπάρα. Την ώρα που τα όργανα έπαιζαν το νουμπέτι, οι καλεσμένοι, ιδιαίτερα οι στενότεροι συγγενείς, σηκώνονταν και τα κερνούσαν. Ήταν η καλύτερη στιγμή των Γύφτων, έβγαζαν τότε πολλά λεφτά. Μετά το νουμπέτι ακολουθούσαν τα σουμπεισία τραγούδια (ή τραπεζίσια) που τα τραγουδούσαν όλοι μαζί συνταιριασμένοι σε μια φωνή.

Πασχαλινός χορός μπροστά στην εκκλησιά. Χορεύουν σε δύο κύκλους.
Οι δύο που σέρνουν τους αντίστοιχους χορούς είναι σύζυγοι.

Παρακάτω, μαζί με τα λόγια των άλλων τραγουδιών, θα παραθέσουμε όσα συμπετίσια θυμούνται οι χωριανοί σήμερα. Από αυτά, ορισμένα περιλαμβάνονται στο δίσκο και είναι δείγματα του ύφους και της τεχνοτροπίας αυτού του τύπου τραγουδιών, καθώς και λείψανα ενός ζωντανού κάποτε πολιτισμού.

Ο χορός το Σάββατο βράδυ στο σπίτι του γαμπρού

Όταν χορτάσουν και το τραγούδι, οι σπιτιάτες τραβούν στην άκρη τους σοφράδες για να χορέψει ο κόσμος. Ο νούνος είναι ο ρυθμιστής του χορού, Σάββατο βράδυ ρυθμίζει όλο το γλέντι, είπε ο Γιώργος Παππάς. Φεύγει απ' τις ευθύνες ο πατέρας του γαμπρού, συμπλήρωσε ο Χρήστος Κολωνιάρης. Ολη την ευθύνη για τ'ν τάξη τ' φέρει ο νούνος. Ο νούνος θα πει ποιος θα χορέψ' πρώτος. Ακόμα περισσότερο επεκτείνει τις αρμοδιότητες του νούνου για εκείνο το βράδυ ο Κωνσταντίνος Τσίος του Γεωργίου: Ο,τι παράξενο ήταν, ο νούνος ήταν υπεύθυνος να πει: - Α!

δεν είναι έτσ'. Επρεπε να τον ακούσουν. Στη συνέχεια εξιστόρησε ένα κωμικό περιστατικό από τη θητεία του ως νούνου σε ένα γάμο: Εγώ έβαλα τον Τάση Φασούλη με τον Ανδρόνικο να χορέψουν. Αλλά ήταν ένας ψηλός, ένας κοντός και δεν ήξεραν χορό ούτε ου ένας ούτε ου άλλους. Ο ένας κάθονταν κατα'ής, ου άλλους σ'κώνονταν όρθιους κι οι άλλοι είχαν πέσ' στα γέλια κι μ' λεν: - Νούνε, ακόμα ένα ζευγάρ' να βρεις έτσ', δε χρειάζεται τίποτε άλλο, μας γλέντ'σες. Η ανωτέρω διήγηση δείχνει πως η επιτυχία της βραδιάς είχε να κάνει με την φροντίδα του νούνου να προσέξει και την τελευταία λεπτομέρεια.

Τα άτομα που σηκώνει ο νούνος κάθε φορά για χορό είναι δύο, σπάνια έφταναν τα τέσσερα. Ο κόσμος ήταν πολύς κι ο χώρος του οντά μικρός για να μπορέσουν να χορέψουν περισσότερα άτομα. Οσο για τα κριτήρια με τα οποία όριζε τη σειρά ο νούνος, ο Βασίλης Σδούκος μάς λέει: Το χορό τον ρύθμιζε ο νούνος με την προτεραιότητα τ'ς ηλικίας και τ'ς συγγένειας. Πρώτοι συνήθως χόρευαν νούνος, νούνα, πατέρας του γαμπρού, μάνα του γαμπρού. Δεν ήταν κανόνας αυτό όμως.

Στην κρίση του νούνου εναπόκειντο όλα. Αν λόγου χάρη ο πατέρας του γαμπρού είχε αδελφό που έμενε σε διπλανό χωριό, μπορεί ο νούνος να προτιμούσε τον ξένο καλεσμένο. Η να έδινε την εντολή να χορέψουν πρώτα τα ηλικιωμένα αδέρφια του πατέρα κι ύστερα ο πατέρας και η μάνα. Αν ένας ηλικιωμένος αδελφός του πεθερού δεν παρίστατο στο γάμο κι έστελνε το γιο του, λόγου χάρη 16 χρονών, θα τιμούσε ο νούνος στο πρόσωπο του νεαρού γιου τον πατέρα και θα τον έβαζε να χορέψει αντάμα με τους ηλικιωμένους συγγενείς. Μετά τους πλησιέστερους συγγενείς, ο νούνος έβανε στο χορό τους νεότερους συγγενείς και εν συνεχεία τους μη συγγενείς χωριανούς.

Τα αδέρφια του γαμπρού μπορεί να χόρευαν μετά τα μεσάνυχτα, αφού είχαν χορέψει όλοι οι άλλοι. Πολλές φορές συζητούσε ο νούνος

Γάμος το 1966. Χορός μέσα στο σπίτι, όπου ο νούνος σήκωνε ζευγάρια. Βιολί παίζει ο Γεώργιος Φασούλης.

πριν το γάμο με τους γονείς του γαμπρού για τη σειρά προτεραιότητας στο χορό. Υπήρχαν πατεράδες που έλεγαν: *Αρκεί να χορέψ' ο κόσμος, και τα δικά μ' τα παιδιά άστα.* Ο γαμπρός χορεύει αφού χορέψουν οι περισσότεροι, τη νύχτα. Υπάρχει όμως η περίπτωση ο νούνος να τον αγνοήσει τελείως. Ενας αφηγείται για το γάμο του: *Ιγώ δε χόρεψα του Σάββατου του βράδ'. Ασε που δεν ήξερα, αλλά δε μ' έβαλε κανένας. Δεν ήταν υποχρεωτικό δηλαδή.*

Σε κάθε περίπτωση όποιος χορεύει κερνάει τα όργανα ο ίδιος. Του παραστέκονταν όμως και οι άλλοι συγγενείς αφού γύρα και κερνούσαν τ'ς Γύφτ' για να παίξουν καλά. Κολλούσαν τα κεράσματα στην μπάλα (μέτωπο) του κλαριντζή ή τα έριχναν στην τσέπη του ή σε ένα κερασotέψι (δίσκος) μπροστά στα πόδια του ή αν ήταν χαρτονομίσματα τα έβαζαν στα κλειδιά του κλαρίνου. Υπήρχαν μερακλήδες που σε κάθε γύρο του χορού κερνούσαν. Προσπαθούσε ο καθένας παρόλο που δεν είχαν οικονομική ευχέρεια να δείξει ότι τα καίει όλα πάνου στο κέφ' , ότι δεν αψ(υ)χάει (κάνει οικονομία, λυπάται) τίπουτα. Με μεράκι χόρευαν και κερνούσαν οι χορευτές, με μεράκι βαρούσαν οι οργανοπαίχτες. Υπήρχε η σχετική έκφραση *Τσιμ το λιλί, παίζ' το πιδί*, δηλαδή όταν το χρήμα λαλάει ο οργανοπαίχτης παίζει καλά. Τότε τα επιφωνήματα και τα σφυρίγματα έδιναν και έπαιρναν: *Ωπα! Ισα! Να μας ζήσουν! Να προκόψουν! Ωπα! Να πεθάνει ο χάρος! Ωπα! Χαρά στον πρώτο!* Και πάνω στο μεγάλο κέφι θα μπορούσε να συμβεί και το πιο απίθανο. Στο γάμο της Πολυξένης, θυγατέρας του Γούσια τ'ς Γάκαινας, απ' το πολύ το κέφι έσπασαν οι γρεντές (ξυλοδοκίπατώματος) του πρώτου ορόφου και έπεσε όλο το συμπεθεριό μέσα στο κατώι. Ευτυχώς δεν έπαθε κανένας τίποτα. Το γεγονός έλαβε χώρα Κυριακή πρωί, αλλά το κέφι ήταν ίδιο όλες τις ημέρες του γάμου γι' αυτό την προηγούμενη βδομάδα του γάμου φώναζαν στο σπίτι τους μαστόρους να βάλουν δέντρινα νταγιάκια (υποστηρίγματα) στις γρεντές ώστε να αποφύγουν ανάλογα συμβάντα.

Χόρευε ο καθένας χορευτής ό,τι χορό ήθελε. Το χορευτικό ρεπερτόριο ήταν το εξής:

1) Τσάμικος. Χορευόταν με τα εξής τραγούδια: *Να 'ταν τα νιάτα δυο φορές, Ξενιτιά, Γρίβας, Σάλωνα, Αϊτός, Νταλιάνα, Σ' αυτές τις ράχες τις ψηλές, Ιτιά, Πρωτομαγιά, Αμάραντος, Μπερμπίλης, Στου παπα-Λάμπρου την αυλή, Αγκινάρα, Φέξε μου φεγγαράκι μου, Κάτω στον κάμπο τον πλατύ, Πού ήσουνα Γκόλφω, Τρία καλά είναι στο ντουινιά, Σοφαράπης, Αχ! τι με κοιτάς που γέρασα.*

2) Καλαματιανός. Τον χόρευαν με τα εξής τραγούδια: *Βρύση μου*

μαλαματένια, Σαν πας στην Καλαμάτα, Αναστασιά, Κατω στο γιαλό κάτω στο περιγιαλί, Εμένα η μάνα μ' έστειλε να μάσω μανουσάκια.

3) Του Κίτσιου η μάνα. Τον χορό τον χόρευαν οι γυναίκες.

4) Ζάλιος. Τον χόρευαν μόνο οι άνδρες. Ο χορός δεν διασώθηκε.

5) Καραγκούνα.

6) Καραμαντάτικο.

7) Μενούσιας.

8) Κλέφτες. Παλιά τον χόρευαν μόνο οι άνδρες. Τα τελευταία χρόνια τον χορεύουν και οι γυναίκες.

9) Γάιπα.

10) Ζαγορίσια. Χόρευαν τα εξής τραγούδια: Αλεξάντρα, Βασίλω αρχόντισσα, Κωνσταντάκης.

11) Πωγωνίσια. Χόρευαν τα παρακάτω πωγωνίσια: Δεροπολίτισσα, Μαρία λεν την Παναγιά, Κάτω στην Αγιά Μαρίνα και στην Παναγιά, Βασιλικός θα γίνω στο παραθύρι σου, Βησσανιώτισσες-Δελβινακιώτισσες, Στης πικροδάφνης τον ανθό, Χάιδω.

13) Σιαμαντάκας.

14) Μπεράτης.

15) Συγκαστ(ι)κό. Το χόρευαν με το τραγούδι: Εχασα μαντίλι με εκατό φλουριά.

16) Συρτά στα δυο και στα τρία. Χόρευαν τα εξής Συρτά: Σήκω Δημήτρω μ' κι άλλαξε, Μαύρο μου χελιδόνι, Βλαχούλα ν' εροβόλαγε ν' από ψηλή ραχούλα, Κάτω στην άσπρη πέτρα, Α! μωρέ σεβντά, α! καρά σεβντά, Αϊ γυόσμε μωρέ γυόσμε, Σαββάτο μέρα κίνησεν η Παναγιώτα, Σαράντα παλικάρια από τη Λειβαδιά, Σαμαρίνα, Σαν πάπια χήνα περπατείς, Στου παπά τα παραθύρια, Αυτού ψηλά που περπατείς τρυγόνα μ' τρυγόνα, Δυο δυο κι άλλα δυο, μπάτε κορίτσια στο χορό, Γιάννη μου το μαντίλι σου, Αριστείδης, Κατερίνα, Λαφίνα, Θυμάσαι πως σε φίλησα, Βουργάρα.

17) Μπεράτια Γρεβενίτικα. Ετσι αποκαλούσαν οι οργανοπαίχτες κάποιους χορούς που έφεραν από τα Γρεβενά. Αυτοί ήταν: Για πάρε με, για πάρε με, στην αγκαλιά σου βάλε με, Πάλι τα 'βαλες, πάλι τά 'βαλες, Τασιά.

18) Χόρευαν ακόμα τα εξής τραγούδια: Πέντε μήνες περβατούσα σε γιαλό-γιαλό μωρ' μάνα, Πέντε, μωρέ, πέντε παλικάρια, Βιργινάδα, Λάλα το αηδόνι, λάλα το, Νίτσα Νίτσα περγολίτσα, Πέντε μήνες έξι αδράχτια.

19) Χασάπικο.

20) Φυσούνι και Ελενάκι. Χορεύονται μετά το 1960.

Ευρωπαϊκούς χορούς ήταν σπάνιο να χορέψουν. Τους γνώριζαν εξ ακοής μόνο. Λέγαν ότι σε άλλα μέρη χόρευαν το αγκαλιαστό ή το κολ-

Γάμος το 1956. Ο πρώτος μονός χορός μετά τα στέφανα.

Χορεύουν με τη σειρά: νούνα, νούνος, μπράτ'μος, γαμπρός, νύφη και τρεις ξαδέρφες του γαμπρού. Κανονικά, μετά τη νύφη ακολουθούν οι γονείς των νιόγαμπρων, στο συγκεκριμένο όμως χορό οι δυο χήρες πεθερές δεν θέλησαν να πάρουν μέρος.

λητό και γελούσαν. Σ' ένα γάμο το 1930 χόρεψαν φοξ. Τους παρέσυρε στο αμάρτημα η γυναίκα του δασκαλου που ήταν από ξένο μέρος. Φώναζε: Φοξ! Φοξ! Φλοξ! Ελα μωρή Πολυξένη, μην ντρέπεις! Χόρεψε το φλος! Μερικές γυναίκες τις κατάφερε να χορέψουν, άλλες ντράπηκαν και δεν μπήκαν στο χορό. Η εκτροπή είχε αρχίσει. Γύρω στο 1960 οι λίγοι γραμματισμένοι που είχε το χωριό χόρευαν το βαλς *Αστα τα μαλλάκια σου ανακατεμένα*.

Το ύψος του χορευτή ήταν διαφορετικό από της χορεύτριας. Οι άντρες για παράδειγμα στο τσάμικο χόρευαν με στροφές και κλίσεις πιο ζωηρές από τις γυναίκες. Κρατιούνταν από το μαντίλι και έκαναν τη σφούρλα ξαπλώνοντας στο έδαφος. Γενικά όμως σε όλους τους χορούς, οι άντρες χόρευαν πιο πεταχτά σε αντιπαραβολή με τις γυναίκες που έπρεπε να χορεύουν *στρωτά*. Ο όρος *στρωτός* ερχόταν σε αντίθεση με τον όρο *πεταχτός*. Όταν έλεγαν ότι η γυναίκα έπρεπε να χορεύει *στρωτά* ή ότι *δεν σήκωνε ποδάρ'* από *κατα(γ)ή* εννοούσαν ότι τα βήματά της ήταν μικρά, ήσυχά, κοντά στο πάτωμα και το όλο στήσιμό της ήταν σεμνό. Ενώ ο άντρας μπορούσε να χορεύει *πεταχτά*, δηλαδή ζωηρά και με μεγάλα βήματα. Ακόμα του επιτρεπόταν η φιγούρα της

κωλιάς που ήταν το βαθύ κάθισμα στο έδαφος, πράγμα απαγορευμένο για μια γυναίκα.

Ο νούνος, για να προλάβουν να χορέψουν όλοι, σε περιορίζ' στο χορό. Να χορέψεις ένα-δυο χορούς, κι όξου. Γύρω στις 3 η ώρα ο νούνος φεύγει να ξεκουραστεί λίγο γιατί μέχρι τη Δευτέρα το πρωί έχει πολλή δουλειά ακόμη. Όταν φεύγει ο νούνος απ' το σπίτι του γαμπρού, χορεύουν όπως νά 'ναι μετά. Οποιος έχει κέφι χορεύει, και όποιος πληρώνει.

Σάββατο βράδυ στο σπίτι της νύφης

Στο σπίτι της νύφης, όπως είδαμε, το Σάββατο βράδυ γινόταν το παξιμάδι, με την ίδια διαδικασία όπως στο παξιμάδι του γαμπρού, κατά κανόνα χωρίς όργανα. Μετά το παξιμάδι, στο οποίο συμμετείχαν όλοι οι χωριανοί, έφευγαν όσοι δεν ήταν καλεσμένοι στο τραπέζι. Μετά το φαγητό, όταν υπήρχαν όργανα, βαρούσαν ένα νουμπάκι κι ύστερα τραγουδούσαν τα σουμπετίσια, τα ίδια που τραγουδούσαν και στου γαμπρού.

Μετά το φαγητό και το τραγούδι άρχιζε κι εδώ ο χορός. Το γενικό πρόσταγμα για την προτεραιότητα το είχε ο πατέρας της νύφης. Υπήρχε κι εδώ η προτίμηση στους πιο στενούς συγγενείς και πρώτιστα στους ηλικιωμένους, όχι όμως η αυστηρότητα που έβλεπες στου γαμπρού, όπου δεν μπορούσε να σηκωθεί κάποιος να χορέψει χωρίς την εντολή του νούνου. Εδώ μπορούσε κάλλιστα να σηκωθεί κάποιος να χορέψει, αν το γύρευε η καρδιά του. Στην περίπτωση που δεν είχαν όργανα - που ήταν η πιο συνηθισμένη - χόρευαν μερικούς χορούς με το στόμα και η ομήγυρη διαλυόταν σύντομα.

Η Κυριακή

Κυριακή πρωί στο σπίτι του γαμπρού

Όταν ο γαμπρός έχει καλεσμένους από άλλα χωριά, την Κυριακή το πρωί βάζει τραπέζι. Ιδιαίτερα αυτό το τραπέζι το στρώνουν για τα όργανα και για τους ξένους που κοιμούνται στο σπίτι τους. Αμέσως μετά το τραπέζι, γύρω στις δέκα το πρωί, μαζεύονται στο σπίτι του γαμπρού οι φίλοι του, καθώς και οι νέοι και οι γεροντότεροι συγγενείς του. Μαζί τους ο γαμπρός θα πάει να πάρει για δεύτερη φορά το μπράτιμο και το νούνο. Το πρωτόκολλο παραμένει το ίδιο, πρώτα πηγαίνουν στο σπίτι του μπράτιμου και μετά στο σπίτι του νούνου. Βαρούν τα όργανα στο δρόμο κι αυτοί σφυρίζουν, χορεύουν και τραγουδούν. Τραγουδούν τα ίδια τραγούδια που τραγούδησαν το Σάββατο βράδυ όταν πήγαν να τους πάρουν.

Επιστρέφουν έχοντας μαζί τους το μπράτιμο και το νούνο στο σπίτι του γαμπρού, όπου έχει αυξηθεί το πλήθος των συγγενών και των φίλων. Ολοι μαζί πια, άντρες, γυναίκες και μικρά παιδιά πάνε να πάρουν νερό στη βρύση του μαχαλά για το λούσιμο του γαμπρού. Βάζουν μπροστά ένα παιδί αρσενικό που πρέπει οπωσδήποτε να 'χει μάνα και πατέρα. Κρατάει στα χέρια ένα γκιούμ'. Στο δρόμο τα όργανα πότε παίζουν οργανικούς σκοπούς ειδικούς για το δρόμο, πότε συνοδεύουν τις γυναί-

κες που τραγουδούν τα τραγούδια: *Κίνησα το δρόμο-δρόμο, το στενό το μονοπάτι..., Λουλουδάκι απ' το λιβάδι και νερό απ' το πηγάδι....* Είναι τα ίδια τραγούδια που τραγουδούσαν όταν πήγαιναν να πάρουν το νερό για το παξιμάδι.

Εδώ στο νερό για το ξύρισμα του γαμπρού τραγουδούν επιπλέον το τραγούδι, όπου ο κάθε στίχος λέγεται δύο φορές:

Θέλω να ανέβω σε βουϊνό
να πελεκήσω μάρμαρο
να βγάλω βρυσικό νερό,
να τό 'φερνα στον κήπο μου
να πότιζα γλυκομηλιές
γλυκομηλιές, μηλιές και κυδωνιές,
να πότιζα βασιλικό
τη ρίζα απ' το τραντάφυλλο.

Το παιδί γεμίζει το γκιούμι στη βρύση και κάνει στράφι για το σπίτι του γαμπρού. Ακολουθεί όλο το ασκέρι του γαμπρού. Μπαίνουν στο σπίτι. Η μάνα ή η αδερφή ζεσταίνουν νερό στο μαγειριό και κατεβαίνουν στο κατώι μαζί με το γαμπρό. Το μπερμπερίσμα και το λούσιμο του γαμπρού πρέπει να γίνουν στο κατώι, να είναι στέρεο το έδαφος για να στερεώσ' ο γαμπρός. Μπαίνουν μερικοί στο κατώι μόνο οι στενοί συγγενείς, δεν άφ'ναν τον άλλον τον κόσμο, ο νούνος κύπταζε να μη μπει άλλος κόσμος μέσα. Το γαμπρό, πρόσθεσε ο Μιλτιάδης Κολωνιάρης, τον φύλαγαν μήπως του πάρουνε κανένα σημάδι και του κάνουν μά'ια στα στέφανα.

Ενώ οι γυναίκες ετοιμάζουν το νερό να μπερμπερίσουν το γαμπρό, τραγουδούν:

Θέλω ν' ανέβω σε βουνό
να πελεκήσω μάρμαρο
να βγάλω βρύσες χλιο νερό
να μπερμπερίσω το γαμπρό
να πάει στην πόλη και να 'ρθεί
να φέρει κόρην έμορφη.

Καθώς ο νούνος ετοιμάζει τα ξυριστικά, τραγουδούν:

Συνάγκασε, μπερμπερ πασά,
και τρούχα το ξουράφι
γιατί έχω δρόμο αλαργινό,
νύφη να πά' να πάρω

από τον πάνω (ή τον κάτω) μαχαλά.

Υστερα ο νούνος αρχίζει να μπερμπερίζει το γαμπρό και οι γυναίκες τραγουδούν.

Αργυρό μ' ξουράφι και μαλαματένιο
Τράβα αγάλια αγάλια, τρίχα μη ραΐσει
και την πάρ' αέρας και την πάει στα ξένα
και την κάνουν μάγια, μάγια στο κορμί του.

Μετά το μπερμπερίσμα ακολουθεί το λούσιμο του γαμπρού. Καθώς τον λούζει ο νούνος, οι γυναίκες τραγουδούν το *Λούζεται τ' αρχοντόι-πουλο* (αρ. 11 στο δίσκο).

Λούζεται τ' αρχοντόιπουλο
σ' ένα χρυσό λεγένι
N' η πάπια φέρνει το νερό
και η χήνα το σαπούνι
Και η αδερφή η αγλήγορη
χρυσό μαντίλι φέρνει.

Μετά από κάθε δίστιχο οι γύφτοι οργανοπαίχτες επαναλαμβάνουν οργανικά τη μελωδία, έτσι εναλλάσσεται το τραγούδι των γυναικών με τον οργανικό σκοπό. Ρίχνουν λίγο κρασί στο κεφάλι του και τον λούζουν με αυτό. Στο τέλος η μάνα μαζεύει σ' ένα μαντίλι τα γένια και τις τρίχες για να τα παραχώσει. Τα απονέρια ή τα ρίχνει σε μια γωνιά στο κατώι ή τα φυλάει για να τα πινίξει στο λασκκο.

Αφού τελειώσει το λούσιμο του γαμπρού και έως ότου ντυθεί, τα όργανα παίζουν στην αυλή και οι προσκαλεσμένοι χορεύουν με όποια σειρά θέλουν. Αυτή την ώρα, η μάνα ή η αδερφή πάνε τα ρούχα στο γαμπρό. Στο παντελόνι του γαμπρού μερικές μανάδες βάζουν μια μικρή κλειδωνιά σαν αντίδοτο στο κομπόδεμα. Κομπόδεμα ονομάζουν τα μάγια που μπορεί να κάνουν στο γαμπρό οι εχθροί του την ώρα που γίνονται τα στέφανα, με αποτέλεσμα να μη μπορεί να ολοκληρώσει το γάμο του (το λευκό γάμο τον φοβούνταν πολύ). *Να πώς έκαναν τα μάγια οι εχθροί. Επαιρναν ένα σημάδι του γαμπρού (τρίχα ή ρούχο) και το μελετούσαν: Δένω, κομποδένω τ' νύφ και του γαμπρό! Δένω, κομποδέ-νω τ' νύφ' και του γαμπρό! Και τα νιόγαμπρα κομποδένονταν και δεν πλησίαζαν ο ένας τον άλλον. Επρεπε μετά να βρουν μαϊστρα, να της πάν' σημάδια απ' τα νιόγαμπρα, για να τους λύσει τα μάγια. Τις μαϊστρες τις αναζητούσαν σ' άλλα μέρη, δεν είχε το χωριό μας. Λέγεται ότι έναν γαμπρό που δεν του είχαν βάλει κλειδωνιά, τον κομπόδεσαν και του έλυσε το κομπόδεμα η μπάμπω η Μπαλκάνω, μια ξενοχωρίτισσα.*

Την είχαν ονομάσει έτσι γιατί καταγόταν απ' το χωριό Μπαλκάνια της Μακεδονίας.

Αφού ντυθεί ο γαμπρός, εμφανίζεται στην πόρτα του κατωγιού, οπότε οι γυναίκες τραγουδούν:

*Μέσα σε τούτην την αυλή
ήταν μια πέτρα σταυρωτή.*

Εκείνη τη στιγμή βάζουν στο πέτο του γαμπρού ένα άνθος λυγαριάς και αρχίζουν όλοι να τον χαιρετούν. Του εύχονται να προκόψει, τον κερνούν ένα ασημικό για καλή τύχη, και τον ασπάζονται στο μέτωπο. Πρώτη τον χαιρετάει η οικογένειά του. Είναι συγκινητική η στιγμή. Μάνα κι αδέρφια κλαίνε από συγκίνηση. Υστερα η μάνα του γαμπρού, πριν διαβεί ο γιος της το κατώφλι του σπιτιού για τελευταία φορά ανύπαντρος, χύνει κρασί στην ποδιά της και τον βάζει να πιει τρεις φορές. *Ηθελε να αποδειχτεί ότι θα σέβεται τ'ς γονείς τ' σπού πίν' κι απάνω απ' του ρούχου, απ' την ποδιά τ'ς μάνας,* είπε ο Χρήστος Κολωνιάρης.

Την ίδια στιγμή οι πλησιέστεροι συγγενείς μαζί με τον μπράτιμο ετοιμάζουν τα ζώα, όσα απ' αυτά δεν ήρθαν έτοιμα απ' το νοικοκύρη τους. Σκεπάζουν τα σαμάρια με βελέντζες παρδαλές και τα στολίζουν με κατ'φέδες, με βασιλικούδια, με τραντάφ'λλα. Λίγα ήταν τα ζώα που κατάφταναν στην αυλή του γαμπρού αστόλιστα. Οποιος δεν είχε δανείζονταν: - *Φέρε εδώ τη βελέντζα σου, ρε,* είπε ο Μιχάλης Σδούκος.

Διαβαίνει ο γαμπρός το κατώφλι του σπιτιού και κατευθύνεται στο άλογο. Ο νούνος γύρω του, ο αφέντης του, τ' αδέρφια του. Η μάνα του από πίσω τον ραντίζει κρασί μ' ένα κλωνί βασιλικό. Ο μπράτιμος κρατάει το άλογο του γαμπρού για ν' ανεβεί καβάλα. Πρέπει οπωσδήποτε το ζώο που καβαλίκευε ο γαμπρός νά 'ταν 'σιρκό (αρσενικό), να μη κάν' θηλ'κα παιδιά. Το 'ξέταζαν, είπε η Ευλαμπία Φασούλη.

Πριν το 1940 οι γονείς του γαμπρού σπάνια πήγαιναν στο σπίτι της νύφης μαζί με το γαμπρό. Ο αφέντης του γαμπρού και η μάνα του καρτερούσαν τη νύφη στην εκκλησιά. Μετά το 1940 όμως, τουλάχιστον ο αφέντης του πήγαινε στο σπίτι της νύφης κρατώντας απ' τα μπράτσα το γαμπρό μαζί μ' έναν αδελφό του ή κάποιο γιο του. Ο γαμπρός, ο μπράτιμος, ο νούνος και οι σκαργιάτες δεν πήγαιναν πλέον καβάλα να πάρουν τη νύφη για τα στέφανα. Αν ο πατέρας ή τ' αδέρφια του πατέρα δεν ζούσαν, έπιαναν αγκαζέ το γαμπρό τ' αδέρφια του ή οι γαμπροί του. Υστερα ο μπράτιμος κρατάει απ' το καπίστρι το άλογο του νούνου ν' ανέβει καβάλα. Οι γυναίκες τραγουδούν:

Γάμος της Αλεξάντρας Φασούλη, το 1956. Κυριακή πρωί, στο δρόμο για την εκκλησιά, ο μπράτ'μος τραβάει τη νύφη με το μαντίλι.

Τίνος είναι τ' άλογο

άιντε, που στέκει τόσο περήφανο;

- Του νούνου είναι, βρε είναι τ' άλογο

Να πάει στην Πό-, στην Πόλη και να 'ρθεί

να φέρει κό-, βρε κορην έμορφη.

Ο μπράτμος εμπιστεύεται το μπαργιάκι σ' ένα αγόρι 16-17 χρονών που νά 'χει μάνα και πατέρα και νά 'ναι απ' το σόι του αφέντη του γαμπρού. Αν δεν υπάρχει απ' τη γενιά του πατέρα παιδί αυτής της ηλικίας ικανό να βαστάξει το μπαργιάκι, τότε το αναθέτει σ' ένα αγόρι απ' τη γενιά της μάνας του γαμπρού.

Μπροστά πάει το παιδί πεζό με το μπαργιάκι, πίσω του καβαλάρης ο νούνος, παραπίσω καβαλαρέοι οι τρεις σκαργιάτες. Ενας απ' τους τρεις σκαργιάτες είναι ο μπράτμος. Σκαργιάτης είναι αυτός που φέρνει τα σ'χαρίκια στους συμπεθέρους της νύφης ότι έφτασε ο γαμπρός στο σπίτι της. Ακολουθεί το άλογο του γαμπρού. Επεται όλο το ασκέρι του γαμπρού που τραγουδά:

Το πού 'ναι ο αφέντης του γαμπρού;

Στο παραθύρι κάθεται
και τον υγιό ορμήνευσε:
Γιόκα μου, μη πάνεις μοναχός.
Δεν πάνω αφέντη μοναχός.
Βάνω τον νούνο ομπροστά
το νούνο και το μπράτιμο.

Ανάμεσα στο σόι του γαμπρού είναι η μπρατίμ'σα που κρατάει στο κεφάλι μια κανέστρα με τα δώρα του γαμπρού προς τη νύφη (τα παπούτσια, τα τέλια και τη σκέπ' .Τα είχαν πασπαλισμένα με κριθάρι και σκεπασμένα με ένα ωραίο λουλουδάτο κεφαλομάντιλο. Το ασκέρι του γαμπρού έχει ήδη ξεκινήσει για το σπίτι της νύφης ενώ τα όργανα βαρούν το πρώτο τραγούδι της πανηγυρικής αυτής πομπής:

Την πέρδικα που πιάσατε
να μην την εχαλάσετε
και να τη βάλτε στο κλουβί
για να λαλάει κάθε πρωί
για να ξυπνάει τις έμορφες
τις ρούσες και τις γαλανές.

Τρεις πυροβολισμοί πέφτουν στον αέρα από κάποιον σπιτιάτη του γαμπρού.

Κυριακή πρωί στο σπίτι της νύφης

Οπως στο σπίτι του γαμπρού, έτσι και στο σπίτι της νύφης, την Κυριακή πρωί αν υπάρχουν συγγενείς από ξένα χωριά στρώνουν τραπέζι με πατσιά. Γύρω στις εννέα η ώρα πρέπει να έχει τελειώσει το τραπέζι, γιατί αρχίζουν να έρχονται οι προσκαλεσμένοι.

Αυτή την ώρα η νύφη, ντυμένη στο βουσσινί της φόρεμα προσμένει τους στενούς συγγενείς της να τη στολίσουν και να την τραγουδήσουν. Μόλις μαζευτούν οι πρώτοι συγγενείς, τής σταυρώνουν τα χέρια στη μέση με τον εξής τρόπο: την παλάμη του αριστερού χεριού την ακουμπούν στο ασημοζούναρο, και την ανάστροφη της παλάμης αυτού του χεριού την καλύπτουν με την παλάμη του δεξιού χεριού. Ανάμεσα παλάμης και ασημοζούναρου κρεμούν ένα λευκό χειρομάντιλο. Ενώ της σταυρώνουν τα χέρια αρχίζουν το πρώτο τραγούδι. Είναι το *Μέσα σε τούτην την αυλή* (αρ. 12 στο δίσκο).

Μέσα σε τού-, σε τούτην την αυλή

πέρδικα στέ-, μωρ' στέκει και λαλεί
κοντολαλού-, λαλούσε κι έλεγε:
Το που είστε φί-, μωρ' φίλοι και δικοί
την Κυριακί-, 'ριακίτσα το πρωί
όλοι ν' ιδώ, ιδώ να λάχετε
νύφη να με, να με κινήσετε.

Αρχίζουν το στόλισμα με το χτένισμα. Ας σημειωθεί ότι τη νύφη δεν τη λούζουν στη φόρα (σε κοινή θέα) όπως το γαμπρό. Σάββατο μέρα λούζεται μόνη της η νύφη, χωρίς να της τραγουδήσουν το νερό, το πολύ νά 'χει για συντροφιά την πιο στενή της φιλενάδα. Λούζεται τρεις φορές: το πρωί, το μεσημέρι, και το απόγευμα. Της πλέκουν πρώτα τα μαλλιά σε δυο κόσσες (κοτσίδες) με ποικιλόχρωμες κορδέλες και της τραγουδούν:

Αργυρό μου χτένι και μαλαματένιο
τράβα αγάλι αγάλι, τρίχα μη ραγίσει
και την πάρ' αέρας και την πάει στα ξένα
και την πάρ' ο ξένος και την κάνει μάγια.

Αφού της πλέξουν τα μαλλιά σε κόσσες, της κολλάνε με ζάχαρη τα μαλλιά στους κροτάφους. Τέλος της δένουν το μαντίλι τσεμπέρι, ώστε να φαίνονται τα κολλημένα μαλλιά και οι πλεξούδες με τις ποικιλόχρωμες κορδέλες. Και τα τραγούδια συνεχίζουν.

Μέσα σε τούτην την αυλή
είναι μια πέτρα σταυρωτή.
Πάησεν η κόρη κι έκατσεν
κι η μάνα της τη μάλωνε.
- Σιούκου κόρη μ' απ' αυτού
να μη λερώ'εις το φόρεμα.
Θα σε μαλώσει ο γαμπρός.
- Δεν το λερώνω μάνα μου
έχω γιοργάνια απ' κάθομαι.
Δε σού 'λεγα, τρυγόνα μου,
το καλοκαίρ' να μη λαλείς
γιατί 'ναι ο ξένος κυνηγός
και στάει βρόχια στα βουνά,
και σε τσακώσει ζωντανή
και θα σε βάλει στο κλουβί
για να λαλάς κάθε πρωί;
Οσα άστρα 'πό τον ουρανό
και φύλλα από τα δέντρα,

τόσα φλουριά εξόδιασα
κόρη μου για τ' εσένα.

Δεν τό 'ξερα λεβέντη μου
το πως πονάς για μένα
να γένω γης να με πατείς
γεφύρι να περάσεις.

Να γίνω κι ασημόκουπα
να σε κερνώ να πίνεις.
Εσύ να πίνεις το κρασί
κι εγώ να λάμπω μέσα.

Όταν τελείωναν το στόλισμα της νύφης τραγουδούσαν:

Περδίκα, περδικίτσα μου
το ποιος σε βεργοστόλισε
και στέκεις μήλο κόκκινο;
Αφέντης μου με στόλισε
και στέκω μήλο κόκκινο.

Όπου το αφέντης μου, γίνεται στην επόμενη στροφή η μάνα μου, μετά τ' αδέρφια μου, το σόι μου, οι φίλοι μου.

Όταν ακούγονται οι πυροβολισμοί απ' το σπίτι του γαμπρού, μήνυμα ότι οι συμπέθεροι έρχονται, στο σπίτι της νύφης αρχίζουν τα τραγούδια που διεκτραγωδούν τον πόνο της κόρης που αποχωρίζεται το πατρογονικό της σπιτικό.

Εβγα, αφέντη μου, δες τον ήλιο
αν ενύχτωσε, πες μου να φύβγω
αν είν' αγλήγορα, πες μου να κάτσω.
Εβγα, μάνα μου, δες τον ήλιο
αν ενύχτωσε, πες μου να φύβγω
αν είν' αγλήγορα, πες μου να κάτσω.

Το πίστεψες αφέντη μου
το πως θα χω-ιο-ριστούμε;
Το πίστεψες μανούλα μου
το πως θα χω-ιο-ριστούμε;
Πιστέψαταν, αδέρφια μου
το πως θα χω-ιο-ριστούμε;
Πιστέψαταν, βρε σόι μου
το πως θα χω-ιο-ριστούμε;
Περδίκα, περδικίτσα μου

Γάμος το 1965.

Η νύφη φιλάει το χέρι του παραπεθερού της Ιωάννη Καρανίκα
(ήταν ο τυφλός ψάλτης του χωριού) λίγο πριν μπει στο σπίτι του γαμπρού.

Στο κεφάλι φοράει ανασηκωμένη την άσπρη σκέπη.

με ποιον έμάλωνες εψές
με ποιον εψές, με ποιον προψές;
Με τον αφέντη μάλωνα
και αγλί από μένα πό' φυγα.

Η στροφή επαναλαμβάνεται αλλάζοντας τη λέξη αφέντης με μανού-
λα και μετά αδερφάκια.

Εχουν αρχίσει οι πρώτες συγκινήσεις και η νύφη με τα ματάκια χαμη-
λά κλαίει. Οι γυναίκες που τη στολίζουν τραγουδούν:

Μήλο μου κόκκινο
άσπρο και ρόδινο
μην το μαραίνεσαι
το πως παντρεύεσαι;

Δεν το μαραίνομαι
το πως παντρεύομαι,
μόν' το λογίζομαι
το πως χωρίζομαι
απ' τον αφέντη μου.

Στην επανάληψη, το τον αφέντη μου γίνεται τη μάνα μου και μετά τ'
αδέρφια μου.

Καθώς της τραγουδούν αυτά τα τραγούδια, ένας ένας οι συγγενείς
και οι φίλες της νύφης την ασπάζονται, της εύχονται να προκόψει και
την κερνούν ένα μεταλλικό νόμισμα για καλή τύχη.

Σε περίπτωση που η οικογένεια της νύφης πενθούσε, την τραγου-
δούσαν αλλά δεν επιτρέπτοσαν το γλέντι με όργανα. Πολλές οικογένειες
που πενθούσαν δεν επέτρεπαν ούτε στα όργανα που συνόδευαν το
γαμπρό Κυριακή πρωί να μπουν στο σπίτι τους. Ο Στέφος Φασούλης
είπε: Όταν παντρέψαμαν τ'ν αδερφή μ' τ'ν Αμαλία και ήρθαν να τ'ν
πάρουν, βαστάξαμε τα όργανα μακριά, να μη έρθουν κοντά στο σπίτι. Τα
όργανα έκατσαν στου Μπάρμπα τ' Μήτρου του σπít' απού πάνου, επειδής
είχε πεθάν' ο αδερφός μ' ου Λέτσιους (υποκοριστικό του Αλέξανδρος).
Δεν τ' άφ'σε η μάνα μ', ήταν 28 χρονών ο Λέτσιος όταν πέθανε, ήταν
μεγάλη η μάρα (καημός).

Το ασκέρι του γαμπρού στο δρόμο για το σπίτι της νύφης

Το ασκέρι του γαμπρού ξεκινά για το σπίτι της νύφης προς τα δεξιά.
Αλλά τ'ς σταύρωναν τ'ς δρόμ', τ'ς διασταύρωναν. Δε θα γύρ'ζαν απ' τον

ίδιο δρόμο. Θα κινούσαν δεξιά, θα γύρ'ζαν δεξιά πάλι απ' άλλο δρόμο. Το 'ξέταζαν να μη γυρίσ' η νύφ', είπε η Ευλαμπία Φασούλη. Στο δρόμο για το σπίτι της νύφης άντρες και γυναίκες τραγουδούν, και τα όργανα πότε τους συνοδεύουν, πότε καλύπτουν τις ενδιάμεσες σιωπές με χαρούμενες πατινάδες (σκοπούς οργανικούς ειδικούς για το δρόμο). Ανάμεσα στα τραγούδια που λένε είναι μερικά νουθετικού περιεχομένου:

Ν' ακούς, ν' ακούς, κύριε γαμπρέ
τώρα π' θα πας στον πεθερό
μη φας πολύ, μην πεις πολύ
και πέσεις κι αποκοιμηθείς
και σε γελάσει ο πεθερός
και σε γελάσει η πεθερά.

Συνηθέστερα έλεγαν το Πίνετε να πίνουμε (αρ. 13 στο δίσκο). Επίσης το Κάτω στο Δάφνο ποταμό που το έλεγαν και όταν έφερναν τα ξύλα. Τραγουδούσαν ακόμη τη Βαγγελίτσα:

Θέλω να πάω στην Αραπιά
να πιάσω ένα Αραπάκι, Βαγγελίτσα μου
να πιάσω ένα Αραπάκι, μικρή κουκλίτσα μου.

Να κάθομαι να το ρωτώ
πώς πιάνεται η αγάπη, Βαγγελίτσα μου
πώς πιάνεται η αγάπη, μικρή κουκλίτσα μου.

Από τα μάτια πιάνεται
στα χείλη κατεβαίνει, Βαγγελίτσα μου
στα χείλη κατεβαίνει, μικρή κουκλίτσα μου.

Κι από τα χείλη στην καρδιά
και στην καρδιά ριζώνει, Βαγγελίτσα μου
και στην καρδιά ριζώνει, μικρή κουκλίτσα μου.

Ο πρώτος στίχος της κάθε στροφής λέγεται δύο φορές.

Καθώς ο γαμπρός φέρνει τη σκέπ' (πέπλο) και τα χρυσά τέλια (χρυσοκίτρινες κλωστές με τις οποίες κοσμούσαν το πέπλο) για να τη στολίσουν, εκείνες τραγουδούν:

Ξύπνα μπιρμπιλομάτα μου
κι ήρθα στη γειτονιά σου
χρυσά στολίδια σου 'φερα
να πλέξεις τα μαλλιά σου.

Δεν τό 'ξερα λεβέντη μου
που ερχόσουνα για μένα

να γένω γης να με πατείς
γιοφύρι να περάσεις.

Να γένω κι ασημόκουπα
να σε κερνώ να πίνεις.
Εσύ να πίνεις το κρασί
κι εγώ να λάμπω μέσα.

Τραγουδούσαν λοϊαστά τραγούδια, όταν πάαιναν να πάρουν τ' νύφ'.
Τ'ς κακομοίρας γένονταν. Και χόρευαν πιασμένοι αγκαζέ οι άντρες.

Όταν το ασκέρι του γαμπρού αντίκριζε το σπίτι της νύφης έκανε μια
ολιγόλεπτη στάση και οι τρεις σκαργιάτες αποκόβονταν από την υπό-
λοιπη ομάδα, κεντούσαν τ' αλογά τους με τα ζυγκιά (αναβολείς) που τα
φορούσαν μόνο όταν πά'αιναν για χαιρλίτικα πράγματα κι έτρεχαν πρώ-
τοι να συναντήσουν το σόι της νύφης. Εκείνη τη στιγμή η συνοδεία του
γαμπρού τραγουδούσε:

Αϊτός ήρθε και κόνεψε
στην άκρη από τη χώρα, τρυγονίτσα μου.
Και ακόμα δεν καλόκατσε
και την τρυγόνα γύρευε, τρυγονίτσα μου.
Ελα, τρυγόνα, στον αϊτό,
τρυγόνα, στο σαϊνι, τρυγονίτσα μου.
Κι αυτή λουλούδια μάζευε
πεσκέσι να τα πάει, τρυγονίτσα μου.

Υποδοχή των συμπεθέρων στο σπίτι της νύφης

Στην αυλή της νύφης το συγγενολόι της έχει παραταχτεί σε ευθεία
για την υποδοχή του συμπεθεριού. Επικεφαλής της παράταξης ο πεθε-
ρός. Στην υποδοχή οι περισσότεροι είναι άντρες, εφόσον οι γυναίκες
προτιμούν να κρατούν συντροφιά της νύφης. Καθώς οι σκαργιάτες πλη-
σιάζουν, οι γυναίκες τραγουδούν:

Καλοί σκαργιάτες πό' ρχονται
με τ' άλογά τους παίζοντας
και με την κώφα πίνοντας.

Καταφτάνουν οι σκαργιάτες καλπάζοντας με τ' άλογά τους τα ολο-
στόλιστα. Κρατούν στα χέρια την κώφα, ένα ξύλινο δοχείο σαν μπούκλα,
πιο μικρό όμως, με στενό στόμιο. Είχαν κώφες λοϊαστές με λουλούδια
κεντηστά, με τρυπ'τάρ' τα σκάλ'ζαν. Ήταν και σε χρώματα τα σκαλίσμα-

Γάμος το 1965. Βρισκόμαστε σε μεταβατικό στάδιο, όσο αφορά την ενδυμασία. Η νύφη δεν φορά το παραδοσιακό φουστάνι του χωριού, ούτε το σύγχρονο άσπρο φόρεμα.

τα. Στο στόμιο της κώφας έδεναν τριαντάφυλλα, κατ'φέδες, βασιλικό.

Ο μπράτμος παραδίνει την κώφα στον πεθερό και λέει: *Σας πληροφορούμι ήρθαμε να πάρουμε τ' νύφ'*. Ο πεθερός παίρνει την κώφα από το σκαργιάτη, τη σηκώνει στον αέρα και λέει: *Καλώς ορίσατε, συμπεθερ'*. *Να μας προκόψουν*. Πίνει μια γουλιά και παραδίνει την κώφα στους άλλους άνδρες της υποδοχής, που πίνουν όλοι με τη σειρά. Συγχρόνως, τρία αγόρια που κρατάνε την κώφα της νύφης την προσφέρουν στους σκαργιάτες. Πρώτος πίνει ο μπράτμος κι εύχεται: *Γειά μας, να μας προκόψουν*, ύστερα πίνουν οι άλλοι δύο. Η ανταλλαγή της κώφας συντελέστηκε.

Ο πατέρας της νύφης δωρίζει από ένα χειρομάντιλο στους σκαργιάτες κι αυτοί επιστρέφουν αμέσως στο ασκέρι του γαμπρού. Από τη σύντομη επίσκεψη των σκαργιατών στο σπίτι της νύφης έμεινε η παροιμία *Τι φέ'εις έτσ' σα σκαργιάτ'ς*; που τη λένε όταν κάποιος κάνει επίσκεψη-αστραπή.

Με την άφιξη των σκαργιατών στο συμπεθεριακό του γαμπρού, ο μπράτμος παραδίδει την κώφα στο νούνο. Ο νούνος τη σηκώνει ψηλά και εύχεται: *Να προκόψουν*. Απ' τα χέρια του νούνου η κώφα περνάει στα χέρια των πλησιέστερων συγγενών. Μετά, το ασκέρι συνεχίζει την πορεία του για το σπίτι της νύφης.

Το συμπεθεριακό του γαμπρού φτάνει στην αυλόπορτα της νύφης τραγουδώντας. Εκεί, το συμπεθεριακό της νύφης τραγουδάει καρτερώ-ντας. Μόλις ο γαμπρός με το συγγενολόι του διαβούν την αυλόπορτα, στέκονται. Είναι επιβεβλημένο να συντελεστούν ορισμένες πράξεις πριν επιτραπεί η είσοδός τους στο σπίτι.

Όταν αντιληφθούν οι γυναίκες που είναι στο δωμάτιο της νύφης ότι ο γαμπρός διάβηκε την αυλόθυρα, φέρνουν τη νύφη στο παράθυρο για να τον δει. Τη συμβουλεύουν να ρίξει πρώτα το βλέμμα της στα μαλλιά του, ώστε να την έχει ο γαμπρός σ' όλη του τη ζωή *κορόνα στο κεφάλι του*.

Την ίδια ώρα, καθώς ο γαμπρός είναι καβάλα στο άλογο, πρέπει να γκυλήσει ένα μήλο κόκκινο απ' τη σκεπή του πεθερού. Το μήλο το έχει ο γαμπρός στην τσέπη του απ' το σπίτι του. Οι υπηρέτες είχαν τζινησει επάνω δεκάρες σε σχήμα σταυρού. Την ώρα που ο γαμπρός πετάει το μήλο, οι γυναίκες απ' το σόι του τραγουδούν:

*Πού 'ναι αφέντης τ'ς νύφης μας
να βγει να χαιρετήσει το γαμπρό
για να του δώσει το φλουρί;
Το πού 'ναι η μάνα τ'ς νύφης μας
να βγει να χαιρετήσει το γαμπρό
για να του δώσει το φλουρί;*

Αν το μήλο καταφέρει να περάσει τη σκεπή, λένε ότι ο γαμπρός είναι ικανός, ειδεμή σχολιάζουν αστειευόμενοι: *Δεν τον τάισαν το γαμπρό
απόψε, τον άφ'καν νηστ'κόν, ή Δεν μπόρ'σε ο γαμπρός, ή Είναι ανίκα-
τος ο γαμπρός*. Μόλις ο γαμπρός γκυλνούσε το αρματωμένο μήλο, τα μικρά παιδιά κόσσευαν (έτρεχαν) ποιο θα προλάβ' να τ' αρπάξ' για να πάρ' τ'ς δεκάρες.

Σ' ένα γάμο την εποχή του Εμφυλίου Πολέμου μετά το πέταγμα του μήλου το σόι της νύφης έκανε αλυσίδα γύρω απ' το σπίτι για να μην περάσει το σόι του γαμπρού. Το σόι της νύφης κρατούσε άμυνα, ενώ το σόι του γαμπρού έσπρωχνε. Οι συγγενείς της νύφης τότε είπαν: *Πρέπει να ρίξ'τε τ' αυγό κι ύστερα να πάρ'τε νύφ'*. Κάποιος από την οικογένεια της νύφης τρύπησε ένα αυγό άβραστο με μια βελόνα, ρούφηξε το

περιεχόμενο και ύστερα το κρέμασε με μια κλωστή στο μπαλκόνι. Το σόι του γαμπρού έπρεπε να τουφεκίσει μέχρι να το ρίξει. Ήταν βέβαια δύσκολο να το πετύχουν γιατί το αυγό ήταν ψηλά και κουνιόταν από το παραμικρό φύσημα. Ο Βασίλης Κολωνιάρης εξιστορεί: *Ένα τέτοιο να σ' πω τώρα, με τ' Αντάρτ'κο. Το '47 παντρέψαμε ιμείς μια ξαδέρφ'. Εγώ ήμην απ' τ' νύφ' συγγενής. Ημουν μέσα, π' λίες. Μόλις ήρθαν αυτοί φράζουμε το μέρος ιμείς, δεν τ'ς αφήνουμε. Τ'ς λέμε:*

- *Να ρίξ'τε τ' αυγό.*

Αρχίσαν να φωνάζουν οι γυναίκες. Αρχίν'σαν να πυροβολάν οι άντρες. Ιμείς δεν τ'ς άφ'ναμε να περάσουν. Καλό σπρώξ'μο βέβαια. Σπρώξ'μο ιμείς, σπρώξ'μο αυτοί.

- *Είστι ανίκαν'. Πρέπει να ρίξ'τε τ' αυγό κι ύστερα να πάρ'τε νύφ'.*

Πυροβολούσαν, πάνω από 50 σφαίρες έρ'ξαν. Λέω τ'ς Αθηνάς (της γυναίκας του):

- *Σύρε φέρε το μάλιχερ από πάνω.*

Είχα 5 σφαίρες.

- *Είστι ανίκανοι! Να πώς θα το ρίξω τ' αυγό.*

Με την πρώτη σφαίρα, πουμ τ' αυγό κατα'ή. Πετάζεται ο φρούραρχος, μ' αγκαλιάζει! Δίχως να ρίχνουν τ' αυγό δεν έμπαιναν μέσα. Μι κατάλαβις;

Δε γνωρίζουμε αν το συγκεκριμένο γεγονός ήταν εθιμοτυπία ενός άλλου τόπου που τη δανείστηκαν περιστασιακά ή επινόηση της στιγμής των οπλοφορεμένων χωριανών. Το βέβαιο είναι πως δεν επικράτησε σαν έθιμο.

*Τότε οι συμπέθεροι χαιρετούνται και ανταλλάσσουν ευχές: *Να μας προκόψουν! Να μας προκέψουν!* Τα πεθερικά χαιρετούν το γαμπρό και πριν μπει στο σπίτι της νύφης σηκώνουν ένα αγόρι 3-4 χρονών από το σόι της και το γυρίζουν γύρω από τους ώμους του. Ο γαμπρός το χαιρετάει (το φιλάει) και του δίνει ένα μήλο. Λέγεται ότι η περιφορά του αγοριού γύρω απ' τους ώμους του γαμπρού αποβλέπει στο να αποκτήσει αρσενικούς απογόνους. Στη συνέχεια ο πεθερός ή ο παραπεθερός (αδερφός του πεθερού) αν δεν υπάρχει πεθερός, ρίχνει στον αριστερό ώμο του γαμπρού μια διπλωμένη πετσέτα. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην ερώτηση, τι σημασία έχει το ρίξιμο της πετσέτας στους ώμους του γαμπρού, απάντησαν: *Πού ξέρουμε; Ιμείς έτσι τού 'βραμε. Ούτε και ρωτηξάμαν καμιά φορά.**

Μπαίνουν όλοι μέσα, όχι όμως στο ίδιο δωμάτιο που έχουν τη νύφη, και την τραγουδούν. Μόλις οι γυναίκες που στέκονται στο πλευρό της νύφης δουν τους συμπεθέρους να αραδίζουν στον οντά τραγουδούν:

Κρύψε με, αφέντη μ', κρύψε με

να μ' έρθει ο ξένος και με βρει.

- Πού να σε κρύψω, κόρη μου;

- Στη ρίζα απ' το βασιλικό
στη ρίζα απ' τα τριαντάφυλλα.

Κρύψε με, μάνα μ', κρύψε με

να μ' έρθει ο ξένος και με βρει.

- Πού να σε κρύψω κόρη μου;

- Στη ρίζα απ' το βασιλικό
στη ρίζα απ' τα τριαντάφυλλα.

Κρύψτε με, αδέρφια μ', κρύψτε με

να μη έρθει ο ξένος και με βρει.

- Πού να σε κρύψουμε, αδερφή;

- Στη ρίζα απ' το βασιλικό
στη ρίζα απ' τα τριαντάφυλλα.

Ενας ένας οι συμπέθεροι που μπαίνουν στον οντά κάθονται. Ο γαμπρός μόνο δεν κάθεται, μέχρι οι γυναίκες απ' το σάι του να επιθεωρήσουν το μαξιλάρι του σκαμνιού. Στο μαξιλάρι του γαμπρού γι αστείο τζιτούσαν καρφιτσούλες ή βελόνια ή τζίνια (αγκάθια). Δεν τον άφ'ναν το γαμπρό οι συγγενείς του να κάτσει στο σκαμνί, ειπε η Κυράτσω Παππά. Το κυττούσαν πρώτα οι γυναίκες, να δουν αν έχει καρφίτσες. Αν δεν είχε τον έβαναν να κάτσ'. Αλλά συνήθως έβαναν. Αμα ίβλιπαν αυτές να τ'ς τζουπάει, δεν τον άφ'ναν να κάτσ'. Αυτό το 'καναν για να 'ναι σπιρτένιος ο γαμπρός. Αυτή η ενέργεια είχε το νόημα πως ο γαμπρός έπρεπε από δω και πέρα να έχει ανοιχτά τα μάτια του για να μην πέφτει σε κακοτοπιές.

Την ίδια ώρα οι σπιτιάτες της νύφης αρχίζουν να κερνάνε το συμπεθεριακό λουκούμι, τσίπουρο, κρασί, και να σερβίρουν μεζέδες από ψητά κρέατα. Στο γαμπρό φέρνουν ένα πιάτο καραμέλες και σταφίδες που μαζί με ένα μαξιλάρι θα τα πάρει μαζί του φεύγοντας.

Το νουμπέτι

Τα όργανα, ενώ κερνιέται το συμπεθεριακό, βαρούν ένα νουμπέτι και τραγουδούν:

Αϊ, σε τούτο το σπίτι, γιε μου

πού 'ρθαμε, σε τούτο το νοικοκύρη

πέτρα, γιε μου, να μη ραγίσει.

Αϊ κι ο νοικοκύρης, γιε μου, του σπιτιού

*ωχ, πολλούς χρόνους, γιε μου, να ζήσει!
Αϊ, να του προκόψουν, γιε μου, τα παιδιά
και στ' άλλα, γιε μου, να χαρεί.*

Μετά το νουμπέτι τα όργανα βγαίνουν στην αυλή και παίζουν χορευτικούς σκοπούς. Χορεύουν όποιοι από τους συγγενείς της νύφης θέλουν, με τη σειρά που είναι πιασμένοι στον κύκλο.

Ο μπράτιμος φοράει στη νύφη τη σκέπη

Την ώρα που γίνεται στην αυλή ο χορός, ο μπράτ'μος πηγαίνει στο δωμάτιο της νύφης ως εκπρόσωπος του γαμπρού. Πρώτη του υποχρέωση είναι να φορέσει στη νύφη τη σκέπ(η) και τα τέλια. Η μπρατίμ'σσι δίπλα του τα κρατάει σε μια κανέστρα. Η νύφη τον προσκυνάει τρεις φορές. Ο μπράτ'μος της ακουμπάει συμβολικά τη σκέπ' τρεις φορές στο μέτωπο και τη δίνει στις πλησιέστερες συγγενισσές της να τη στερεώσουν. Η σκέπ' καλύπτει το πρόσωπο της νύφης και φτάνει μέχρι τη μέση και από τα νώτα και από μπροστά. Δεν είναι σαν τα σημερινά πέπλα που πέφτουν στην πλάτη της νύφης. Οι γυναίκες τραγουδούν:

*Άσπρη ξάσπρη μπαμπακιά
και χιόνα μου γραμμένη
τι σου είπα και μου κάκιωσες!*

Επάνω στη σκέπη οι γυναίκες στερεώνουν τα χρυσοκίτρινα τέλια που γυαλιστάριζαν. Τα ράβουν πάνω σε μια κορδέλα άσπρη και περιτυλίζουν την κορδέλα γύρω στο κεφάλι, έτσι ώστε τα τέλια να πέφτουν απ' την κορφή του μετώπου κάθετα επάνω από τη σκέπη.

Ο μπράτιμος φοράει στη νύφη τα παπούτσια

Δεύτερη υποχρέωση του μπράτιμου είναι να φορέσει στη νύφη τα παπούτσια που της έφερε ο γαμπρός. Η νύφη, ορμηνεμένη, καρφώνει το πόδι της στο πάτωμα και δεν το δίνει. Τη στερεώνουν στο πάτωμα οι γυναίκες που έχει δίπλα της και την κρατούν απ' τους ώμους φωνάζοντας:

- Δεν τ' χωράν, μπράτ'με, τ' νύφ' τα παπούτσια. Κέρνα!

Ο μπράτιμος αναγκάζεται να κεράσει τα παπούτσια. Φωνάζουν οι γυναίκες:

- Κι άλλα! Κι άλλα!
- Να κι άλλα.

Ο μπράτιμος ξανακερνάει τα παπούτσια.

- Αϊ! Φτάν'!

Η νύφη σηκώνει το δεξί πόδι. Βγάζουν τις καραμέλες μέσα από τα παπούτσια (τα έχουν γεμάτα ζαχαράτα) κι ο μπράτιμος τής φοράει το δεξί παπούτσι τρεις φορές. Ενώ διαδραματίζονται αυτά, μερικές γυναίκες τραγουδούν:

*Και συ, μπράτ'με μ', περήφανε
τι ν' τα παπούτσια πού φερες;
Της νύφης δεν της άρεσαν
της νύφης και της πεθεράς.*

Το μυστήριο της αρραβώνας

Μετά το πόδεμα της νύφης φέρνουν το γαμπρό στο δωμάτιο της νύφης για να γίνει το μυστήριο της αρραβώνας από τον παπά. Αυτή τη στιγμή ο χορός στην αυλή σταματά. Το μυστήριο της αρραβώνας δε γινόταν σ' όλους τους γάμους, γινόταν μόνο αν δεν είχε την εμπιστοσύνη ο γονής να βγάλ' τ'ν κοπέλλα τ' απ' το σπίτι αρραβώνιαστ'. Σε περίπτωση έλλειψης εμπιστοσύνης το μυστήριο της αρραβώνας επιβαλλόταν, ακόμα κι αν είχε προηγηθεί αρραβώνιασμα με γλέντι και αλλαγμα σημαδιών. Οι γονείς σκέφτονταν: *Τ'ν' κε του μυστήριου τ'ς αρραβώνας; Και στέφανα να μη βάλει, έχει την ίδια κατραχούρα (φασαρία, φιλονικία) να εγκαταλείψ' ένας μια κοπέλλα. Πολλά είχαν γίνει κι αυτά τά 'χαν στο μυαλό τ'ς οι γονήδες, είπε ο Χρήστος Κολωνιάρης. Μόλις γίνει το μυστήριο της αρραβώνας η μάνα της κόρης φέρνει ένα τιψί πίτα. Την κόβει ο γαμπρός και δίνει ένα κομμάτι στη μπρατίμ'σα, ύστερα παίρνει όποιος θέλει. Μετά τον αρραβώνα ο γαμπρός ξαναγουρίζει στον οντά.*

Ο μπράτιμος βγάζει την προίκα έξω απ' το σπίτι της νύφης

Αφού γίνει και το μυστήριο της αρραβώνας, ο μπράτιμος πρέπει να βγάλει την προίκα έξω από το σπίτι της νύφης και να τη φορτώσει στα ζώα. Πάνω στο σεντούκι της νύφης (αυτή ήταν όλη κι όλη η προίκα της πριν το 1940) κάθεται ένα αγόρι μεγαλόσωμο. Πάει να σηκώσει ο μπράτιμος το σεντούκι, βάζει ζόρι το παιδί για να τον αναγκάσει να κεράσει την προίκα. Στην ανάγκη, αν δεν καταφέρνει το παιδί να κρατήσει το σεντούκι στη θέση του, κάθονται επάνω στο σεντούκι 4-5 άντρες. Φωνάζουν:

- *Κέρνα, μπράτ'με!*

Πετάζει λίγα κέρματα ο μπράτιμος.

- Οχι! Θέλουμε τόσα! Αξίζ' η προίκα τ'ς νύφ'ς.

Ίφερνε λίγα ζόρια ο μπράτ'μος. Άλλοι ήθελαν, κι άλλ' δεν ήθελαν να ρίξουν. Λέει:

- Κορόιδο είμαι να τ'ς ρίξω ό,τι θέλουν αυτοί;

Κάνει το ζουρλό, αρπάζ' το σεντούκ'. Αστεία, φασαρία, κακό!

- Να ρίξουμε κι άλλα; Οχι, γιατί; Σας πήραμ' του χαβαλέ μέσα απ' του σπίτ' και θέλ'τε να σας πληρώσουμε και τ'ν προίκα;

Ο χαβαλές είναι η κόρη, φορτίο για την οικογένεια δηλαδή, μπελάς. Παρόμοιες σκηνές διαδραματίζονται και παρόμοιοι διάλογοι διαμείβονται στο πάρσιμο της προίκας, όπως αυτοί που αφηγήθηκε η Ευλαμπία Φασούλη. Αφού κατορθώσει ο μπράτιμος να πάρει το σεντούκι, το φορτώνει σ' ένα ζώο. Απ' αυτή τη στιγμή και ύστερα, τίποτα άλλο δεν δικαιούται η νύφη απ' το σπίτι του πατέρα της, γι' αυτό λένε και την παροιμία: *Η νύφ' ό,τι πάρ' στην καβάλα, την ώρα δηλαδή που θα τη βαλουν καβάλα στο άλογο για να πάει στην εκκλησιά.*

Αποχαιρετισμός της οικογένειας

Μόλις ο μπράτιμος βγάλει την προίκα έξω, ο γαμπρός βγαίνει στην αυλή του σπιτιού και περιμένει να βγει η νύφη. Την ίδια ώρα στο δωμάτιο της νύφης γίνεται ο αποχαιρετισμός. Καθώς η οικογένεια αποχαιρετιέται, οι γυναίκες τραγουδούν:

Χαιρέτα τον αφέντη σου
χαιρέτα και τη μάνα σου
χαιρέτα και τ' αδέρφια σου.

Αφήνω γεια τ' αφέντη μου
αφήνω γεια της μάνας μου
αφήνω γεια τ' αδέρφια μου.

Πρώτος την αποχαιρετάει ο πατέρας της. Την ασπάζεται, την κερνάει ένα νόμισμα και η κόρη του *του κάνει τρεις μετάνοιες* (τον προσκυνάει). Το ίδιο επαναλαμβάνεται με τη μάνα και με τ' αδέρφια. Όλοι κλαίνε. Είναι πολύ συγκινητική η στιγμή. Το κλάμα και το γέλιο εναλλάσσονται, γιατί όλοι ξέρουν πως η κόρη σε λίγες ώρες θα αλλάξει γενιά και θ' αφήσει την περίοδο της παρθενίας για να μπει στον κόσμο των γυναικών. Η ίδια η νύφη κλαίει, *συνεσταλμένη, με τα ματάκια χαμηλά*, αν και αγνοεί την αιτία για τα περισσότερα που συμβαίνουν γύρω της. Σχεδόν

πάντοτε οι κόρες αγνοούσαν τι θα συνέβαινε το πρώτο βράδυ του γάμου τους. Απ' τις συμβουλές των μανάδων τους να κρατούν τα μάτια χαμηλά και από διαίσθηση ένιωθαν συστολή μπροστά στο γάμο τους.

Κι ενώ μέσα στο δωμάτιο της νύφης γίνεται ο αποχαιρετισμός της οικογένειας, ο γαμπρός έξω αδημονεί να δει τη νύφη να βγαίνει. Το σόι του που τον συνοδεύει του συμπαραστέκεται τραγουδώντας:

*Πού 'ναι ο αφέντης του γαμπρού
να δώσ' τη νύφ' αγλήγορα;
Δεν ήρθε το αρχοντόϊπουλο
στην πόρτα σου να στέκει;
Την κόρη που του τάξατε
ν' αγλήγορα να δώσετε.*

Εκτός από τον πατέρα αποκαλούσαν και τον πεθερό αφέντη.

Αφού ο γαμπρός βιάζεται να πάρει τη νύφη, ο μπράτιμος ξαναμπαίνει στο δωμάτιο της νύφης και της δένει ένα μαντίλι στο ζουναρι. Απ' αυτό το μαντίλι ο μπράτιμος τραβάει τη νύφη μέχρι την εξώπορτα του σπιτιού. Εκεί την καρτερούν ο αφέντης της και η μάνα της με ένα μαστραπά κρασί. Ρίχνει η μάνα στο πλώχερο (χούφτα) της κρασί και η νύφη σκύβει και πίνει τρεις φορές. Υστερα η μάνα ρίχνει στο φουστάνι της κοντά στη λαιμόκοψη κρασί και βάζει την κόρη να το βυζάξει τρεις φορές. Άλλες τρεις φορές βυζαίνει από το γιακά του πατέρα. Μετά, ο μπράτιμος τραβάει τη νύφη ξανά με το μαντίλι για να διαβεί το κατώφλι του σπιτιού. Εκείνη την ώρα η νύφ' πρέπ' να σβαρνίξ' τα πουδάρια τ'ς για να τραβήξει και τα άλλα θηλυκά του σπιτιού στο γάμο. *Σβαρνίξ' τα πουδάρια σ' να τα πάρ'ς όλα κουντά σ', φωνάζουν οι γυναίκες από γύρω της.*

Μόλις διαβεί το κατώφλι η νύφη, μια παταριά (χαστούκι) την περιμένει απ' το χέρι του γαμπρού. Αυτή η παταριά συμβολίζει την από εδώ και πέρα κυριαρχία του επάνω στην κόρη. Από αυτή τη στιγμή η κόρη ξεφεύγει από την κυριαρχία του πατέρα-αφέντη και υποτάσσεται στην κυριαρχία του συζύγου-αφέντη της.

Ο πατέρας στρέφει την κόρη να κυττάξει για τελευταία φορά το σπίτι της. Η νύφη προσκυνάει το σπίτι τρεις φορές, ενώ δάκρυα κυλούν από τα μάτια της. Το σόι της νύφης τραγουδάει, ενώ τα όργανα συνοδεύουν:

*Όλοι μ' έδιωχναν κι όλοι μου λεν να φύγω.
Ως κι μάνα μου, κι αυτή μου λέει: Φεύγα.
Φεύγω κλαίγοντας, φεύγω παραπονιώντας
Φεύγω με, ωρ', με βαριά καρδιά.*

Την ίδια ώρα τα όργανα τραγουδούν και βαρούν τη Ζαχαρούλα:

- Τι έχεις, μωρ' Ζαχαρούλα
και μέρα νύχτα κλαις
και μένα της μανούλας
γιατί δεν μου το λες;

- Τι να σου πω, μωρ' μάνα;
Ντρέπομαι να στο πω.
Την Κυριακή ετούτη
ν' εγώ θα παντρευτώ.

Ηρθε η ώρα να επιβιβαστούν στα άλογα. Εκεί γίνεται μια αλλαγή. Στο άλογο που ήρθε καβάλα ο γαμπρός, θα πάει στην εκκλησιά καβάλα η νύφη, κι ο γαμπρός θα καβαλικέψει το άλογο της νύφης. Ο μπράτμος κρατάει πρώτα απ' το καπίστρι το ζώο της νύφης να καβαλικέψει ο γαμπρός, κι ύστερα γυρίζει να πάρει τη νύφη να την επιβιβάσει στο άλογο του γαμπρού. Δεξιά κι αριστερά την κρατάνε ο πατέρας της με τ' αδέρφια της ή αν δεν έχει πατέρα, ο αδερφός του πατέρα της με τ' αδέρφια της, και ο μπράτμος την τραβάει απ' το μαντίλι μέχρι που φτάνουν στο άλογο. Από πίσω η μάνα της νύφης τη ραντίζει με κρασί με ένα κλωνάρι βασιλικό. Ο μπράτμος σηκώνει στην αγκαλιά του τη νύφη και τη βάζει επάνω στο άλογο. Από το 1940 και μετά πηγαίνουν όλοι πεζοί στην εκκλησιά.

Στο δρόμο για την εκκλησιά

Μπροστά πάει το μπαριακ(ι). Ακολουθούν οι σκαργιάτες καβαλαρέοι, ύστερα το άλογο του νουνου, παραπίσω του γαμπρού. Πίσω απ' το γαμπρό πηγαίνει το σόι του πεζό. Πίσω απ' το σόι του γαμπρού πηγαίνει το άλογο όπου είναι η νύφη καβάλα. Το τραβάει απ' το καπίστρι ο μπράτμος. Από κοντά ακολουθεί πεζό το σόι της. Ανάμεσα στα δύο συμπεθεριακά πηγαίνουν πεζά τα όργανα. Όταν έχει και η νύφη όργανα, τότε η κάθε κομπανία περπατά μπροστά από το αντίστοιχο συμπεθεριακό. Μόλις απομακρύνονται λίγο από το σπίτι της νύφης, το σόι του γαμπρού τραγουδά:

Σας πατήσαμε το μαχαλά,
σας πήραμε την κόρη.

Τα όργανα σε όλο το δρόμο παίζουν τους σκοπούς τους καθιερωμένους για το δρόμο, ενώ τα δύο συμπεθεριακά τραγουδούν εναλλάξ και χορεύουν. Τα τραγούδια που τραγουδούσαν παλιά πηγαίνοντας για τα στέφανα δεν τα θυμούνται τώρα.

Υποδοχή της νύφης στην εκκλησιά

Ο πατέρας του γαμπρού και η μάνα του δεν πηγαίνουν στο σπίτι της νύφης να την πάρουν, αλλά μαζί με λίγους στενούς συγγενείς καρτερούν όλο το συμπεθεριακό μπροστά στην εκκλησιά, όπου οι γυναίκες στήνουν χορό τραγουδώντας με το στόμα.

Μόλις φτάνει το συμπεθεριακό, ο πεθερός κι η πεθερά χαιρετούν το γαμπρό (τον ασπάζονται και του εύχονται) και ανταλλάσσουν ευχές με τους συμπεθέρους. Υστερα ο πεθερός κατεβάζει τη νύφη από το άλογο και την ακουμπάει κατευθείαν στο σκαλοπάτι της εκκλησιάς, χωρίς να ακουμπήσουν τα πόδια της στο χώμα. Σε ένδειξη σεβασμού η νύφη τού φιλάει τη λαιμαριά (το κολάρο του πουκάμισου) και του δωρίζει ένα πουκάμισο. Μια γυναίκα απ' το σόι του γαμπρού σηκώνει ψηλά ένα αγόρι 3-4 χρονών και το περιφέρει τρεις φορές γύρω από τους ώμους του γαμπρού. Ο γαμπρός το χαιρετάει (το ασπάζεται και το κερνάει ένα ασημένιο νόμισμα). Η ίδια γυναίκα περιφέρει το ίδιο αγόρι τρεις φορές γύρω από τους ώμους της νύφης και η νύφη το χαιρετάει. Οι συγγενείς της τής δίνουν ένα ζευγάρι τσιράπια να το δωρίσει, εκείνη τα ρίχνει στους ώμους του παιδιού. Μετά μπαίνουν όλοι στην εκκλησιά για τα στέφανα.

Από το 1940 και μετά, οι γονείς του γαμπρού πηγαίνουν μαζί με τους άλλους να φέρουν τη νύφη, αντί να την περιμένουν στην εκκλησία.

Τα στέφανα

Πριν αρχίσουν τα στέφανα, βάνει ο νούνος επάνω στη νύφη και στο γαμπρό ένα ζ'γό, ένα ύφασμα. *Είχε το νόημα, την ένωσ' των δύο ανθρώπων. Ζευγαν τα δυο τα βόδια, ένα από 'δώ, ένα από 'κεί. Αυτό το ξύλο που εμπαινε στο λαιμό, αυτό το λέγαμαν ζ'γό. Ακριβώς έχει την ίδια έννοια. Πώς τα δυο βόδια ενώνονται μ' αυτό το ξύλο που το λέμε ζ'γό, έτσι κι ο νέος με τη νέα, ο γαμπρός με τη νύφη ενώνονται μ' αυτό το ύφασμα που τ'ς έρ'χνε ο νούνος απάνω. Εμπαινε ο ζ'γός στο λαιμό, ότ' τ'ς έζεψες σα ζευγάρι. Δηλαδή τα καθήκοντα που πήραν, πήραν βάρος τέτοιο για να κάνουν χωράφ'. Με το ζ'γό θα έραβε αργότερα η νύφη ένα φόρεμα.*

Στα στέφανα, η νούνα πετούσε κριθάρι με ζαχαράτα, το ρύζι ήταν δυσεύρετο. Μετά τη στέψη σήκωνε ο γαμπρός απ' το πρόσωπο της νύφης τη σκέπ' κι ο παπάς τάιζε τους νεόνυμφους μέλι και λειτουργιά (πρόσφορο). Επειτα έβγαιναν όλοι έξω και κατέβαιναν στον αυλόγυρο του σχολείου, ακριβώς κάτω απ' την εκκλησία, για το χορό.

Χορός στην αυλή σε γάμο

Ο χορός μετά τα στέφανα

Ο κόσμος καθόταν στον όχτο κάτω απ' την εκκλησιά του Αϊταξιάρη (Αγίων Ταξιάρχων), αριστερά οι γυναίκες καθώς κύτταζες απ' το χοροστάσι τον όχτο, και δεξιά οι άνδρες σταυροπόδι. Στο χοροστάσι έμπαιναν αυτοί που συμμετείχαν στον επίσημο χορό. Τα όργανα κάθονταν μέσ' στα μισά του κύκλου. Στο σημερινό χωριό ο χορός γίνεται στο χοροστάσι του Αγίου Κωνσταντίνου.

Ανοίγει τον κύκλο ο νούνος κι ακολουθούν με τη σειρά: νούνα, μπράτμος, μπρατίμσσα, γαμπρός, νύφη, πατέρας του γαμπρού, μάνα του γαμπρού, πατέρας της νύφης, μάνα της νύφης. Η μάνα του γαμπρού μπορεί να μην παραβρισκόταν - συνήθως έφευγε για να διευθύνει την προετοιμασία του δείπνου και του σπιτιού ώστε να υποδεχτεί το συμπεθεριακό μετά το χορό. Μετά τα πεθερικά, σ' αυτόν τον μονό κύκλο μπορούσαν να χορέψουν τα αδέρφια του γαμπρού και της νύφης, αυτό όμως δεν γινόταν πάντα. Τις περισσότερες φορές τα αδέρφια χόρευαν όταν οι κύκλοι γίνονταν δύο, αφού χόρευαν όλοι σ' αυτόν το μονό κύκλο.

Κορυφαίος του κύκλου είναι ο νούνος. Μόλις παραγγείλει το χορό που θέλει κι αρχίσουν να βαράν τα όργανα, η νύφη προσκυνάει τρεις φορές πολύ αργά και με τα χέρια σταυρωτά. Το προσκύνημα λέγεται και μετάνοια, *κάνει η νύφ' τ'ς μετάνοιες*. Κάμπτει το κορμί της απ' τη μέση και πάνω, κυτπάζοντας τα σταυρωμένα χέρια της. Μετά τις μετάνοιες τής νύφης, ο νούνος αρχίζει να χορεύει στρωτά, ήσυχα, χωρίς πολλά τσαλίμια. Ακόμα και τον Τσάμικο να χορέψει, θα τον χορέψει αργά, σχεδόν τελετουργικά. Κερνάει τους οργανοπαίχτες, όπως κάνει όλο το κοντινό σόι του γαμπρού, και όποιος άλλος συγγενής του και φίλος του θέλει.

Στη συνέχεια χορεύει η νούνα. Συνήθως της παραγγέλνει ο νούνος το χορό που θέλει εκείνη. Μόλις αρχίσουν να βαράν τα όργανα το σκοπό, η νύφη προσκυνάει πάλι τρεις φορές και ύστερα η νούνα αρχίζει να χορεύει. Ο νούνος, καθώς και η οικογένεια του γαμπρού και όποιος συγγενής της θέλει, κερνάν τα όργανα.

Μετά το χορό της, η νούνα έρχεται πίσω απ' το νούνος στον κύκλο και γίνεται κορυφαίος ο μπράτμος. Πάλι η νύφη προσκυνάει και κερνούν τα όργανα. Στη συνέχεια σέρνει το χορό η μπρατίμ'σσα. Της παραγγέλνει ο μπράτμος το χορό που θέλει εκείνη. Η νύφη προσκυνάει, κερνάνε τα όργανα ο μπράτμος, η οικογένεια του γαμπρού και όποιος άλλος συγγενής της θέλει. Μετά το χορό της μπρατίμ'σσας, μπράτμος και μπρατίμ'σσα πηγαίνουν πίσω απ' τη νούνα και έρχονται μπροστά ο γαμπρός με τη νύφη.

Πριν αρχίσει ο γαμπρός να χορεύει, και ενώ τα όργανα έχουν αρχίσει να βαρούν το σκοπό, η νύφη προσκυνάει τρεις φορές. Ο γαμπρός χορεύει ένα Πωγωνίσιο, όσο χορεύει ο γαμπρός, όλο το χωριό κερνάει και μερικοί ρίχνουν ψευφεκιές στον αέρα. Μετά το γαμπρό χορεύει η νύφη. Η νύφη δεν παραγγέλνει, *καμία δεν ανοιγάμαν στόμα ιμείς*, είπε η Ευλαμπία Φασούλη. Τα όργανα βαρούν μόνα τους τη Γάιπα, είναι ο νυφιάτικος χορός. Αδιευκρίνιστο έμεινε αν η Γάιπα της νύφης συνοδευόταν από τραγούδι. Μερικοί είπαν πως η Γάιπα ήταν οργανική μελωδία, ενώ άλλοι πως πριν από το 1940 τραγουδούσαν οι Γύφτοι το τραγούδι *Αυτά είν' τα μάτια σ' Δήμο μ'*. Το τραγούδι αυτό το τραγουδούσαν οι χωριανοί και το χόρευαν σε άλλες περιστάσεις, σ' αυτό το χορό όμως – ίσως για να δώσουν μεγαλύτερη επισημότητα – δεν τραγουδούσαν οι χωριανοί.

Αυτά είνι' τα μάτια σ', Δήμο μ', τα εμορφά

Τα φρύδια σ' τα γραμμένα, γεια σου αγάπη μ' γειά σου,

Τα φρύδια σ' τα γραμμένα, σι κλαίν' τα μάτια μου.

Αυτά με κάνουν, Δήμο μ', κι αρρωστώ

με κάνουν και πεθαίνω, γειά σου αγάπη μ' γειά σου

με κάνουν και πεθαίνω, σι κλαίν' τα μάτια μου.

Για βγάλε, Δήμο μ', το σπαθάκι σου
και κόψε μ' το κεφάλι, γειά σου αγάπη μ' γειά σου
και κόψε μ' το κεφάλι, σι κλαιν' τα μάτια μου.

Και μάσε, Δήμο μ', και το αίμα μου
σ' ένα χρυσό μαντίλι, γειά σου αγάπη μ' γειά σου
σ' ένα χρυσό μαντίλι, σι κλαιν τα μάτια μου.

Κι αν σε ρωτήσουν, Δήμο μ', τι έχ'ς αυτού;
Τ'ς αγάπης μου το αίμα, γειά σου αγάπη μ' γειά σου
Τ'ς αγάπης μου το αίμα, σι κλαιν τα μάτια μου.

Το βέβαιο είναι πως στα 1938-1939 τρία αδέρφια οργανοπαίχτες από τη Μόλιστα έπαιξαν για πρώτη φορά στο χορό της νύφης το εξής τραγούδι, σε μελωδία Γάιτας:

Σήμερα άσπρος ουρανός
σήμερα άσπρη μέρα.
Σήμερα στεφανώνεται
αϊτός και περιστέρα.

Από τότε καθιερώθηκε και χορεύεται μέχρι τις μέρες μας.

Μόλις αρχίσουν τα όργανα να βαρούν, η νύφη προσκυνάει τρεις φορές, αυτό είναι το σέβας για το γάμο. Η νύφη χορεύει πολύ σιγανά, δεν τα σ'κώναν τα ποδάρια οι νύφες, σβάρνα τα πά'αιναν, ήταν ντροπή να το σ'κώσεις του πουδάρ, είπε η Μαρία Σδούκου. Οι μάνες μάς συμβούλευαν να χαμπλώναμι τα μάτια, να μη κυττάμε γύρου γύρου και να μην κουνιόμαστε, να μην κουνάμε τον κώλο και να παίρνουμε τα ποδάρια σβάρνα. Όταν χορεύει η νύφη, όλο το χωριό κερνάει γενναιόδωρα τους οργανοπαίχτες και ρίχνουν πάλι 5-6 ντουφεκιάς στον αέρα. Στο χορό της νύφης οι Γύφτοι βγάζουν πολλά λεφτά.

Μετά τη νύφη χορεύουν τα πεθερικά. Πρώτα οι γονείς του γαμπρού και μετά οι γονείς της νύφης. Χορεύει ο καθένας ό,τι χορό θέλει, όσο για το χορευτικό ύφος, είναι ήσυχο και στρωτό. Συνήθως τα πεθερικά χορεύουν Πωγωνίσια, για να μη κουράσουν τα νιόγαμπρα. Τον πατέρα και τη μάνα του γαμπρού, τους κρατάει η νύφη. Τον πατέρα της νύφης και τη μάνα της, τους κρατάει ο γαμπρός. Όταν χορεύει ο καθένας απ' αυτούς πρώτος, η νύφη από τη θέση που βρίσκεται προσκυνάει τρεις φορές μόλις αρχίζουν τα όργανα να βαρούν το σκοπό. Ο πατέρας του γαμπρού κερνάει τους οργανοπαίχτες ο ίδιος, όταν χορεύει, αλλά κερνούν κι όλοι οι συγγενείς του, καθώς και η οικογένεια της νύφης. Όταν

χορεύει η μάνα του γαμπρού, κερνάει ο άντρας της, όλοι οι συγγενείς της και η οικογένεια της νύφης. Με τον αντίστοιχο τρόπο κερνούν και όταν χορεύουν οι γονείς της νύφης.

Αν κάποια απ' τις δυο πεθερές είναι χήρα, μπορεί όχι μόνο να μην μπει στο χορό αλλά να μην παραβρίσκεται ούτε στα στέφανα. Στη μάνα σου, είπε ο Κωνσταντίνος Τσίος του Επαμεινώνδα, η γιαγιά σου δεν κατέβ'κε καθόλου, επειδή ήταν χήρα και δεν ήθελε, τό βλεπε ανάποδα. Αν πάλι η χήρα πεθερά έμπαινε στο χορό ή φερνε μια γύρα για το καλό τ' πιδιού τ'ς. Και στου χορό δάκρυζε. Αν κάποιος απ' τους δυο πεθερούς δεν ζει, χορεύει στη θέση του ο παραπεθερός ή ο μεγαλύτερος γαμπρός του.

Αν η νύφη ή ο γαμπρός έχουν λίγα αδέρφια, χορεύουν σ' αυτόν τον μόνο κύκλο. Τότε η νύφη προσκυνάει και στο δικό τους χορό. Αν όμως είναι πολλά τα αδέρφια, μετά τα πεθερικά ο χορός γίνεται διπλός και μπαίνουν στο χορό όλοι όσοι θέλουν να χορέψουν, συγγενείς και φίλοι. Τα νιόγαμπρα, όταν ο χορός γίνεται διπλός, κάθονται στην άκρη για να ξεκουραστούν. Μέχρι τη στιγμή που χορεύουν τα πεθερικά, ενίοτε και τ' αδέρφια, ο χορός έχει μεγαλοπρέπεια και σοβαρότητα, μοιάζει με τελετουργία. Ο Χρήστος Κολωνιάρης για το χορό αυτό μίλησε ως εξής: *Μετά τα στέφανα γίνονταν ου πραγματικός χορός.*

Στο διπλό χορό, ο ένας κύκλος είναι των αντρών, ο άλλος των γυναικών. Όπως πιάνονται στον κύκλο, μ' αυτή τη σειρά σέρνουν το χορό. Το κριτήριο όμως με το οποίο παίρνουν θέση στον κύκλο είναι η ηλικία και η συγγένεια. Όσο πιο κοντινός συγγενής του γαμπρού ή της νύφης είναι κάποιος, τόσο πιο ψηλά στον κύκλο πιάνεται. Προς το τέλος του κύκλου πιάνονται οι μη συγγενείς χωριανοί. Αν όμως ένας στενός συγγενής καθυστερήσει να μπει στο χορό θα πιαστεί στο τέλος του κύκλου. Ο κάθε άντρας που σέρνει το χορό, χορεύει ή με τη γυναίκα του ή με την αδερφή του ή με τη ξαδέρφη του, ποτέ με μια γυναίκα που δεν είναι συγγενής του. Κάθε παρέκκλιση από αυτόν τον κανόνα είχε συνέπειες. Η γλωσσοφαγιά κυνηγούσε τη γυναίκα ή την κοπέλα που χόρευε μ' έναν μη συγγενή. Για την παντρεμένη που χόρευε με ξένον άντρα έλεγαν: *Η τάδε ρίχνονταν με τον τάδε*, το είχαν σαν ατιμία και σαν προσβολή του γάμου. Πολύ παλιά, ακόμα και με τον κουνιάδο, η παντρεμένη χόρευε με μεγάλη αντροπή. Εδώ ας μνημονεύσουμε ότι ανάμεσα στα συμπετίσια τραγουδούσαν και το τραγούδι της κακιάς νύφης που αγάπησε τον κουνιάδο. Επίσης η ελεύθερη κοπέλα για να θεωρείται αγνή απ' όλες τις απόψεις δεν έπρεπε να χορευτεί από ξένον άντρα. Πολύ παλιά, δεν

μπορούσε να χορέψει ούτε με δεύτερο ξάδερφο. Αργότερα η νοοτροπία αυτή αμβλύνηκε. Εάν η κοπέλα χόρευε με κάποιον μη συγγενή θα επιτιμιόταν αυστηρά από την οικογένειά της: *Γιατί χόριψες μ' αυτόν που δεν τον έχ'ς τίποτα; Εχουμε θ'κά μας παιδιά να χορεύ'ς. Ηταν ανάγκη να χουρέψεις μ' αυτόν;* Αυτός ήταν ο λόγος που η ελεύθερη κοπέλα ουδέποτε παρευρισκόταν ασυνόδευτη στον ΑηΤαξιάρη.

Όπως στα πανηγύρια έτσι και στους χορούς του γάμου, οι χήρες ήταν δύσκολο να συμμετάσχουν γιατί δέχονταν δριμεία κριτική. Η κοινωνική κατακραυγή τις ανάγκαζε να πενθούν για δέκα, είκοσι, ακόμα και για τριάντα χρόνια. Η Αγγελική Μήτση είπε: *Ιγώ χήριψα το '43 και μπήκα στου χουρό μετά από δέκα χρόνια. Τι χορό δηλαδή! Παντρευάμαν τ(η) Μαρία του Λ.Κ. (Ι)τότε και έτς για καλαμπούρ' πιάσκαμαν στου χουρό μετά τα στέφανα ιμείς οι γυναίκες. Κι έρ'ιται η τάδε και μας λέει: Φτάνει γαϊδούρες! Δεν αντρεπεσάστε, χήρες εσείς να χορεύετε; Χήρες ήμασταν και μαύρα είχαμε. Αλλά ούτε και πήγαμε να γλαυπήσουμε. Χορεψάμαν μια γύρα ικεί για το καλό του κουρ'τσιού που το παντρευάμαν, όχι τίποτα άλλου.*

Οι δυο μπροστάρηδες του χορού, άντρας και γυναίκα, με το ένα χέρι πιάνονταν από τον κύκλο και με το άλλο πιάνονταν μερικές φορές μεταξύ τους. Αλλοτε πάλι ο άντρας έβαζε το χέρι του στους ώμους της γυναίκας για να κάνουν τα τσακίσματα του χορού. *Πως τσάκιζε ο χορός, έτσι τσάκιζαν κι αυτοί.* Τα τελευταία χρόνια οι δύο πρώτοι δεν πιάνονται, αλλά χορεύουν ζευγαρωτά και προσπαθούν να συναρμονίζονται.

Και στον κύκλο των αντρών και στον κύκλο των γυναικών οι δύο πρώτοι κρατούσαν υποχρεωτικά μαντίλι. Για τους άλλους δεν ήταν επιβεβλημένο. Οι κυματισμοί του μαντιλιού έδειχναν τον καλό χορευτή: *Αυτός που χόρευε μπροστά το είχε το μαντίλι σαν χάδι του χορού, το έπαιζε στο χέρι με το χορό που έκανε.*

Το χειροφίλημα

Ενώσω γίνεται ο χορός ο διπλός, η μπρατίμ'σσα παίρνει τη νύφη και τη γυρίζει σ' όλους τους θεατές για να τους φιλήσει τα χέρια. Όταν η νύφη φιλάει τα χέρια κάποιου, αυτός την κερνάει ένα ασημένιο νόμισμα. Απ' το χειροφίλημα εξαιρούνται τα μικρά παιδιά. Μετά το χειροφίλημα η μπρατίμ'σσα φέρνει τη νύφη να καθίσει δίπλα στο γαμπρό. Τα νιόγαμπρα κάθονται στην άκρη μέχρι να τελειώσει ο χορός.

Στο δρόμο για το σπίτι του γαμπρού

Όταν γίνει μια αξιάλ' ο ήλιος ο χορός τελειώνει. Ο νούνος ξαναρίχνει το ζ'γό επάνω στους ώμους του ζευγαριού και ξεκινούν για το σπίτι του γαμπρού. Μπροστά πηγαίνει το μπαργιάκι, πίσω τα νιόγαμπρα, παραπίσω ακολουθούν οι στενοί συγγενείς κι απ' τις δυο μεριές και όσοι χωριανοί θέλουν. Οι περισσότεροι, επειδή θέλουν να κοιμηθούν το βιο τ'ς (να φροντίσουν τα ζώα τους), φεύγουν μετά το πέρας του χορού. Πίσω ακριβώς απ' τα νιόγαμπρα έρχεται η νούνα με μια κανέστρα γεμάτη κριθάρι και ζαχαράτα που τα σπέρνει στο δρόμο επάνω απ' τα νιόγαμπρα. Τα όργανα βαρούν, οι άνδρες χορεύουν και οι γυναίκες τραγουδούν:

*Σπέρνει η νούνα το κριθάρι
και σπυριά μαργαριτάρι.*

Το σόι της νύφης, που εύχεται η κόρη να βρει καλή πεθερά, τραγουδάει:

*Νά 'ξερε η πεθερά μου
πως θα 'ρχόμουν 'π' το χωράφι
πό 'ρχομαι βρεγμένη, κουρασμένη
νά 'βρισκα την πίτα μου φκιασμένη.*

Όταν κοντεύουν στο σπίτι του γαμπρού, τραγουδούν όλοι μαζί:

*Εβγα μάνα και πεθερά
να ιδείς το γιο που αρμάτωσες.
Πάει μονός κι ήρθε ζευγάρι
με την πέρδικα στο πλάι.
Εβγα μάνα μπουρμπουλιάτα
σου 'φεραν μια κουρκουλιάτα.*

Φτάνουν στην αυλή του σπιτιού. Τραγουδούν:

*Εβγα πεθερά στη σκάλα
με το μέλι με το γάλα.*

Η πεθερά καρτεράει στην πόρτα με μια κανέστρα με το βούτυρο, με το μέλι, με την τ'λούπα το μαλλί. Η είσοδος είναι στρωμένη με βελέντζες και λουλουδάτα κιλίμια. Πλησιάζουν τα νιόγαμπρα. Χαιρετάει η μάνα το γιο της, τον φιλάει σταυρωτά. Προσκυνάει τρεις φορές η νύφ', τ'ς φ'λάει το χέρι τ'ς πεθεράς, τ'ς φ'λάει τη λαιμαριά. Η νύφη παίρνει μαλλί, το βουτάει στο βούτυρο και στο μέλι και το κολλάει στο ανώφλι. Επαναλαμβάνει άλλες δυο φορές. Αυτό είναι για ν' ασπρίσ', να γεράσ' η νύφ', ν' ασπρίσουν, να γεράσουν τα νιόγαμπρα. Οσο για το μέλι, νά 'ναι γλυκιές νύφη και πεθερά.

Μπαίνουν μέσα στο σπίτι, με το δεξί πόδι η νύφη. Αμέσως μόλις δρα-

Γάμος του Ηλία Νούτσου του Θωμά (δεκαετία του 1960).
Ο γαμπρός με την πετσέτα στον ώμο.

σκελίσουν το κατώφλι, στα πόδια της νύφης βάζουν ένα μεταλλικό πιάτο ή μια πυροστιά. Πρέπει να το πατήσει για νά 'ναι σιδερένια, να είναι γερή σαν το σίδηρο. Μετά τα νιόγαμπρα αραδίζει μέσα στο σπίτι όλο το συμπεθεριακό. Το παιδί που κρατάει το μπαργιάκι το στερεώνει στο μπαλκόνι του σπιτιού, όπου θα παραμείνει να κυματίζει για μια βδομάδα.

Το κέρασμα των νιόγαμπρων

Μόλις μπει στο σπίτι το συμπεθεριακό, τα όργανα παίζουν ένα νουμπέτ(ι). Αυτή την ώρα η νύφη βγάζει σ' ένα μυστικό δωμάτιο το πρώτο, το βυσσινί φόρεμα και φοράει το δεύτερο, το πράσινο. Υστερα νύφη και γαμπρός κερνούν όλον τον κόσμο. Αυτό το κέρασμα είναι η πρώτη ανάληψη καθήκοντος της νύφης στο σπίτι της πεθεράς και την καθιερώνει ως οικοδέσποινα. Ο γαμπρός κερνάει το τσίπουρο και η νύφη το λουκούμι. Μετά το κέρασμα αρχίζει η αποχώρηση όλων των συγγενών της νύφης και των περισσότερων του γαμπρού. Αποχωρούν επίσης ο νύνος και ο μπράτμος. Πηγαίνουν να ξεκουραστούν, για να επανέλθουν δριμύτεροι στο δείπνο και το ολονύχτιο γλέντι. Οι ελάχιστοι που μένουν

μπορεί να χορέψουν, χωρίς καμιά σειρά. Υπάρχει το ενδεχόμενο αυτή την ώρα να αποχωρήσουν όλοι και να μείνουν μόνο όσοι χρειάζονται για την προετοιμασία του βραδινού τραπέζιού.

Το δείπνο των νιόγαμπρων

Μετά το κέρασμα, οδηγούν τη νύφη και το γαμπρό σ' ένα δωμάτιο να φάνε, μια και δεν θα φάνε στο βραδινό τραπέζι. Η νύφη παλιότερα δεν έτρωγε καθόλου φαγητό απ' το σπίτι του γαμπρού. Μέχρι τρεις μέρες δεν έτρωγε απ' τουν πεθερό και τ'ν πεθερά η νύφ' τότε, έπρεπε νά 'χει σαραγλί, πίτα, λαγκίτες, λειτουργιά, απ' αυτά έτρωγε. Εγώ δεν τό 'κανα εκ μέρους μου, αλλά το θυμάμαι που ήλεγαν. Η νύφ' δεν κάν' να φάει απ' του γαμπρού το σπίτι τρεις μέρες. Και στου τραπέζ' τ'ν Κυριακή του βράδ' δεν έτρωγε. Κάθονταν, αλλά δεν έτρωγε, λέει η Κυριακώ Παπά.

Η νύφη αμίλητη, προσπαθεί να φάει αλλά δεν μπορεί. Δεν τρώει. Οσο κι αν χαρά είναι, αλλά είναι και μια στενοχώρια. Να λέμι του σωστό. Έχει και χαρά, έχει και λύπη. Απ' τη μια μεριά χαίρεται που παντρεύεται, απ' τ'ν άλλ' τ' μεριά σκέφτιτι μάνα, πατέρα. Είναι και του σωστό και του λουγικό. Και δεν είναι μόνο η στενοχώρια του αποχωρισμού, είναι και η ντροπή από την παρουσία του συζύγου κοντά της. Τόσο η γυναίκα ντρεπόταν τον άντρα της, που υπήρχαν γυναίκες που δεν τον κατονόμαζαν για καιρό μετά το γάμο τους.

Σχετικά αφηγείται η Χαρίκλεια Φασούλη: Τ' μέρα τ' Αη Γιαννιού χόρευαν. Και όσες μπήκαν ήλεγαν: Σήμερα είναι Αη Γιάννης κι αύριο είναι Φώτα. Και η Φώτεινα, η συμπιθέρα η θ'κή μας, δεν τού 'λεγε, ότι, επειδή ήταν Φώτης ο άντρας της, δεν τραγουδούσε καθόλου για να μη πει το όνομα τ' Φώτ'.

Μετά το δείπνο τους, νύφη και γαμπρός ξεκουράζονται για λίγες ώρες. Δεν θα ξαπλώσουν μέχρι που να μαζευτούν πάλι οι συγγενείς να πάνε να πάρουν το νούνο και το μπράτμο. Το μοναχικό δείπνο των νιόγαμπρων ίσχυε μέχρι το 1940 περίπου.

Ο μπράτμος κι ο νούνος στο σπίτι του γαμπρού

Στο σπίτι του γαμπρού, γύρω στις 8-9 η ώρα αρχίζουν να συρρέουν οι πρώτοι συγγενείς του, και ξεκινούν σε πομπή να πάρουν το νούνο και το μπράτμο. Αυτή τη φορά δεν πάει μόνος ο γαμπρός με την παρέα του,

πάνε τα νιόγαμπρα με όσους θέλουν. Ακολουθούν άντρες και γυναίκες οποιασδήποτε ηλικίας. Τραγουδούν τα ίδια τραγούδια που είπαν όταν πήγαν να πάρουν τον μπράτμο και το νούνο τις δυο προηγούμενες φορές. Τα όργανα παίζουν σκοπούς του δρόμου, και οι άντρες πιασμένοι *συν δυο, συν τρεις* (δύο-δύο ή τρεις-τρεις) χορεύουν. Όταν φτάσουν στο σπίτι του μπράτμου, μετά το κέρασμα χορεύουν δυο-τρεις χορούς οι σπιτιάτες. Το ίδιο γίνεται στο σπίτι του νούνου. Γυρίζουν στο σπίτι του γαμπρού μαζί με το νούνο και το μπράτμο, τραγουδώντας και χορεύοντας.

Τα κανίσκια

Καθώς περιμένουν το νούνο και το μπράτμο στρώνοντας το τραπέζι, συρρέουν όλοι οι συγγενείς του γαμπρού, οι προσκαλεσμένοι του και οι συμπέθεροι. Ο αριθμός των συμπεθέρων που πηγαίνουν για δείπνο στο σπίτι του γαμπρού Κυριακή βράδυ είναι συμφωνημένος μεταξύ των δύο πεθερών. Λέει ο πατέρας της νύφης: *Θα στείλω εννιά να ξεπροβοδήσουν το κορίτσ'*. Επειδή όταν θα γύριζαν στο σπίτι της νύφης, θα έκαναν δηλαδή τα πιστρόφια την επόμενη Κυριακή, ο αριθμός των συγγενών του γαμπρού που θα πάει στο σπίτι της νύφης σύμφωνα με το έθιμο θα είναι διπλάσιος, ο πατέρας της νύφης φροντίζει να μη στείλει πολλούς για συνοδεία της κόρης του. Ο αριθμός των ατόμων στη συνοδεία της νύφης πρέπει να είναι πάντα μόνος.

Απόψε όλοι οι προσκαλεσμένοι φέρνουν στο γαμπρό ένα δώρο, το κανίσκι. Οι πλησιέστεροι συγγενείς και όσοι *βαστιούνται καλά* πηγαίνουν σφαχτάρια ζωντανά που τα *πέταζαν οι σπιτιάτες στο κοπάδι ή ψημένα γιδοπρόβατα και αρνιοκάτσικα*. Οι *παραξενότεροι* και όσοι *δε βαστιούνται καλά* πηγαίνουν τις πίτες, τις κ'λούρες (ψωμί ψημένο στο ταψί), τα τυριά με αυγά τηγανιτά ή αυγά με πατάτες τηγανιτές. *Ο νούνος υποχρεωτικά θα φέρ' το αρνί ψημένο και ιδιαίτερα στο σουβλί. Ετσι τού 'χαν για ευπρεπές.*

Μέχρι το 1930 τα κανίσκια τα πήγαιναν μόνον Κυριακή βράδυ. Μετά άλλαξε το έθιμο και πηγαίνουν τα ζώα ζωντανά από την Παρασκευή ή ψημένα την Κυριακή το βράδυ αφού *συνενοηθούν με το σπίτι του γαμπρού για τους λόγους που εκθέτει παρακάτω ο Χρήστος Κολωνιάρης: Αργότερα, το 1930 και μετά, άρχισε να σκέπτοντι ου κόσμους ότι γίνονταν μια σπατάλ' στου κρέας, ιδιαίτερα σ' αυτόν που 'κανε του γάμου. Γιατί ου γαμπρός υπολόγιζε: Ιγώ έχω τόσους καλεσμένους, μου χρειάζιτι τόσο κρέας. Θά 'σφαζε να μα'ειρέψ', αλλά*

έψηνε κι ένα για μεζέ. Κι αυτά που πά'αινε ου αδερφός, ου ξάδερφους, ου άλλους ου συγγινης ήταν σαν παραπανίσιου κρέας. Γι' αυτό απ' το 1930 κι μιτά χίρκαν και τα πά'αιναν τ'ν Παρασκευή στου σπίτ' τ' γαμπρού ζωντανά. Υπήρχε ένα έθιμο που υποχρέωνε το σπίτι του γαμπρού να γυρίσ' έναν πλάτη κρέας σε όποιον πήγαινε ένα ζώο. Ετσι ο νοικοκύρης υπολογίζει. Τ' πήγαν δέκα ζώα ζωντανά, επί παραδείγματι. Πρέπει να επιστρέψ' δέκα πλάτες. Τώρα αντί να ψήσ' δέκα, ψήν' πέντε ζώα, κι απ' τα πέντε βγάζ' δυο πλάτις απ' το καθένα. Του υπόλοιπου κρέας το σερβίρ' για μεζέδια στου γάμου και με τ'ς δέκα πλάτις ικανοποιεί όλες τ'ς υποχρεώσεις.

Το τραπέζι

Στη μια κόχη του τζακιού κάθονται τιμής ένεκεν ο νούνος με τη νούνα, στην άλλη ο παπάς. Παραδίπλα οι γεροντότεροι συγγενείς του γαμπρού, δίπλα τους ο πατέρας του γαμπρού. Στη δεύτερη σειρά σοφράδων κάθονται οι συγγενείς της νύφης. Ο πατέρας του γαμπρού κάνει έναν έλεγχο πριν αρχίσουν το στρώσιμο του τραπέζιου, μήπως λείπει κανένας στενός συγγενής και παραξηγηθεί ότι δεν τον περίμεναν και έβαλαν τραπέζ'. Εφόσον είναι παρόντες οι στενότεροι συγγενείς, στρώνουν το τραπέζι. Πάλι ο μπράτμος είναι πανταχού παρών και διευθετεί όλες τις ελλείψεις. Σερβίρουν πρώτον τον νούνο, το πιάτο του είναι διαφορετικό απ' όλα τ' άλλα. Ο μά'ειρας που έβαζι του φαγητό, έβαζε τη μερίδα στα νούνο συν το κεφάλι. Απ' το σφάγιο έβαζαν και τ'ν ουρά. Βάζαν τ'ν ουρά για να ξαναγίν' νούνος. Ο νούνος που στεφάνωνε τα παιδιά αυτά, να ξαναγέν' νούνος, όχι στο ίδιο κουμπαρούλ', αλλά στα μικρότερα κουμπαρούλια που είχε βαφτ'σμένα, σ' άλλα παιδιά τ'ς ίδιας οικογένειας είπε ο Βασίλης Σδούκος.

Αφού σερβιριστεί όλο το συμπεθεριακό, ο παπάς βάνει ευλογητό. Η νύφ' κι ο γαμπρός δεν κάθονται στο τραπέζ' να φάν', κάθονται κολόνα, στουν πάτ' στ'ν πόρτα. Η νύφ' με τα μάτια χαμπλά, ο γαμπρός κάπ' γιλούσι καμιά φορά, κι απέ η νύφ', άπα, σοβαρή!. Κι ενώ το συμπεθεριακό έτρωγε και έπινε, τα όργανα βαρούσαν ένα νουμπέτ'. Μόλις άρχιζε το νουμπέτ', η νύφη προσκυνούσε, τιμούσε όλο το σόι, ο πεθερός και ο νούνος κερνούσαν τα όργανα. Μετά το νουμπέτ' ακολουθούν τα συμπετίσια τραγούδια. Είναι τα ίδια τραγούδια που τραγουδούν το Σάββατο βράδυ στο τραπέζι, με τη διαφορά ότι απόψε είναι οι δυο μεριές, της νύφης και του γαμπρού. Τραγουδάει πρώτη η μεριά του γαμπρού και

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Κορίτσια στη βρύση του Φασουλείκου μαχαλά. Φορούν το καλό φουστάνι με τους κατ'φέδες στον ποδόγυρο, στο μπούστο και στα ακρομάνικα. Η μεσαία φορά καθημερινή ποδιά και ζακέτα του εμπορίου, ενώ οι δύο άλλες τις καλές ποδιές με τον κατ'φέ κεντημένο με λουλούδια στολισμένα με φέξες (πούλιες). Ο μπούστος της δεξιάς έχει τον κατ'φέ σε σχήμα ψαροκόκκαλο, της αριστερής είναι δύο παραλληλόγραμμα με κάθετο άνοιγμα στη μέση. Το κεφαλοδέσιμο της μεσαίας είναι τσεμπέρι, των άλλων είναι το απλό.

όταν τελειώνει λέει: *Κι από μεριά σας, συμπεθέρ'*. Το ίδιο λέει η μεριά της νύφης όταν τελειώσει το δικό της τραγούδι: *Κι από μεριά σας, συμπεθέρ'*. Όταν χορτάσουν και το τραγούδι, τραβούν τους σοφράδες στην άκρη κι αρχίζει ο ολονύχτιος χορός.

Ο χορός Κυριακή βράδυ

Την Κυριακή το βράδυ, όπως και το Σάββατο βράδυ, ρυθμιστής του χορού είναι ο νούνος, ο οποίος σηκώνει δυο-δυο τους συμπεθέρους να χορέψουν. Δεν ξέρουμε αν από παλιά (πριν το 1940) σ' αυτό το χορό ήταν ο πατέρας της νύφης. Οι πληροφορίες σ' αυτό το θέμα είναι συγκεχυμένες. Μερικοί από τους πιο ηλικιωμένους (Νικόλαος Καρανίκας, Χρήστος Κολωνιάρης και Πολυξένη Κολωνιάρη) δήλωσαν ότι πριν το '40 δεν πήγαινε ο πατέρας της νύφης στο χορό του γαμπρού Κυριακή βράδυ. Νεότεροι θυμούνται γύρω στο 1940 τους δυο συμπεθέρους να ανοίγουν το χορό κατόπιν εντολής του νούνου και να χορεύουν πρώτο χορό το Συγκαστό και μετά ό,τι άλλο ήθελαν. Λέγαν μάλιστα ότι *οι συμπεθέροι συγκαθίζουν*. Ο Νικόλαος Καρανίκας είπε ότι *πράγματι το χόρευε το Συγκαστό ο πατέρας τ' πιδιού με όποιον νά 'ταν συγγενή πλησιέστερο*.

Αν αντιπαρέλθουμε το θέμα με ποιο ζευγάρι άνοιγε το χορό ο νούνος, ερχόμαστε αντιμέτωποι με ποιο τρόπο στη συνέχεια οδηγούσε το χορό. Κατ' αρχάς πρέπει να πούμε ότι προτιμούσαν τους συμπεθέρους της νύφης και υπήρχε το ενδεχόμενο ο νούνος να βάλει να χορέψει πρώτα όλο το σόι της νύφης που τη συνόδευε εκείνο το βράδυ. Είπαμε ότι ο πατέρας της νύφης έστελνε συγκεκριμένο αριθμό συγγενών για να ξεπροβοδίσει την κόρη του. Ήταν πιθανό κάποιος συγγενής της νύφης να ήταν προσκαλεσμένος του γαμπρού, αλλά να μη συμπεριλαμβανόταν στον αριθμό των ατόμων που έστελνε ο πατέρας της σαν συνοδεία. Ο νούνος ήξερε ονομαστικά ποια άτομα συνόδευαν τη νύφη και αυτά πρωτοτιμούσε στο χορό. Ένας συγγενής της νύφης προσκαλεσμένος του γαμπρού, δεν είχε προτεραιότητα στο χορό.

Θα μπορούσε όμως ο νούνος να ακολουθήσει άλλο δρόμο. Να βάλει πρώτα ένα ζευγάρι απ' τους συνοδούς της νύφης, και στη συνέχεια ένα ζευγάρι απ' τους στενούς συγγενείς του γαμπρού, και αυτή η εναλλαγή να συνεχίζεται. Η να βάζει στη σειρά ζευγάρια στα οποία ο ένας χορευτής θα ήταν απ' τους πλησιέστερους συγγενείς του γαμπρού και ο άλλος απ' τη συνοδεία της νύφης.

Τα ζευγάρια που επέλεγε ο νούνος να χορέψουν μπορεί να ήταν άντρας και γυναίκα, μπορεί όμως να ήταν δυο γυναίκες ή δυο άντρες. Το πιο σύνηθες βέβαια ήταν να είναι άντρας και γυναίκα, σ' αυτή την περίπτωση έπρεπε οπωσδήποτε να έχουν στενή συγγένεια μεταξύ τους. Το χωριό ήταν μικρό και ο καθένας γνώριζε τον ακριβή βαθμό συγγένειας των χωριανών.

Το βέβαιο είναι πως ο νούνος έχει ελευθερία στην επιλογή των ζευγαριών, ελευθερία όμως που περιορίζεται από ορισμένους κανόνες. Πρώτον, έπρεπε να πρωτοτιμηθεί η συνοδεία της νύφης και δεύτερον, να δώσει την εκτίμηση και το σεβασμό στους ηλικιωμένους και στο στενό βαθμό συγγένειας. Με όποιον τρόπο και να ρυθμίσει το χορό, προτεραιότητα έχουν οι γεροντότεροι στενοί συγγενείς και οι γεροντότεροι συμπέθεροι. Μετά απ' αυτούς χορεύουν οι παραξενότεροι γεροντότεροι και τέλος οι παραξενότεροι νεότεροι.

Χορεύουν ό,τι χορό θέλει ο καθένας, μα πολύ αγαπούν να χορεύουν στους γάμους οι άντρες το Συγκαστικό. Το χορεύουν και οι γυναίκες, αλλά πολύ περισσότερο οι άντρες. Το Συγκαστικό ήταν χορός που χορευόταν μόνο στους γάμους, δεν το χόρευαν στα πανηγύρια. Χαραή χαραή, προτού να χαράξ' γίνεται ομαδικός χορός και χορεύουν όλοι, μαζί και τα νιόγαμπρα. Ενώ ο χορός καλά κρατεί, έρχεται η μάνα με κάποιες θείες της νύφης και της φέρνουν φαγητά να φάει, γιατί όπως είπαμε η νύφη κρατάει αποχή απ' τα φαγητά του πεθερού επί τριήμερον. Της φέρνουν λαγκίτες, πίτες, σαραγλί, μπουρέκια. Στρώνουν ένα τραπέζι πρόχειρο στο σπίτι του γαμπρού και τρώνε όλοι. Αφού φάνε λιγάκι ξαναχορεύουν ομαδικά, μαζί και οι δυο πεθερές.

Ξεπροβοδημα των συμπεθερών

Μετά το χορό κινούσαν, έφευγαν αυτές οι συμπεθερές αφού πά'αιναν Δευτέρα το πρωί κι όλοι οι άλλοι συμπέθεροι που ήταν εκεί. Τ'ς ξεπροβοδούσαν μέχρι τ'ν αυλή η νύφ' με το γαμπρό και οι συμπέθεροι και οι συμπεθερές του γαμπρού. Εξω και τα όργανα. Οι συμπέθεροι που έφευγαν τραγουδούσαν:

*Συμπεθεροί, συμπεθεροί
τη νύφη που σας δώσαμε
να μην μας τη μαλώνετε
και μας την παραπάρετε.*

Επαναλαμβάνουν το τραγούδι τα όργανα. *Γυρνούσαν οι συμπέθεροι οι άλλοι (του γαμπρού) κι ήλιγαν.*

*Εμείς θα την μαλώσουμε
και ξύλο θα της δώσουμε
ώσπου να μάθ' τα χούγια μας
και όλα τα τερτίπια μας.*

Η απάντηση της οικογένειας του γαμπρού στην οικογένεια της νύφης μέσα από το τραγούδι είναι χαρακτηριστική. Η νύφη πάση θυσία πρέπει να προσαρμοστεί στα χούγια του καινούργιου σοιού, και αυτό το εκφράζουν με κάθε τρόπο. Δηλωτική της νοοτροπίας αυτής είναι η παροιμία: *Οπως βρήκες, νύφ', να κάν'ς, όχι όπως ήξιρις.*

Επαναλαμβάνουν τα όργανα. Φεύγουν οι συμπέθεροι μετά το χυμωτικό διάλογο και όλο το συμπεθερικό του γαμπρού μπαίνει στο σπίτι.

Η νύφη πάει στη βρύση

Μόλις μπουν μέσα, η πεθερά στέλνει τη νύφη στη βρύση για νερό. *Τ'ς έβανε ένα παιδί μπροστά. Το παιδί κρατούσε του γκιούμ' στολισμένο με βασιλ'κούδια, με τραντάφ'λλα.* Το παιδί πρέπει να είναι αγόρι που έχει και τους δυο γονείς εν ζωή. Γεμίζει το αγόρι το γκιούμι νερό, ρίχνει η νύφη κέρματα στη βρύση, το παίρνει το παιδί τα κέρματα, γυρνούν στο σπίτι. Τότε η νύφη ρίχνει νερό σ' όλους τους παρευρισκόμενους να νιφτούν και τους δίνει την πετσέτα να σκουπιστούν. Το νίψιμο γίνεται ή στο μπαλκόνι ή στην αυλή. Μετά το νίψιμο όλοι μαζί θα πάνε το νούνο και το μπράτιμο στα σπίτια τους.

Κατευόδιο του νούνου και του μπράτιμου

Το πρωτόκολλο επιβάλλει πρώτα να συνοδέψουν το νούνο στο σπίτι του, και μετά να συνοδέψουν το μπράτιμο. Δεν πρέπει ο νούνος, το επισημότερο πρόσωπο των ημερών, να συνοδέψει τον μπράτιμο στο σπίτι του. Ο μπράτιμος έπρεπε να κατευδόσει το νούνο σπίτι του. Σ' αυτήν την πομπή του κατευόδιου πηγαίνουν τα νιόγαμπρα, αλλά και οι γυναίκες. Μόλις βγαίνουν από το σπίτι του γαμπρού τραγουδούν με τη συνοδεία των οργάνων:

*Κάτσε, νούνε, ακόμα απόψε
σό 'χω πέντε αρνιά ψημένα*

κι άλλα πέντε σουβλισμένα.

Υστερα το βαρούσαν και τα όργανα.

Η πομπή τραγουδάει κι άλλα τραγούδια, και τα όργανα βαρούν ενδιάμεσα τους σκοπούς του δρόμου. Σ' όλο το δρόμο οι άντρες χορεύουν στα πεταχτά. Όταν πλησιάζουν στο σπίτι του νούνου τραγουδούν:

Τι θα φάμε, τι θα φάμε,
εκεί στο νούνου που θα πάμε;
Τι θα πιούμε, τι θα πιούμε
εκεί στο νούνου που θα μπούμε;

Μόλις μπουν στο σπίτι του νούνου, τους κερνούν τσίπουρο και λουκούμι. Πριν ανάψει το γλέντι, η νύφη δωρίζει την οικογένεια του νούνου. Οι γυναίκες που τη συνοδεύουν κρατούν κανέστρες που περιέχουν τα δώρα. Δωρίζει πρώτα η νύφη το πουκάμισο στο νούνου, του το καρφίτσώνει στο στήθος. Υστερα ρίχνει στο δεξί ώμο κάθε μέλους της οικογένειας ένα ζευγάρι τσιράπια. Αφού η νύφη δωρίσει, οι σπιτιάτες θα βγάλουν τα μπουρέκια, τα σαραγλιά, τις λαγκίτες, τις πίτες. Η νύφη, αν ο νούνος έχει ηλικιωμένους γονείς που δεν έχουν πάει στο γάμο, προσπαθεί να τους βάλει στο χορό. Μετά από το μικρό γλέντι στο σπίτι του νούνου φεύγουν, αφού πρώτα ο νούνος και η οικογένειά του ευχηθούν στα νιόγαμπρα να προκόψουν. Ευχές ανταλλάσσουν με όλους τους συμπεθερούς. Από το σπίτι του νούνου η πομπή κατευθύνεται στο σπίτι του μπράτιμου. Στο δρόμο τα όργανα βαρούν πάλι σκοπούς του δρόμου. Οπως στο σπίτι του νούνου, έτσι και στο μπράτιμου, πρώτα γίνεται το κέρασμα κι ύστερα το δώρισμα απ' τη νύφη. Κι εδώ βγάζουν σαραγλιά, μπουρέκια, πίτες και λαγκίτες. Τρώνε, πίνουν και ύστερα αρχίζει ο χορός. Όταν τελειώσει το γλέντι, φεύγουν αφήνοντας το μπράτιμο στο σπίτι του. Ο μπράτιμος εύχεται στα νιόγαμπρα να προκόψουν και ανταλλάσσει ευχές με όλους τους συμπεθερούς.

Η πομπή επιστρέφει τώρα στο σπίτι του γαμπρού. Κανείς πια δεν τραγουδάει στην επιστροφή, είναι όλοι βραχνιασμένοι απ' το τραγούδι και ξεθεωμένοι απ' το χορό, την αγρύπνια και τη συγκίνηση τόσων ημερών. Τα όργανα μόνο βαρούν τους σκοπούς του δρόμου.

Μόλις μπουν στο σπίτι του γαμπρού η νύφη θα δωρίσει τους προσκαλεσμένους συγγενείς από άλλο χωριό, αφού εκείνοι δεν θα είναι στο χωριό τη μεθεπόμενη Κυριακή που θα γίνει το δώρισμα όλων των συγγενών. Τους ρίχνει από ένα ζευγάρι τσιράπια στο δεξί ώμο. Μετά το δώρισμα, όλοι οι συγγενείς δίνουν ευχές στους γονήδες και στα νιόγα-

μπρα, και φεύγουν. Μόλις φύγουν, η νύφη θα βγάλει το δεύτερο φόρεμα, το πράσινο, και θα φορέσει το δευτεριάτικο, το γαλανό. Από σεβασμό στην καινούργια της οικογένεια, τα μάτια της παραμένουν χαμηλωμένα και τα λόγια της είναι τα απολύτως απαραίτητα. Απ' την υπερβολική συστολή της νύφης αυτές τις στιγμές, έμεινε η παροιμιώδης φράση για τους ντροπαλούς. "Τί κάν'ς έτσ' σα νύφ' απού Δευτέρα;"

Το πρώτο βράδυ

Η νύχτα θα βρει τα νιόγαμπρα στο κατώι. Εκεί σε μια γωνιά μέσα στις μυρωδιές του τυριού και των αποξηραμένων χρυσάνθεμων των στεφανωτικών (τραντάφ'λλα), κάνουν την πρώτη γνωριμιά τους σαν αντρόγυνο. Ήταν αδύνατο αλλού να περάσουν απαρατήρητοι από την οικογένεια, αφού δυο δωμάτια είχαν όλο κι όλο τα σπίτια και αυτά γεμάτα από τα πολλά μέλη. Αλλά και για έναν άλλο λόγο. Επράπε να κάνουν το πρώτο σμίξιμο σ' έδαφος στέριο για να στεριώσουν.

Η αμοιβή των οργανοπαιχτών

Μόλις φύγει όλος ο κόσμος απ' το σπίτι, ο πατέρας του γαμπρού, κατά πως είχε κάνει την κουβάντα, πληρώνει τους οργανοπαίχτες. Αυτοί τότε μετρούν τι έβγαλαν απ' τα κεράσματα. Το συμφωνημένο ποσό δεν ήταν μεγάλο για τα δεδομένα της εποχής, περισσότερα λεφτά έβγαζαν τα όργανα απ' τα κεράσματα. Μετά την είσπραξη και την καταμέτρηση, τα όργανα ευχαριστούν τα νιόγαμπρα και την οικογένεια και φεύγουν.

Τα μεθεόρτια

Το πρώτο καθήκον της νύφης

Η νύφη αυτήν την εβδομάδα την περνάει μέλι και γάλα. Η σκληρή δουλειά στο χωράφι θ' αρχίσει από την επόμενη Δευτέρα. Αυτές οι μέρες, από τη Δευτέρα του Πάσχα μέχρι την Κυριακή των Πιστροφίων, είναι μέρες τελετουργίας και ένταξης. Με μια εξαίρεση: την Τετάρτη η νύφη θα πάει στο Λάκκο να πλύνει τα ρούχα του σπιτιού.

Τα πιστρόφια

Μετά από μια εβδομάδα, η οικογένεια του γαμπρού πρέπει να πάει τη νύφη στο σπίτι της να δει τους γονείς της. Μέχρι εκείνη την ημέρα η νύφη δεν επιτρέπεται να επισκεφθεί την οικογένειά της. Αυτό τό 'λεγαν πρόχειρα το γύρισμα ή πιο επίσημα τα πιστρόφια. Στα πιστρόφια γινόταν γλέντι. Είπαμε ότι, από όσα άτομα θα συνόδευσαν τη νύφη απ' το σπίτι στο τραπέζι του γαμπρού Κυριακή βράδυ, τα διστάσια θα γύριζαν στο σπίτι του γαμπρού την επόμενη Κυριακή συν ένα ή πλην ένα, γιατί οι πιστροφιάτες έπρεπε να είναι μονός αριθμός. Για παράδειγμα, αν οι συγγενείς της νύφης που πήγαιναν στο κυριακάτικο τραπέζι του γαμπρού ήταν

εννιά, οι πιστροφιάτες θα ήταν δεκαεφτά ή δεκαεννιά. Στους πιστροφιάτες εκτός απ' τα νιόγαμπρα, το νούννο, τη νούνα, το μπράτμο, τη μπρατίμσα, συμπεριλαμβάνονταν πολλοί στενοί συγγενείς του γαμπρού.

Ο πατέρας της νύφης έπρεπε να τραπεζώσει τους πιστροφιάτες. Τα φαγητά ήταν πλούσια όπως του γάμου, και το κρασί άφθονο. Σπάνια είχαν όργανα στα πιστρόφια. Αν κανένας πατέρας επέμενε να έχει όργανα, τροποποιούσαν το έθιμο και, αντί να κάνουν τα πιστρόφια μια βδομάδα μετά το γάμο, τα έκαναν τη Δευτέρα βράδυ μετά την Κυριακή της στέψης. Ετσι κρατούσαν μια μέρα παραπάνω τους οργανοπαίχτες που είχαν έρθει για το γάμο, και μπορούσαν να χορέψουν. Αν δεν είχαν όργανα, έτρωγαν, έπιναν και τραγουδούσαν σουμπετίσια τραγούδια μέχρι τα χαράματα.

Εκτός από τα σουμπετίσια, που τα τραγουδούσαν όλοι μαζί, ο καθένας πιστροφιάτης μετά το 1940 έπρεπε να πει μόνος του ένα τραγούδι που διάλεγε ο ίδιος. Απο αυτή τη συνήθεια δεν εξαιρούνταν ούτε η νύφη, και μάλιστα όλοι πρόσεχαν να δουν ποιο τραγούδι θα διαλέξει. Η Αλεξάντρα Τσίου, που παντρεύτηκε σε μικρή ηλικία (έγινε νύφη 15 χρόνων, το 1956) θυμάται ότι στα δικά της πιστρόφια τραγούδησε τη *Βουργάρα* (αριθ. 5 στο δίσκο). Το τραγούδι αυτό αφορά γυναίκα που θέλησε να πνίξει το κοπέλι (το εξώγαμο παιδί) στο ποτάμι για ν' αποφύγει την κοινωνική κατακραυγή. Η επιλογή της έκανε την πεθερά της να κοκκινήσει και μάλιστα αργότερα δεν έχασε την ευκαιρία να της το χτυπήσει: *Τα μούτρα σ', τραγουδ'σες τη Βουργάρα, δεν ντρέπουνταν; Με το πρώτο μήνυμα των πέτνων σ'ι ξεμέρωσε, ο γαμπρός σηκώνεται απ' το τραπέζι, πηγαίνει στο κουμάσι και πιάνει ζωντανό έναν πέτνο. Τον βάζει στον τρουβά και τον φέρνει μέσα στο γλέντι. Όταν θα φύγει θα τον πάρει μαζί του, ποτέ δεν αναχωρεί χωρίς πέτνο απ' τα πιστρόφια.*

Φεύγοντας Τρίτη πρωί ή Δευτέρα πρωί απ' το σπίτι της η νύφη κλαίει. Παντρεύονταν όλες μικρές και ήταν ακόμα πιο οδυνηρός ο αποχωρισμός. Ιδιαίτερα όταν τα πιστρόφια γίνονταν Δευτέρα βράδυ, δεν έφευγε μόνο κλαμένη αλλά και μπαϊλισμένη (εξουθενωμένη). *Ιγώ είχα στραβωθεί. Δεν μπορούσα ν' ανοίξω τα μάτια μ'. Μια βδομάδα γλέντ'. Ασε που τρώγομαν όλο τον καιρό, να κεντήσω, να φκιάκω το πουκάμ'σο,* είπε η Θεοδώρα Σδούκου. Δεν ήταν μόνο η κόπωση από το γλέντι, ήταν και η κούραση απ' την προετοιμασία της προίικας. Δεν γύριζε από τα πιστρόφια μόνο η νύφη μπαϊλισμένη, αλλά και όλοι οι άλλοι.

Δώρ'σμα της νύφης

Δύο εβδομάδες μετά το γάμο, Κυριακή μετά την απόλυση της λει-

*Γάμος του Βασίλη Φασούλη του Νικολάου.
Χορός στην αυλή του σπιτιού, Κυριακή πρωί.*

τουργίας, η νύφη πρέπει να περάσει από τα σπίτια όλων των συγγενών του γαμπρού και να τους δωρίσει. Φοράει το νυφικό της φόρεμα και τη σκέπη. Η σκέπη τώρα είναι ριγμένη πίσω στις πλάτες της. Τη συνοδεύει η πεθερά της κρατώντας την κανέστρα με τα δώρα. Καθώς διασχίζουν αντάμα τα καλντερίμια του χωριού, οι χωριανοί που κυττάζουν απ' τα παράθυρα λένε: *Πάει η νύφ' να δωρίσ'.* Τα δώρα της είναι τσιράπια.

Μετά τους αρραβώνες η οικογένεια της νύφης ρωτάει την οικογένεια του γαμπρού πόσους μπαρμπάδες έχει ο γαμπρός, πόσες κάκες (κάκου είναι η θεία), κουσουρήδες (ξαδέρφια). Μια κοπέλα θέλει για να παντρευτεί 30, 40 ή 50 ζευγάρια τσιράπια για δώρα, οπότε ανάλογη δουλειά πρέπει να βγάλουν οι σπιτιάτες. Η νύφη ρίχνει στο δεξί ώμο του συγγενή το ζευγάρι τα τσιράπια και αυτός την κερνάει ένα συμβολικό ποσό.

Οι φ'λιές

Μετά το δώρισμα της νύφης, η ζωή παίρνει τον κανονικό της ρυθμό. Ολοι ρίχνονται στην δουλειά και η νύφη πρώτη και καλύτερη. Όμως οι

Λουσιώτες βρήκαν τρόπο να σπάσουν αυτή την μονοτονία με τις φιλιές. Επί ένα χρόνο μετά τα στέφανα, ένας συγγενής του γαμπρού ή της νύφης, μέχρι και δεύτερος ξάδερφος, παίρνει τα νιόγαμπρα φ'λιά, τα καλεί δηλαδή μαζί με τους πιο κοντινούς συγγενείς και κάνουν γλέντι.

Αυτά τα τραπέζια, πέραν του ότι σπάζουν τη μονοτονία της καθημερινής ζωής, αποσκοπούν στο να αγαπήσουν τα νιόγαμπρα το σόι εξ αγχιστείας και να εξοικειωθούν μαζί του. Οι μερακλήδες φέρνουν όργανα στις φ'λιές και ξεφαντώνουν μέχρι το πρωί. Τις περισσότερες φορές όμως ξεμερώνουν τραγουδώντας τα σουμπετίσια. Οι φ'λιές είναι προαιρετικές.

Λύση του γάμου

Σε περίπτωση χηρείας η γυναίκα έμενε με το σόι του άντρα της. Παρόλα αυτά μπορούσε αν ήθελε να ξαναπαντρευτεί. Ουδέποτε όμως Λουσιώτισσα που είχε παιδιά από τον πρώτο γάμο της επιχείρησε δεύτερον. Υπήρξαν περιπτώσεις δεύτερου γάμου μόνο όταν δεν υπήρχαν παιδιά από τον πρώτο. Ο άντρας όμως, με παιδιά ή χωρίς, ξαναπαντρευόταν. Στην περίπτωση αυτή τα δυο σόγια που είχαν ενωθεί μέσω του γάμου μπορούσαν να αποξενωθούν και να μην έχουν σχέσεις. Για την περίπτωση αυτή έλεγαν και την παροιμία *Ψόφ'σε του βόιδ', χάλασι ου σέμπρους*. Ο σέμπρος είναι όταν δύο βάζουν ο καθένας το βόδι του για να οργώσουν με τα δύο το χωράφι.

Διαζύγιο δεν υπήρχε την εποχή όμως του Εμφυλίου Πολέμου έγινε η πρώτη εξαίρεση. Χωριό αποκλειστικά αγροτοποικιμικό, το Λούψικο δεν είχε καθόλου ανθρώπους των γραμμάτων. Πρώτος σπούδασε ο Φάνης Φασούλης, που έγινε δάσκαλος. Οι γονήδες του ήθελαν να ζήσει κοντά τους και, κάνοντας χρήση της εθιμικής εξουσίας τους, τον λογόδωσαν παρά τη θέλησή του με ένα κορίτσι του χωριού. Οι γονείς του κοριτσιού, προβλέποντας ότι τελικά θα αρνιόταν να στεφανωθεί τη θυγατέρα τους, διενήργησαν μέσω του ΕΑΜ και πέτυχαν να τον στεφανώσει δια της βίας το ΕΛΑΣ στο Πεντάλοφο. Ήταν στο πρώτο Αντάρτικο. *Ο παπάς τον στεφάνωνε και ο Φάνης χοροπηδούσε και έριχνε το ζ'γό. Ο παπάς ίλιγε: Στέφεται ο δούλος του Θεού Θεοφάνης, κι ο Φάνης ίλιγε: Αιωνία του η μνήμη.* Ο γάμος του Φάνη έμεινε λευκός. Μόλις οι πολιτικές συνθήκες άλλαξαν, ο Φάνης λέγεται ότι πλήρωσε 30 χρυσές λίρες για να πάρει το διαζύγιο και έφυγε γι αλλού. Αυτή ήταν η πρώτη περίπτωση λύσης γάμου στο χωριό. Ο δρόμος για τον αστικό τρόπο ζωής είχε ανοίξει.

Τραγούδια που δεν περιλαμβάνονται στο δίσκο

Σουμπετίσια (τραπεζίσια) και χορευτικά

Της κακιάς πεθεράς
Γιάννης το Μάη γεννήθηκε
το Μάη παντρεύτηκε
το Μάη του 'ρθε το μήνυμα
να πάει να πολεμήσει.
Κι άφησε την καλούδα του
τριών μερώνε νύφη.
Μάνα μ' καλά τη νύφη σου
καλά τη μαυρομάτα.
Όσο να φύβγει ο Γιάννης
ν απόξω από την πόρτα
ωρέ της βγάνει τα ποδήματα
της δίνει τα τσαρούχια
ωρ της δίνει πέντε πρόβατα
και δυο μαντροκοπάδια.
Ωρέ κι αν δεν τα φκιάσεις εκατό

κι αν δεν τα φκιάσεις χίλια
ωρ και στο βουνό μην τ' ανεβα'σεις
και τα κρυοκοπήσεις
στους κάμπους μην τα κατηβάεις
και τα κωλοκουρήσεις
ωρέ κι αυτά τα ευλόγησε ο Θεός
και γίναν τρεις χιλιάδες
και στο βουνό τ' ανέβαζε
και τα κωλοκουρούσε.

Ωρ νο Γιάννης διαβάτης διάβαινε
και πέρασε από δαύτη.

Ωρέ καλήν ημέρα κόρη μου.

Καλώς το το διαβάτη.

Κόρη μου το που 'ναι ο άνδρας σου

το που 'ναι ο καλός σου;

ωρέ το τίνος ειν' τα πρόβατα

που βόσκουν στα λιβάδια;

Ωρ της ερημιάς, της αποριάς

του Γιάννη του χαμένου.

Κι η κόρη του διηγήθηκε

της μάνας του τα λόγια

κι ο Γιάννης τότε θύμωσε

στη μάνα του πααίνει

κάνει τη μάνα του λιανά

στο μύλο την πααίνει.

Άλεσε μύλε μ' άλεσε

της μάνας μου το κφάρι.

Φκιάσε τα κόκαλα φτιασίδ'

το κρέας της μυλάδι

για να περνούν οι έμορφες

να παίρνουν το φτιασίδι

να περνούν τα παλικάρια

να παίρνουν το μυλάδι.

Της κακιάς νύφης

Δύο αδέρφια ήταν γκαρδιακά

πολύν αγαπημένα

κι ο δεύτερος αγάπησε

του μέγα τη γυναίκα.

Νύφη ιγω σι αγαπώ

και θέλω να σε πάρω.
Ανδρα αδερφέ σαν μ' αγαπείς
και θέλεις να με πάρεις
τον αδερφό σου σκότωσε
και συ να με κερδίσεις.
Το τι αιτία να του βρω
νύφη να τον σκοτώσω;
Πατέρας σας σας άφησε
ν αμπέλια και χωράφια
να πα να τα μοιράσετε
κι εκεί να τον σκοτώσεις.
Τις μούλες τους καβάλκεψαν
πάνε να τα μοιράσουν
και δέσανε τις μούλες τους
από μηλιάς κλωνάρι.
Τράβα αδερφέ μ' τη μούλα σου
να μη μας κλωτσιοτούνε
οι μούλες μας θα κλωτσιοτούν
κι εμείς θα σκοτωθούμε.
Γυναίκεια λόγια ν' άκουσες
κι ήρθες να με σκοτώσεις.
Γυναίκες βρίσκεις μια και δυο
βρίσκεις και πέντε δέκα
ν αλλά αδερφό αγκαρδιακό
δεν πάλι μεταβρίσκεις.
Τις μούλες καβάλκεψανε
στο σπίτι τους πηγαίνουν
και πνάνει τη γυναίκα του
λιανά λιανά την κάνει.
Στο μύλο την επήγαινε
αλεύρι να την κάνει.

Λαμπάδα

Τι σου είπαν και μου κάκιωσες, λαμπάδα μου γραμμένη
κι εγώ θα πάω στην ξενιτιά με την καρδιά καμένη.
Ωρέ, το πού θα πας λεβέντη μου θα 'ρθώ κι εγώ κοντά σου
να σέρνω το ντουφέκι σου, να σέρνω τ' άρματά σου.
Ωρέ, να φκιάχνω δείπνο να δειπνάς, γιόμα να γιοματίζεις
να στρώνω το κρεβάτι σου να πέφτεις να κοιμάσαι.

Ωρε 'κει πάω π' θα πάω κόρη μου κοράσιο δεν περνάει
γιατί είναι Τούρκοι ανύπαντροι, Τούρκοι αρραβωνιασμένοι.

Ωρ' εσένα παίρνουν, κόρη μου, και μένα με σκοτώνουν
ν' εσένα παίρνουν, κόρη μου, και μένα με σκοτώνουν.

Ο κάθε στίχος λέγεται δύο φορές. Τη Λαμπάδα την τραγουδούσαν
και σαν σουμπετίσιο τραγούδι. Τα όργανα τη βαρούσαν επίσης στο
ρυθμό του Ζαγορίσιου.

Απόψε στο σπιτάκι μου ν έχω χαρά μεγάλη

Απόψε στο σπιτάκι μου ν έχω χαρά μεγάλη.

Τον άγγιλο, τον άγγιλο ν εφίλευα

τον άγγελο εφίλευα, κι το Χριστό κερνούσα

και την Κυρά, και την Κυρά την Παναγιά

και την Κυρά την Παναγιά, τη σταυροπροσκυνούσα.

Να μου χαρί-, να μου χαρίσει τα κλειδιά

να μου χαρίσει τα κλειδιά, κλειδιά του παραδείσου

να ανοίξω τον, να ανοίξω τον παράδεισο

ν' ανοίξω τον παράδεισο, να μπω να σεργιανίσω

να ιδώ τη, να ιδώ τη φτώχεια πώς περνά.

Σε τούτ' την τάβλα που 'μαστε

Αϊντε σε τούτ' την τάβλα που 'μαστε

γραμμένα μάτια μ' και παρδαλά

σε τούτο το τραπέζι

τρεις μαυρομάτες, ρούσα μ', μας κερνούν.

Αϊντε τρεις μαυρομάτες μας κερνούν

γραμμένα μάτια μ' και παρδαλά

και οι τρεις καγκελοφρύδες.

Η μια κερνάει, ρούσα μ', με το γυαλί.

Αϊντε ν η μια κερνάει με το γυαλί

γραμμένα μάτια μ' και παρδαλά

και η άλλη με την κούπα

κι η τρίτη, ρούσα μ', η μικρότερη

αϊντε κι η τρίτη η μικρότερη

γραμμένα μάτια μ' και παρδαλά

με μαστραπά γυαλένιο.

Κέρνα μας, ρούσα μ', κέρνα μας.

Γύρισμα

Κέρνα μας κρασί,
κέρνα μας κρασί,
κέρνα μας κρασί,
με τ'ν κούπα τη χρυσή.

Σένα τα λέγω τούτα
κι αν θέλεις άκουστα
πάρε χαρτί και πένα
και κάτσε γράψε τα.

Αϊντε κέρνα μας, κόρη μ', κέρνα μας
γραμμένα μάτια μ' και παρδαλά
κέρνα ν όσο να φέξει
ν όσο να βγει, ρούσα μ', Αυγερινός.

Γύρισμα

Εσύ 'σαι κι άλλη μία
σε τούτ' τη γειτονιά.
Τα νειάτα σου κυρά μου
δεν τα 'χει άλλη καμιά.

Ολα τα δέντρα της αυγής

Ολα τα δέντρα της αυγής
δροσιά είναι γεμισμένα
και μένα τα ματάκια μου
δάκρυα είναι γεμισμένα.

Τι έχετε βρε ματάκια μου
και κλαίτε βρε καυμένα;
Εχασα την αγάπη μου
και την τριανταφυλλένια.

Πού ήσουν, τριανταφυλλένια μου
τόσον καιρό χαμένη;
Ημουν στα πλάγια πό 'βοσκα
στους κάμπους κελαηδούσα.

Πήγα να μάσω κάστανα
με τ' άλλα τα κορίτσια
και οι κλέφτες μας αγνάντευαν
από ψηλή ραχούλα.

Κορίτσια καστανιώτικα

ν ελάτε παρακάτω!
Εχω δυο λόγια να σας πω
Τρία να σας ρωτήσω.
Μην ήρθαν Τούρκοι στο χωριό
μην ήρθαν και Αρβανίτες;
Εμείς Τούρκους δεν είδαμε
μήτε και Αρβανίτες.

Διαμαντούλα

Κάτω στα δασιά τα πλατάνια (δισ)
στην κρυόβρυση, Διαμαντούλα μ'
στην κρυόβρυση.

Κάθονταν δυο παλικάρια (δισ)
και μια λυγερή, Διαμαντούλα μ',
και μια λυγερή.

Κάθονταν και τρώγαν και πίναν (δισ)
και την ξέταζαν, Διαμαντούλα μ',
και την ξέταζαν.

Γύρισμα

Και την ξέταζαν, μωρή, Βάσω μ' και Βασιλική
Και την ξέταζαν, μωρή, κέρνα μας γλυκό κρασί.

Διαμαντούλα μ', τι νείσαι τέτοια (δισ)
τέτοια κίτρινη, Διαμαντούλα μ',
τέτοια κίτρινη.

Μήνα ίσκιος σε πατάει (δισ)
μήνα φάντασμα, Διαμαντούλα μ',
μήνα φάντασμα.

Με πατάει ένα παλικάρι (δισ)
τα μεσάνυχτα, Διαμαντούλα μ',
τα μεσάνυχτα.

Γύρισμα

Τα μεσάνυχτα, μωρή, Βάσω μ' και Βασιλική
τα μεσάνυχτα, μωρή, κέρνα μας γλυκό κρασί.

Κέρνα μας γλυκό κρασί
για να πιούμε εγώ κι εσύ (δισ)
απ' το βράδυ ως το πρωί (δισ)
και να γίνουμε στουπί.

Κατερίνα

Ανάθεμα τη μάνα σου,
μωρ' Κατερίνα μου,
που σ' έστειλε στο γάμο
και σ' είδαν τα ρινά ματάκια μου
και ζάπι δεν τα κάνω.
Σύρε να πεις, Ρήνα μ', της μάνας σου
άιντε σύρε να πεις της μάνας σου,
μωρ' Κατερίνα μου,
να κάνει κι άλλη μία να κάψει κι αλλουνού, Ρήνα μ', καρδιά
άιντε να κάψει κι αλλουνού καρδιά
μωρ' Κατερίνα μου
πως έκαψε κι εμένα.

Φίλοι μ' για δεν τρώτε

Φίλοι μ' για δεν τρώτε, για δεν πίνετε;
Μήνα τα φαγιά μας δεν σας άρεσαν;
Εχουμε καλούς γειτόνους και τ' αλλάζουμε.
Φίλοι μ' για δεν τρώτε, για δεν πίνετε;
Μήνα τα κρασιά μας δεν σας άρεσαν;
Εχουμε καλούς γειτόνους και τ' αλλάζουμε.

Ο δεύτερος και ο τρίτος στίχος της κάθε στροφής λέγονται από δύο φορές.

Γυόσμε και βασιλικέ

Αι γυόσμε, μωρέ γυόσμε
γυόσμε και βασιλικέ
και σεις μυρωδικά μου
μό' 'χ'τι κάψει, μωρέ, την καρδιά μου.
Αχ, ν εσείς, μωρέ, ν εσείς
μ' αποκοιμίσατε
και μό' φυγε η αγάπη
κοντούλα, μωρέ, και γιομάτη.
Αιντε περνώ, μωρέ, περνώ
τα όρη σέρνοντας
και τα βουνά ρωτιώντας
με την καρδούλα μου κρατιώντας.

Ωρέ σαν πα-, μωρέ σαν πα-
νω και την εύρισκα
στον αργαλειό γυφαίνει
της κρένω, μωρέ, δε μου κρένει.

Αϊντε κρίνε, μωρέ, κρίνε μου
κόρη μ', κρίνε μου
δυο λόγια τιμημένα
και μη γελάς, μωρέ, μ' εμένα.

Για τες, για τες

Για τες, για τες πού 'ρχονται
τρεις μαυρομάτες
κοντούλες και γιομάτες.

Το ντραγάτη φώναζαν:

- Ντραγάτη, ντραγάτη
δόσ' μας ένα σταφύλι
και φίλα μας τα χείλη.

- Μπες τε μέσα κόψτε, φάτε,
κανείς δε σας μαλώνει.

Όσο να μπει κι όσο να βγει η κόρη
από τ' αμπέλι βγήκε φιλημένη μωρέ η αναθεματισμένη.

- Κόρη μ' ποιος σε φίλησε και φούσκωσε η κοιλιά σου;
Φουρτούνα, χαλασιά σου.

- Πολλά σταφύλια έφαγα
και φούσκωσε η κοιλιά μου, φουρτούνα χαλασιά μου.

Τέτοια τραγούδια έλεγαν αφού χόρταιναν τα σοβαρά σουμπετίσια,
λίγα πριν αρχίσουν το χορό. Ήταν ένα διάλειμμα ελαφρότητας.

Εννιά χιλιάδες πρόβατα

Αιντε, εννιά χιλιάδες πρόβατα,
ω, ν εννιά χιλιάδες γίδια, παραμπάτζιο
Ω, ν εννιά χιλιάδες γίδια, λεβέντη μου
Ω, ν εννιά νομάτοι τά 'βοσκαν
εννιά τζομπαναραίοι, λεβέντη μου.

Ωρέ, πέντε πηγαίνουν για ψωμί
και τρεις για μαύρα μάτια, ασίκη μου,
ε, και τρεις για μαύρα μάτια, παραμπάτζιο μου.

Αι κι ο Γιανναπής στα πρόβατα
κι ο Γιανναπής στα γίδια, λεβέντη μου
Α κι ο Γιανναπής στα γίδια, ασίκη μου.

Αχ Γιάννης δεν αφ'κράστηκε
της συντροφιάς τα λόγια, παραμπάτζιο μου,
της συντροφιάς τα λόγια, ασίκη μου,
παίρνει και σφάζει το τραί
αχ το πρώτο το γκισέμι, παραμπάτζιο μου.
Αχ το πρώτο το γκισέμι, ασίκη μου.

Του Γιάννη του αρματωλού

Κάτω στην άσπρη πέτρα, κάτω στο γιαλό
κάτω στο γιαλό
παίζουν παλικαράκια , παίζουν ρίχνονται
παίζουν ρίχνονται.

Και ρίχνουν τα σπαθάκια, στον ανήφορο
στον ανήφορο
γυρνάει ένα σπαθάκι , στον κατήφορο
στον κατήφορο.

Και βάρεσαν τον Γιάννη, τον αρματωλό
τον αρματωλό.

Γιαννάκη μ' 'ν έχεις μάνα, 'ν έχεις και αδελφή
'ν έχεις και αδελφή
'ν έχεις καλή γυναίκα, να 'ρθει να σε δει
να 'ρθει να σε δει.

Να και η καλή μου μάνα, να και η αδελφή
να και η αδελφή
να και η καλή γυναίκα, που 'ρθε να με δει
που 'ρθε να με δει

με δυο παιδιά στα χέρια, τρίτο στην κοιλιά
τρίτο στην κοιλιά.

Χορευόταν Συρτό στα δύο.

Πηγές

Το βιβλίο αυτό βασίστηκε σε πολύωρες συνεντεύξεις και συζητήσεις με τους ηλικιωμένους χωριανούς, από το Πάσχα του 1992 έως το καλοκαίρι του 1996. Σε ορισμένες περιπτώσεις συμπλήρωσαν τις μνήμες των ηλικιωμένων οι αναμνήσεις των νεότερων. Μερικοί από αυτούς είναι θεματοφύλακες της παράδοσης του χωριού, αντίθετα στο ρεύμα της αλλαγής, διατηρώντας ένα τραγούδι ή μια ιστορία που παρέλαβαν από τον παππού ή τη γιαγιά τους σαν ιερό κειμήλιο.

Αναφέρονται παρακάτω τα ονόματα όλων των πληροφορητών (με την αντιστοιχη ημερομηνία γέννησης) με τις ευχαριστίες μας για την προσφορά τους στη συγγραφή αυτού του βιβλίου. Μερικούς τους συναντήσατε ήδη στο κείμενο. Αναφέρθηκαν είτε γιατί είπαν μια ιστορία χαρακτηριστική είτε γιατί το γλωσσικό τους ύφος ήταν στο παλιό ιδίωμα του χωριού.

1. Μιχάλης Σδούκος (1905)
2. Παύλος Σδούκος (1907)
3. Κωνσταντής Τσίος του Γιωργάκη (1909)
4. Καλίνου Φασούλη (1910)
5. Χαρίκλεια Φασούλη (1910)
6. Θωμάς Καρανίκας (1910)

7. Χρήστος Κολωνιάρης (1912)
8. Αγγελική Μήτση (1913)
9. Αλεξάνδρα Κολωνιάρη (1914)
10. Θωμάς Χαλκιάς (Ζέρμα Κόνιτσας 1914). Μετά το 1936 εγκαταστάθηκε στο Λούψικο. Επαιζε κλαρίνο αλλά, αφότου τραυματίστηκε στον πόλεμο του 1940 περιορίστηκε στο ντέφι.
11. Νικόλαος Καρανίκας (1916)
12. Πολυξένη Κολωνιάρη (1919)
13. Μιλτιάδης Κολωνιάρης (1919)
14. Δέσπω Σδούκου (1919)
15. Θεοδώρα Σδούκου (1920)
16. Αμαλία Τσίου (1920)
17. Ευθαλία Σδούκου (1921)
18. Γιώργος Παππάς. (1921)
19. Ευλαμπία Φασούλη (1921)
20. Βασίλης Κολωνιάρης (1922)
21. Τριανταφυλλιά Καρανίκα (1922)
22. Ευτυχία Σδούκου (1922)
23. Αγόρω Φασούλη (1922)
24. Αλεξάντρα Φασούλη (1925)
25. Αναστάσιος Καρανίκας (1925)
26. Στέφος Φασούλης (1926)
27. Αθηνά Κολωνιάρη (1926)
28. Μαρία Σδούκου (1927)
29. Μιχάλης Πανουσακός (Βούρμπιανη Κόνιτσας, 1927), οργανοπαίκτης (κλαρίνο). Επαιξε σε πολλούς γάμους και πανηγύρια του Λούψικου.
30. Θωμάς Σδούκος (1928)
31. Βασίλης Σδούκος (1929)
32. Μαρία Νούτσου (1929)
33. Απόστολος Κολωνιάρης (1931)
34. Μαριάνθη Σδούκου (1931)
35. Θανάσης Φασούλης (1933)
36. Κωνσταντίνος Τσίος του Επαμεινώνδα (1936)
37. Αλεξάνδρα Τσίου (1940)
38. Φρόσω Καρανίκα (1947)
39. Κώστας Χαλκιάς (Βούρμπιανη Κόνιτσας, 1949), οργανοπαίκτης (κλαρίνο). Μετά το 1966 έπαιξε σε πολλούς γάμους και πανηγύρια στο Λούψικο.
40. Ναυσικά Φασούλη (1957).

Βιβλιογραφία

Βιβλιογραφία για το χωριό

- Σδούκος, Γιώργος: *Λυκόρραχη, Μπεηδες και ραγιάδες στα βουνά της Ηπείρου*. Θεσσαλονίκη, Μαϊάνδρος, 1988.
- Σδούκος, Νίκος: *Από την ιστορία της Λυκόρραχης*, Κόνιτσα 34-35, 112-113. Αθήνα, 1982, & Κόνιτσα 36, 127, Αθήνα, 1982.
- Τσίου, Αγόρω: *Η γυναικεία παραδοσιακή φορεσιά στο Λούψικο (Λυκόρραχη, Κεφαλοχώρι Κόνιτσας*, Πρακτικά 10ου Διεθνούς συνεδρίου για την έρευνα του χορού "Χορευτική παράσταση και φορεσιά", 40-48 Αθήνα Δ.Ο.Λ.Τ., 1996.
- Τσίου, Αγόρω & Ράφτης, Αλκης: *Ηθογραφία του παραδοσιακού χορού στη Λυκόρραχη-Λούψικο Κόνιτσας*, Πρακτικά 9ου Συνεδρίου για την έρευνα του χορού: "Ο χορός-από την έρευνα στη διδασκαλία", 25-39, Αθήνα, Δ.Ο.Λ.Τ., 1995.
- Φασούλης, Σωτήρης: *Από το Κεφαλοχώρι (πρώην Λυκόρραχη, παλιά Λούψικο)*, Κόνιτσα 20-21, 276. Αθήνα, 1981, & Κόνιτσα 22-23, 297, Αθήνα, 1981.
- Φασούλης, Σωτήρης: *Τα τοπωνύμια του Κεφαλοχωρίου*, Κόνιτσα 20-24, Αθήνα, 1981.

Βιβλιογραφία για την περιοχή

Αδάμος, Τάκης: *Γιατί οι Πυρσογιαννίτες λεγόμαστε "Λάτσηδες*, Κόνιτσα 34, 376-377. Κόνιτσα, 1990.

Αθανασίου, Νίκος: *Εθιμα Παλαιοσελίου*, Κόνιτσα 58-59, 112-113, Αθήνα, 1984.

Αλεξάκης, Ελευθ.: *Οικιστική και σημειολογία του χώρου στην Ηπειρο. Συγκριτική προσέγγιση επαρχίας Φιλιατών, Πωγωνίου, Κόνιτσας*. Επαρχία Κόνιτσας στο χώρο και το χρόνο. Εισηγήσεις στο πρώτο επιστημονικό συμπόσιο, Δήμος Κόνιτσας - Πνευματικό Κέντρο, 159-205. Κόνιτσα, 1996.

Αλεξιάδης Μηνάς: *Ηπειρώτικα χειρόγραφα λαογραφίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Δημοσιεύματα Λαογραφικού Μουσείου και Αρχείου της έδρας Λαογραφίας της Φιλοσοφικής Σχολής*. Ιωάννινα, 1980.

Ανδρεάδης, Χρήστος: *Κονιτσιώτες μετανάστες των πρώτων μεταεπαναστατικών χρόνων*, Κόνιτσα 47, 497-502. Κόνιτσα, 1992.

Αράπογλου, Μιχάλης: *Κόνιτσα - Ανθρωπος και χώρος. Η ταυτότητα μέσα στη διαφορά*. Επαρχία Κόνιτσας στο χώρο και το χρόνο. Εισηγήσεις στο πρώτο επιστημονικό συμπόσιο. Δήμος Κόνιτσας - Πνευματικό Κέντρο, 137-144. Κόνιτσα, 1996.

Βαλερά-Κουνάβα, Ροδάνθη: *Το εκπαιδευτικό σύστημα στη Λάκκα Αώου και η ρουμανική προπαγάνδα: Η περίπτωση Παλαιοσελίου (1840-43)*. Επαρχία Κόνιτσας στο χώρο και το χρόνο. Εισηγήσεις στο πρώτο επιστημονικό συμπόσιο. Δήμος Κόνιτσας - Πνευματικό Κέντρο, 351-371. Κόνιτσα, 1996.

Βετσόπουλος, Βασίλειος: *Ο γάμος στην Πυρσόγιαννη*. Αθήναι, 1973.

Βετσόπουλος, Βασίλειος: *Το δημοτικό τραγούδι στην Πυρσόγιαννη μετά σχολίων*. Αθήναι, 1973.

Βετσόπουλος Βασίλειος: *Αποκρεω και διάφορα έθιμα της Πυρσόγιαννης*. Ηπειρώτικο Ημερολόγιο 2, 380-388. 1980.

Βουρδούκας, Βαγγέλης: *Το κουτσέκι στο Πεκλάρι (ΑΜΙΛΙΚΟ ελληνικά)*, Κόνιτσα 26, 70-72. Κόνιτσα, 1989.

Βουρδούκας, Βασίλης: *Ο Λάζαρος στο χωριό μας*, Κόνιτσα 25, 51-53. Κόνιτσα, 1989.

Βουρδούκας, Βαγγέλης: *Παλιές ιστορίες των Κουδαραίων (μαστόρων)*, Κόνιτσα 37, 69. Κόνιτσα, 1991.

Βρέλλη-Ζάχου, Μαρίνα: *Ο Χιοναδίτης λαϊκός αγιογράφος Πολύκαρπος Αναστ. ζωγράφος (1874-1953)*. Επαρχία Κόνιτσας στο χώρο και το χρόνο. Εισηγήσεις στο πρώτο επιστημονικό συμπόσιο. Δήμος Κόνιτσας - Πνευματικό Κέντρο, 395-421. Κόνιτσα, 1996

Γεωργάκης, Αριστομένης: *Λαογραφική έκδοση. Ηθη και έθιμα στο χωριό Ασημοχώρι Κόνιτσας*. Ιωάννινα, 1989.

Γκατζογιάννης, Γρηγόρης: *Το χωριό Ζέρμα (Πλαγιά) Κόνιτσας Ηπείρου*. Αθήνα, 1982.

Γκάτσιος Ν. Χρήστος: *Ιστορία της Καστάνιανης-Κονίτσης*. Ιωάννινα, 8ο, 305, 1971.

- Γκουντουβά, Νίκη: *Τσιολέχρισμα Καλαμποκιού*, Κόνιτσα 46, 463. Κόνιτσα, 1992.
- Γκούτος, Χαρίλαος: *Μολιστινά: Ιστορικά στοιχεία για τα χωριά της Μόλιστας Κονίτσης (Γανναδιό, Μεσαριά, Μοναστήρι)*. Αθήνα, 1983.
- Δημάρατος, Βασίλειος: *Το ξεπροβόδημα*. Αθήναι, 1935.
- Διονυσόπουλος, Νίκος: *Το Κεράσοβο και η μουσική του. Η μουσική οικογένεια των Φιλιππιδαίων*. Επαρχία Κόνιτσας στο χώρο και το χρόνο. Εισηγήσεις στο πρώτο επιστημονικό συμπόσιο. Δήμος Κόνιτσας - Πνευματικό Κέντρο, 457-476. Κόνιτσα, 1996.
- Εζνεπίδης, Λουκάς: *Εθιμο που χάθηκε*, Κόνιτσα 23, 302. Κόνιτσα, 1988.
- Εξαρχος, Χρήστος: *Οι γανωτήδες της Ηπείρου*, Κόνιτσα 38, 103-104. Κόνιτσα, 1991.
- Εξαρχος, Χρήστος: *Μια άγνωστη ηπειρωτική ηρωική και πνευματική μορφή: Ο Καραγιώργης της Σερβίας εκ Φούρκας Κονίτσης*, Κόνιτσα 24, 317 & 319. Κόνιτσα, 1991.
- Εξαρχος, Χρήστος: *Ενα χρονικό αλλά αληθινό (οι γανωτήδες της Ηπείρου)*, Κόνιτσα 38, 103-104. Κόνιτσα, 1991.
- Εξαρχος, Χρήστος: *Η φούρκα της Ηπείρου (Ιστορία, Λαογραφία)*. Θεσσαλονίκη, 1987.
- Εξαρχος, Χρήστος: *Δημοσίευση παλαιού εγγράφου της Φούρκας*, Κόνιτσα 42, 285-286. Κόνιτσα, 1992.
- Ευθυμίου, Αναστάσιος: *Η Βούρμπιανη της Ηπείρου (Η ιστορία και η λαογραφία της)*. Ιωάννινα Α' 1987, Ιωάννινα Β' 1987, Ιωάννινα Γ' 1988, Ιωάννινα Δ', 1990.
- Ευθυμίου, Αναστάσιος: *Δημοτικά Τραγούδια Κονίτσης*, Ηπειρωτική Εστία 33, 381-383, & 32-33, 384-386, 219-222, 397-389, 356-359, 1984.
- Ευθυμίου, Αναστάσιος: *Σχολεία, δασκαλοι και φιλεκπαιδευτική αδελφότητα της Βούρμπιανης κατά τους χρόνους της Τουρκοκρατίας*, Ηπειρωτικό ημερολόγιο, 238-254. Ιωάννινα, 1980.
- Ευθυμίου, Αναστάσιος: *Ιστορικό και λαογραφικό αρχείο*, Κόνιτσα 28-29, 46. Αθήνα, 1982.
- Ευθυμίου, Αναστάσιος: *Πώς ξεπληρώθηκε μια γούρνα ασβέστη (κονιτσιώτικα ανέκδοτα)*, Κόνιτσα 30, 203-204. Αθήνα, 1990.
- Ευθυμίου, Αναστάσιος: *Εθιμα της πρωτοχρονιάς*, Κόνιτσα 18, 144-146. Αθήνα, 1988.
- Ευθυμίου, Αναστάσιος: *Κονιτσιώτικα λαογραφικά προσφυγικά ανέκδοτα*, Κόνιτσα 51, 155-156. Κόνιτσα, 1993.
- Ευθυμίου, Αναστάσιος: *Κονιτσιώτικα λαογραφικά: Η Κυρά Ντέη κ.ά.*, Κόνιτσα 55, 457-459. Κόνιτσα, 1994.
- Ευθυμίου, Αναστάσιος: *Κονιτσιώτικα λαογραφικά, Το αγριογούρουνο. Ενα αστέιο που παραλίγο να γίνει τραγωδία*, Κόνιτσα 53, σελ. 260-261. Κόνιτσα, 1993.
- Ευθυμίου Αναστ.: *Παλαιά έγγραφα και ιστορικές επιγραφές και ενθυμήσεις εκ της επαρχίας Κονίτσης*. Ηπειρωτική Εστία, 22, 1973, 252-253, 229-233, 23, 1974, 263-265, 269-272, 196-197, 521-523, 633-637, 24, 1974, 785-790.

Ευθυμίου, Αναστάσιος: *Ηπειρωτικά διηγήματα (Ιστορικά-Λαογραφικά)*. Ιωάννινα 1993.

Ευθυμίου, Αναστάσιος: *Κονιτσιώτικα λαογραφικά-Τσάτση και δεσπότης*, Κόνιτσα 54, 303-304. Κόνιτσα, 1994.

Ευθυμίου, Αναστάσιος: *Ιστορικό και λαογραφικό αρχείο*, Κόνιτσα 15-16, 205. Αθήνα, 1981.

Ζιώγας, Θωμάς: *Κάντσικο-Δροσοπηγή. Συγγραφή για ένα μαστοροχώρι της Ηπείρου*. Αθήνα, 1993.

Ζιώγας, Θωμάς: *Γιατί λέγεται Λάτσης ο Πυρσογιαννίτης*, Κόνιτσα 32, 293-295. Κόνιτσα, 1990.

Ζιώγας, Θωμάς: *Η Δροσοπηγή και το γεφύρι της Κόνιτσας*, Κόνιτσα 21, 240-243, & Κόνιτσα 22, 267-273. Κόνιτσα, 1988.

Ζιώγας, Θωμάς: *Δροσοπηγιωτών παράξενες λέξεις*, Κόνιτσα 51, 167-170. Κόνιτσα, 1993.

Ζιώγας, Θωμάς: *Δροσοπηγιώτες μάστοροι έργα και ημέρες*, Κόνιτσα 37, 58-66. Κόνιτσα, 1991.

Ζιώγας, Θωμάς: *Πατριδογνωστικά*, Κόνιτσα 45, 416-420. Κόνιτσα, 1992.

Ζιώγας, Θωμάς: *Γλωσσάρι παράξενων λέξεων που λέγονται στο χωριό Δροσοπηγή (Κάντσικο Κόνιτσας)*, Κόνιτσα 52, 221-228. & Κόνιτσα 53, 269-275. Κόνιτσα, 1993 & Κόνιτσα 54, 307-312. Κόνιτσα, 1994 & Κόνιτσα 55, 460-465 & Κόνιτσα 57, 557-559 & Κόνιτσα 58, 610-614 & Κόνιτσα 59, 668-669. Κόνιτσα, 1994.

Ζιώγας, Θωμάς: *Σκέψεις αγναντεύοντας απ' τη Δροσοπηγή*, Κόνιτσα 36, 15-17. Κόνιτσα, 1991.

Ζιώγας, Θωμάς: *Η γλώσσα των κτιστών Δροσοπηγής*, Κόνιτσα 42, 274-277. Κόνιτσα, 1992

Ζιώγας, Θωμάς: *Κουδάρτικα ή μαστόρικα (σχόλια, λογισμοί, κρίσεις)*, Κόνιτσα 41, 216-219. Κόνιτσα 1991.

Ζιώγας, Θωμάς: *Γιατί λέγεται "Λάτσης" ο Πυρσογιαννίτης*, Κόνιτσα 32, 293-295. Κόνιτσα, 1990.

Ζιώγας, Θωμάς: *Το γιοφύρι στο Κάντσικο (Δροσοπηγή)*, Κόνιτσα 27, 27. Αθήνα, 1982.

Ζιώγας, Θωμάς: *Τα παλιά ονόματα των χωριών Κόνιτσας*, Κόνιτσα 48, 3-24. Κόνιτσα, 1993.

Ζιώγας, Θωμάς: *Κώδικας της συνθηματικής γλώσσας της συντεχνίας των κτιστών του μαστοροχωριού Δροσοπηγή (Κάντσικο) Κόνιτσας Ηπείρου. Λέγονται και κουδάρτικα*, Κόνιτσα 42, 274-277 & Κόνιτσα 43, 310-313 & Κόνιτσα 44, 375-379 & Κόνιτσα 45, 415. Κόνιτσα, 1992.

Ζιώγας, Θωμάς: *Δροσοπηγιώτικες παράξενες λέξεις*, Κόνιτσα 51, 167-170 & Κόνιτσα 52, 221-228 & Κόνιτσα 53, 269-275. Κόνιτσα, 1993. Κόνιτσα 54, 307-312 & 315 & Κόνιτσα 55, 460-465 & Κόνιτσα 56, 512-515 & Κόνιτσα 57, 557-559 & Κόνιτσα

- 58, 610-614 & Κόνιτσα 59, 668-669. Κόνιτσα, 1994. Κόνιτσα 60, 34-35, 1995 & Κόνιτσα 61, 68-71 & Κόνιτσα 62, 118-121 & Κόνιτσα 63, 161-163. Κόνιτσα, 1995.
- Κακάμπουρα, Ρέα-Τίλη: *Αδερφότητα Αγίας Παρασκευής Κόνιτσας "Το Κεράσοβο"*. Η επιβίωση της παραδοσιακής κοινωνικής συλλογικότητας στο χωριό και στην πόλη. Επαρχία Κόνιτσας στο χώρο και το χρόνο. Εισηγήσεις στο πρώτο επιστημονικό συμπόσιο. Δήμος Κόνιτσας - Πνευματικό Κέντρο, 423-432. Κόνιτσα, 1996.
- Καψωμένος, Ερατοσθένης: *Ανάπτυξη και πολιτιστική κληρονομιά*. Επαρχία Κόνιτσας στο χώρο και το χρόνο. Εισηγήσεις στο πρώτο επιστημονικό συμπόσιο, Δήμος Κόνιτσας - Πνευματικό Κέντρο, 579-589. Κόνιτσα, 1996.
- Κούσιος, Μενέλαος: *Η ιστορία του χωριού μου*. Αθήνα, 1971.
- Λαδογιάννη, Γεωργία: *Το περιοδικό "Κόνιτσα" στη δεκαετία 1960: Μαρτυρία ερήμωσης και απορρύθμισης της ελληνικής επαρχίας*. Επαρχία Κόνιτσας στο χώρο και το χρόνο. Εισηγήσεις στο πρώτο επιστημονικό συμπόσιο, Δήμος Κόνιτσας - Πνευματικό Κέντρο, 539-550. Κόνιτσα, 1996.
- Λαφαζάνης, Μιχ.: *Η εγκατάσταση Ηπειρωτών από τα χωριά της Κόνιτσας στο Θεσσαλικό Καζακλάρ (Αμπελώνας) μετά το 1881*. Επαρχία Κόνιτσας στο χώρο και το χρόνο. Εισηγήσεις στο πρώτο επιστημονικό συμπόσιο, Δήμος Κόνιτσας - Πνευματικό Κέντρο, 345-350. Κόνιτσα, 1996.
- Λυμπερόπουλος, Γιάννης: *Η γούρνα που κόχλαζε*. Αθήνα, Δωδώνη, 1980.
- Λυμπερόπουλος, Γιάννης: *Παναγιώτης Ν. Χατζηνίκου-Κονιτζιότης*, Ηπειρωτικό Ημερολόγιο, 269-302. Ιωάννινα, 1981.
- Λυμπερόπουλος, Γιάννης: *Παζαριού ανατομή*. Αθήνα, Ιππόνικος, 1971.
- Λυμπερόπουλος, Γιάννης: *Παλαιότερες παραστάσεις Καραγκιόζη στην Κόνιτσα*, Λαογραφία 32, 425-431. Αθήνα, 1982.
- Λυμπερόπουλος, Γιάννης: *Ορεινοί και μεθόριοι (Νεοελληνική Πολιτιστική Μαρτυρία)*. Αθήνα, 1972.
- Λυμπερόπουλος, Γιάννης: *Αναζητώντας τις καταβολές (Χρονικό)*. Αθήνα, 1975.
- Μακρής, Δημήτριος: *Φούρκα: Το μαγευτικό χωριό της Πίνδου*, Φιλεκπαιδευτική αδελφότητα των εν ΗΠΑ Φουρκιωτών. Θεσσαλονίκη, 1973.
- Μαυρομάτης, Αλεξ.: *Λαϊκή αρχιτεκτονική, Ηπειρώτες μαστόροι και γεφύρια*. Αθήνα, 1973.
- Μαυρομάτης, Ι.: *Γιατί λέγεται Λάτσης ο Πυρσογιαννίτης*, Κόνιτσα 33, 336-338. Κόνιτσα, 1990.
- Μαυρομάτης, Γιάννης: *Ιστορία και παράδοση της Πυρσόγιαννης (χωριανικά ανέκδοτα και ιστορίες)*. Ηγουμενίτσα, 1989.
- Μαυρομάτης Ι.: *Οι μύλοι της Πυρσόγιαννης*, Κόνιτσα, 57, 99-100. Κόνιτσα, 1984.
- Μαυρομάτης Ι.: *Από τη ζωή της Πυρσόγιαννης*, Κόνιτσα 3, 54-55. Κόνιτσα, 1985.
- Μαυρομάτης Ι.: *Λαογραφικά (Προλήψεις και τεχνάσματα των μαστόρων)*, Κόνιτσα 5, 99-100. Κόνιτσα, 1985.
- Μακρής Κίτσος: *Ο ζωγράφος Παγώνης ο Χιοναδίτης*. Κόνιτσα, 121-122, 1-2, 1972.

Μαυρομάτης, Γιάννης: *Ιστορία και παράδοση της Πυρσόγιαννης, χωριανά ανέκδοτα και ιστορίες*. Ηγουμενίτσα 1985.

Μπαξίσια ή μαντιλώματα, Αρμολόι, 8-9, 9-18 1980.

Schein, Muriel Dimen: *Change and community in Greek mountain village*. Columbia University, Ph. D. 303, Michigan 1970.

Νιτσιάκος, Βασίλης: (*Παραδοσιακή λαογραφία*), *Το Ντένισκο*. Γιάννινα. 8ο, 108. 1979.

Νιτσιάκος Βασίλης & Κοκκώνης, Γιώργος: *Γαμήλια τραγούδια της Αετομηλίτσας: Εθιμική ένταξη και μουσικολογικός σχολιασμός*, Επαρχία Κόνιτσας στο χώρο και το χρόνο, Εισηγήσεις στο πρώτο επιστημονικό συμπόσιο, Δήμος Κόνιτσας - Πνευματικό Κέντρο, 433-456. Κόνιτσα, 1996.

Οικονόμου, Σ.: *Ηθη και έθιμα. Τα Δωδεκαήμερα στο Γεροπλάτανο*, Κόνιτσα 53, 251-253. Κόνιτσα, 1993.

Οικονόμου, Σ.: *Ηθη και έθιμα. Ο Μάρτης*, Κόνιτσα 55, 447. Κόνιτσα, 1994.

Οικονόμου, Σ.: *Ο Λάζαρος παλιά Κόνιτσα* 56, 499-500. Κόνιτσα, 1994.

Παγανιά, Βαρβάρα: *Χειρόγραφες συλλογές λαογραφικού υλικού της επαρχίας Κονίτσας του Πανεπιστημίου Αθηνών (Ειδολογική επεξεργασία-Ειδολογικός πίνακας)*, Κόνιτσα 33, 92-93. Αθήνα, 1982 & Κόνιτσα 40-41, 38-39 & Κόνιτσα 43, 56. Αθήνα, 1983.

Παπαδημούλης, Τάκης: *Η Κόνιτσα που έσβησε*. Αθήνα, 112, 1972.

Παπαζήσης, Ηλίας: *Τοπωνυμίες του Παλαισσαλίου*. Κόνιτσα 61, 72-73, & Κόνιτσα 62, 123-124 & Κόνιτσα 63, 158-160 & Κόνιτσα 64, 220-222 & Κόνιτσα 65, 262-264. Κόνιτσα, 1995. & Κόνιτσα 66, 28-29 & Κόνιτσα 67, 58-60 & Κόνιτσα 68, 109-111 & Κόνιτσα 69, 175-180, & Κόνιτσα 70, 232-233 & Κόνιτσα 71, 271-273. Κόνιτσα, 1996.

Παΐσιος, Γεώργιος: *Ενθουσιήματα της Επαρχίας Κονίτσας*, Κόνιτσα 95-96, 10-12, 1970.

Παΐσιος, Γεώργιος: *Εορτολογικά σύμμεικτα εκ Χιονάδων Κονίτσας*. Αθήναι, 1972.

Παπαγεωργίου, Λεάνδρος: *Μερικές παρατηρήσεις στη γλωσσική κατάσταση της Ηπείρου και στο γλωσσικό ιδίωμα της περιοχής Κόνιτσας*, Επαρχία Κόνιτσας στο χώρο και το χρόνο, Εισηγήσεις στο πρώτο επιστημονικό συμπόσιο, Δήμος Κόνιτσας - Πνευματικό Κέντρο, 477-494. Κόνιτσα, 1996.

Παπαγεωργίου, Βασίλης - Πετρονώτης Αργύρης: *Ο Πυρσογιαννίτης πρωτομάστορας Ζιώγας Φρόντζος και τα έργα του. (Μαστόροι και γεφύρια)*, Επαρχία Κόνιτσας στο χώρο και το χρόνο, Εισηγήσεις στο πρώτο επιστημονικό συμπόσιο, Δήμος Κόνιτσας - Πνευματικό Κέντρο, 219-327. Κόνιτσα, 1996.

Παπασταύρου, Τάσος: *Τα Μαστοροχώρια (ιστορική-λαογραφική μελέτη)*. Ελεύθερο Πνεύμα. Τεύχη 29-30 934-936 1978, & 31, 982-983, 1979, & 32, 33-35 1979, & 33, 87-89, 1979, & 34, 158-159, 1979, & 35, 219-220, 1980, & 36, 282-284, 1980, & 37, 347-348, 1980, & 38, 420-421, 1980, & 469-470.

Πυρσογιαννίτικα παράθυρα. Αρμολόι, 7, 10-21 1979

Πολυμέρου-Καμηλάκη, Αικατερίνη: *Οι ξυλογλύπτες του Τουρνόβου της Κόνιτσας*. Επετηρίδα του Κέντρου Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας, τόμ. ΚΕ' 1977-1980, 290-302. Αθήνα, 1982.

Ράπτης, Δημήτριος: *Διοικητικοί θεσμοί επί Τουρκοκρατίας στην επαρχία Κονίτσης*, Επαρχία Κόνιτσας στο χώρο και το χρόνο, Εισηγήσεις στο πρώτο επιστημονικό συμπόσιο, Δήμος Κόνιτσας - Πνευματικό Κέντρο, 329-343. Κόνιτσα, 1996.

Ρεμπέλης, Νικ.: *Δημοτικά τραγούδια, παραδοσιακή μουσική και λαϊκοί οργανοπαίχτες*, Κόνιτσα 33, 317-318, & Κόνιτσα 34, 361-363. Κόνιτσα, 1990.

Ρεμπέλης, Χαρ.: *Κονιτσιώτικα*, (μετά τοπογραφικού χάρτου της επαρχίας Κονίτσης, Βραβευθέντα εις τον Τράντειον διαγωνισμόν). Αθήνα, Ηπειρωτική Εταιρεία, 1953.

Σάρρος, Δ.Μ.: *Συνθηματική γλώσσα των τεκτόνων και κτιστών των χωρίων Κονίτσης της Ηπείρου*, Λαογραφία 7, 530-534. Αθήνα, 1923.

Σκανδάλης, Χρήστος: *Η περπερούνα περιοχής Κόνιτσας*, Κόνιτσα 8, 57-58. Κόνιτσα, 1986.

Σούρλας, Ευριπίδης: *Η ξυλογλυπτική τέχνη Τουρνόβου*, Κόνιτσα 5, 49-50, & Κόνιτσα 1-3, 51, & 25-27. Κόνιτσα, 1984.

Σούρλας, Ευριπίδης: *Από τον ιδιωτικόν και δημόσιον βίον των υποδούλων της επαρχίας Κονίτσης επί Τουρκοκρατίας*, Ηπειρωτικά χρονικά 4, 207-234. Κόνιτσα, 1929.

Σούρλας, Ευριπίδης: *Δημήτριος Ζγκολομπής*, (Μορφές και φυσιογνωμίες εκ της επαρχίας Κονίτσης). Αθήναι, 1958.

Σούρλας, Ευριπίδης: *Η χωρογραφική έκταση της επαρχίας Κονίτσης*, Ηπειρωτικό ημερολόγιο, 359-362. Ιωάννινα, 1981.

Σούρλας, Ευριπίδης: *Το Τουρνάβο και η ξυλογλυπτική τέχνη*, Κόνιτσα 15-16, 203-205, 1981 & 17, 227-228. Αθήνα, 1981.

Σπανός, Κώστας: *Δημήτριος Καράς, Ένας Κονιτσιώτης δωρητής της Λάρισας*, Επαρχία Κόνιτσας στο χώρο και το χρόνο, Εισηγήσεις στο πρώτο επιστημονικό συμπόσιο, Δήμος Κόνιτσας - Πνευματικό Κέντρο. 373-379. Κόνιτσα, 1996.

Στασινός, Νικολάος και Ιωάννης: *Εθίμα του δωδεκαήμερου στην περιοχή Κονίτσης*. Ηπειρωτική Εστία. 28 218-231, 1979.

Στασινός, Νικόλαος: *Εθίμα Χριστουγέννων, Πρωτοχρονιάς και Θεοφανείων εις επαρχίαν Κονίτσης*. Ιωάννινα, 1973.

Στεργιόπουλος, Κωνσταντίνος: *Τοπωνυμικόν της επαρχίας Κονίτσης*, Ηπειρωτικά Χρονικά 9, 205-244, 1934, & Ηπειρωτικά Χρονικά 12, 205-251. 1937, & Ηπειρωτικά Χρονικά 13, 151-190, 1938.

Τσάγκας, Ιωάννης: *Ο γάμος στην Πλαγιά (Ζέρμα) Κονίτσης τα παλιά χρόνια*. Ανάτυπο από το Ηπειρωτικό Ημερολόγιο. Ιωάννινα, 1986.

Τάτσης, Διονύσιος: *Γνωριμία με την επαρχία Κονίτσης*. Κόνιτσα, 1993.

Τάτσης, Διονύσιος: *Το προσκύνημα του οσίου Νικάνορος στην επαρχία Κονίτσης*. Κόνιτσα, 1990.

- Τάσης, Διονύσιος: *Το Λισκάτσι Κονίσης (Ασημοχώρι)*. Κόνιτσα 1985.
- Τάσης, Διονύσιος: *Η ιερά μονή Στομίου Κονίσης*. Ιωάννινα, 1980.
- Τάπης, Παύλος: *Το πληκάτι*, Κόνιτσα 27, 28. Αθήνα, 1982.
- Τζουμέρκας, Νικόλαος: *Βιώματα-Αναμνήσεις από την Πουρνιά Κονίσης*. Αθήνα, 1991.
- Τουφίδης, Σωτήρης: *Η Κόνιτσα και τα χωριά της*, Τουριστικός οδηγός, 143. Κόνιτσα, 1984.
- Τουφίδης, Σωτήρης: *Τα γεφύρια*, Κόνιτσα 19, 180-182. Κόνιτσα, 1988.
- Τουφίδης, Σωτήρης: *Τα παλιά γεφύρια μας*, Κόνιτσα 20, 21. Κόνιτσα, 1988.
- Τουφίδης, Σωτήρης: *Εθιμα της Κόνιτσας*, Κόνιτσα 47, 479-480. Κόνιτσα, 1992.
- Τουφίδης, Σωτήρης: *Το κλαδί*, Κόνιτσα 47, 492. Κόνιτσα, 1992.
- Τουφίδης, Σωτήρης: *Ο τρύγος*, Κόνιτσα 46, 454-455. Κόνιτσα, 1992.
- Τουφίδης, Σωτήρης: *Ο θέρος*, Κόνιτσα 39, 131-134. Κόνιτσα, 1991.
- Τσάγκας, Ιωάννης: *Το "τρανό" πηγάδι της Ζέρμας*, Κόνιτσα 65, 254-259. Κόνιτσα, 1995 & Κόνιτσα 66, 20-22. Κόνιτσα, 1996.
- Τσάγκας, Ιωάννης: *Λαογραφικές ενθυμήσεις του χωριού μου. (Η λαϊκή πίστη και λατρεία. Τ' Αρσάλια στη Ζέρμα (Πλαγιά) Κόνιτσας*, Κόνιτσα, 7, 40. Κόνιτσα, 1986.
- Τσάγκας, Ιωάννης: *Κονιτσιώτικα τοπωνυμικά. (Διόρθωση ετυμολογικών σφαλμάτων)*, Κόνιτσα 51, 157-159. Κόνιτσα, 1993.
- Τσάγκας, Ιωάννης: *Κονιτσιώτικα τοπωνυμικά. Τα παλιά ονόματα των χωριών της επαρχίας Κόνιτσας, Ζέρμα, Κάντσικο, Λαυτικό και Μπλίσγιαν-νη*, Κόνιτσα 36, 10-13. Κόνιτσα, 1991.
- Τσάγκας, Ιωάννης: *Κονιτσιώτικα μοιρολόγια*, Κόνιτσα 49, 77-85. Κόνιτσα, 1993.
- Τσάγκας, Ιωάννης: *Η εκπαίδευση στην Κόνιτσα και τα χωριά της μετά την Αλωση (1453) και μέχρι το 1913*, Κόνιτσα 58, 605 & Κόνιτσα 59, 662-667. Κόνιτσα, 1994 & Κόνιτσα 66, 36-38 & Κόνιτσα, 61, 57-61. Κόνιτσα, 1995.
- Τσάγκας, Ιωάννης: *Η Μονή Ζέρμας στο χωροχρόνο*, Η επαρχία Κόνιτσας στο χώρο και το χρόνο. Εισηγήσεις στο πρώτο επιστημονικό συμπόσιο, Κόνιτσα, 101-135. Κόνιτσα, 1996.
- Τσίπας, Νικόλαος: *Αρμαθιά αναμνήσεων από την Πυρσόγιαννη*. Μαρούσι, 1992.
- Τσίπας, Νικόλαος: *Λαογραφικά Πυρσόγιαννης*, Κόνιτσα 23, 300-302. Κόνιτσα, 1988.
- Τσίπας, Νικόλαος: *Αντιλάλημα αρμαθιάς αναμνήσεων από την Πυρσόγιαννη*. Μαρούσι, 1985.
- Τσίπας, Νικόλαος: *Αντάμωμα με πατρογονικούς αντίλαλους της Πυρσόγιαννης*. Μαρούσι, 1987.
- Τσίπας, Νικόλαος: *Σεργιάνισμα στους χώρους και στην ιστορία της Πυρσόγιαννης*. Μαρούσι, 1995.
- Φωτιάδου, Ερμηνεία: *Κόνιτσα, Γεννήτρα καλλιτεχνών, Κόνιτσα, Τροφοδότρα κοιλάδα*. Επαρχία Κόνιτσας στο χώρο και το χρόνο. Εισηγήσεις στο πρώτο επιστημο-

νικό συμπόσιο. Δήμος Κόνιτσας, Πνευματικό Κέντρο. Κόνιτσα 1996.
Sariyannis, G.: *Essais sur les toponymes slaves Voidomati (de Zagoria en Epire) et Mati (en Thessalie et Attique)*. Linguistique, 24 21-32. 1981.

Αλεξιάδης, Μηνάς: *Ηπειρωτικά χειρόγραφα λαογραφίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (Συλλογή φοιτητών 1964-1974)*, Ιωάννινα 1980.

Βάϊλας, Κων/νος: *Λαογραφική συλλογή από το χωριό Αγία Παρασκευή*. ΧΛΠΙ, τόμος 1, 561-573. Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1967-68.

Γκαρέλιας, Γιώργος Ευθ.: *Λαογραφική συλλογή από το Δίστρατο*. ΧΛΠΙ, τόμος 2, 481-501. Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1967-68.

Γκούντος, Νικόλαος: *Λαογραφική συλλογή από το χωριό Αμάραντος*. ΧΛΠΙ, τόμος 1, 749-774. Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1968-69.

Ζηκούλης, Σταύρος: *Λαογραφική συλλογή από το χωριό Δροσοπηγή*. ΧΛΠΙ, τόμος 3, 313-351. Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1968-69.

Ζώτος Απόστολος: *Λαογραφική συλλογή από την Κόνιτσα*. ΧΛΠΙ, τόμος 3, 305-317. Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1967-68.

Ζώτος, Νικόλαος: *Λαογραφική συλλογή από το χωριό Δροσοπηγή*, ΧΛΠΙ, τόμος 2, 439-469. Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1970-71.

Κίγκα, Ελένη: *Πώς στόλιζαν τη νύφη στις αρχές του αιώνα μας και πιο παλιά στο χωριό Μόλιστα Κονίτσης*, ΧΛΠΙ, τόμος 1, 357-471. Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1964-65.

Κολιός, Σπυρίδων: *Εθιμα γάμου από το Δίστρατο*, ΧΛΠΙ, τόμος 1, 631-640. Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1966-67.

Κουκέση, Ελένη: *Λαογραφική συλλογή από την Κόνιτσα*, ΧΛΠΙ, τόμος 4, 793-815. Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1968-69.

Μπίμπας, Δημήτρης: *Λαογραφική συλλογή από το χωριό Καστανέα*, ΧΛΠΙ, τόμος 3, 353-431. Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1964-65.

Παππά, Αφροδίτη: *Λαογραφική συλλογή από το χωριό Λυκόρραχη*, ΧΛΠΙ, τόμος 5, 779-805. Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1967-68.

Παραδοπούλου, Αλίκη: *Λαογραφική συλλογή από το χωριό Πυρσόγιαννη*, ΧΛΠΙ, τόμος 6, 397-436. Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1968-69.

Παπανώτη, Ανδρομάχη: *Εθιμα δωδεκαήμερου από το Πληκάτι*, ΧΛΠΙ, τόμος 2, 489-492. Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1966-67.

Παπασταύρου, Αναστασία: *Λαογραφική συλλογή από το χωριό Πωγωνιάκος Κόνιτσας*, ΧΛΠΙ, τόμος 6, 743-773. Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1968-69.

Παπαχρήστος, Σπυρίδων: *Λαογραφική συλλογή από το χωριό Καστανέα*, ΧΛΠΙ, τόμος 2, 535-537. Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1966-67.

Παπαχρήστος, Σπυρίδων: *Λαογραφική συλλογή από τα χωριά Πυρσόγιαννη, Καστανέα και Βούρμπιανη*, ΧΛΠΙ, τόμος Α-Ω, 477-490. Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1967-68.

Πρίτσης, Αλέξανδρος: *Λαογραφική συλλογή από την Κόνιτσα*, ΧΛΠΙ, τόμος 2, 641-665. Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1966-67.

Σγουρίδου, Δήμητρα: *Δημοτικά τραγούδια από το χωριό Χιονιάδες Κονίτσης*, ΧΛΠΙ, τόμος 3, 67-74. Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1966-67.

Στέφα, Ηρώ: *Λαογραφική συλλογή από την Πυρσόγιαννη*, ΧΛΠΙ, τόμος 3, 249-255. Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1966-67.

Τζίμα, Ανθούλα: *Λαογραφική συλλογή από το Παλαιοσέλι*. ΧΛΠΙ, τόμος 8, 327-352. Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1968-69.

Τσανάδη, Ηβη: *Λαογραφική συλλογή από το χωριό Καστάνιανη (Καστανέα)*, ΧΛΠΙ, τόμος 7, 247-266. Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1967-68.

Τσεπέλης, Χαρίλαος: *Τοπωνύμια από το Ασημοχώρι*, ΧΛΠΙ, τόμος 3, 429-434. Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1966-67.

Χειρόγραφα Πανεπιστημίου Αθηνών

Αγγελοπούλου, Γεωργία: *Συλλογή λαογραφικής ύλης από το χωριό Λετομελίτσα Κόνιτσας*. ΧΛΠΑ 2460, 179. Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αθηνών 1974-75.

Αναγνώστου, Γεώργιος: *Συλλογή εθίμων της οικογένειάς του που μετανάστευσε εις Βράϊλαν Ρουμανίας. Τόπος καταγωγής: Πάδες Κονίτσης*. ΧΛΠΑ 817, 46. Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αθηνών 1969.

Βαγενά, Ειρήνη: *Συλλογή λαογραφικής ύλης από την Κόνιτσα*. ΧΛΠΑ 1945, 44. Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αθηνών 1973.

Βετσόπουλος, Απόστολος: *Συλλογή λαογραφικής ύλης από το χωριό Πυρσόγιαννη Κόνιτσας*. ΧΛΠΑ 3590, 498. Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αθηνών 1981-82.

Ζαχουλίτου, Καλλιρρόη: *Συλλογή λαογραφικής ύλης από το χωριό Κλειδωνιά Κονίτσης*. ΧΛΠΑ 3058, 182. Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αθηνών 1977.

Θεοδοσίου, Γεώργιος: *Συλλογή λαογραφικής ύλης από το χωριό Γοργοπόταμο Κόνιτσας*. ΧΛΠΑ 1423, 107. Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αθηνών 1971.

Θεοδώρου, Ελευθερία: *Συλλογή λαογραφικής ύλης από το χωριό Πουρνιά Κόνιτσας*. ΧΛΠΑ 318, 54. Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αθηνών 1968.

Καραγιάννη, Ελένη: *Συλλογή λαογραφικής ύλης από το χωριό Παλαιοσέλι Κόνιτσας*. ΧΛΠΑ 3171, 261. Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αθηνών 1977-78.

Καλλιντέρη, Ζαχαρούλα: *Συλλογή λαογραφικής ύλης εκ του χωρίου Ηλιόρραχη (τέως Κουτσούφλιανη) Κονίτσης Ιωαννίνων*. ΧΛΠΑ 356, 276. Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αθηνών 1976-77.

Κίτσιου, Φωτούλα: *Συλλογή λαογραφικής ύλης από το χωριό Πηγή (Πεκλάρι) Κονίτσης*. ΧΛΠΑ 3060, 119. Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αθηνών 1976-77.

Μαλάμη, Μαρία: *Συλλογή λαογραφικής ύλης από την Κόνιτσα*. ΧΛΠΑ 2467, 127. Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αθηνών 1975.

Μαλάμη, Χαρίκλεια: *Συλλογή λαογραφικής ύλης από Κόνιτσα*, ΧΛΠΑ 2535, 137. Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αθηνών 1973-74.

Μηλίγκου-Μαρκαντώνη, Μαίρη: *Λαογραφικά στοιχεία από την Κόνιτσα*, ΧΛΠΑ 3589, 64. Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αθηνών 1979.

Παγανιά, Βαρβάρα: *Συλλογή λαογραφικής ύλης από το χωριό Δίστρατο Κόνιτσας*, ΧΛΠΑ 3452, 568. Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αθηνών 1978-79.

Παπακώστα, Αναστασία: *Εορταστικά έθιμα από το χωριό Χιονάδες Κόνιτσας*, ΧΛΠΑ 2480. Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αθηνών 1974.

Περώνη, Κωνσταντίνα: *Συλλογή λαογραφικής ύλης από το χωριό Πυρσόγιαννη Κόνιτσας*, ΧΛΠΑ 3057, 344. Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αθηνών 1977.

Πολένα, Βασιλική: *Συλλογή λαογραφικής ύλης από το χωριό Μολυβδοσκεπέ-παστο Κόνιτσας*, ΧΛΠΑ 2754, 79. Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αθηνών 1975-76.

Φασούλη, Ιουλία: *Συλλογή λαογραφικής ύλης από το χωριό Λυκόρραχη Κόνιτσας*, ΧΛΠΑ 3446. Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αθηνών 1978-79.

Χατζή, Βικτωρία: *Συλλογή λαογραφικής ύλης από το χωριό Γαυαδιό Επαρχίας Κόνιτσας*, ΧΛΠΑ 3059, 354. Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αθηνών 1976-77.

Χειρόγραφα Λαογραφικού Αρχείου Ακαδημίας Αθηνών

Αλεξάκης, Ελευθέριος: *Λαογραφική αποστολή στο νομό Ιωαννίνων*, Χειρόγραφο 4169, 450. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1981.

Αλεξάκης, Ελευθέριος: *Λαογραφική αποστολή στο νομό Ιωαννίνων*, Χειρόγραφο 4201, 635. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1983.

Αμαργιανάκης, Γεώργιος: *Αποστολή στο νομό Ιωαννίνων*, Χειρόγραφο 4131, 329. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1979.

Βετσόπουλος, Βασίλειος: *Ότι τραγουδιέται εις το χωριό μου (Πυρσόγιαννη Ηπείρου)*, Χειρόγραφο 3537, 132. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1971.

Βετσόπουλος, Βασίλειος: *Τα ήθη και τα έθιμα του χωριού μου ((Πυρσόγιαννη Ηπείρου)*, Χειρόγραφο 3480, 470. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1969.

Γεωργιάδης, Χαράλαμπος: *Λαογραφική μελέτη επί του τεύχους των "Ζήτημα" εκ Γοργοπόταμου Κονίτσης*, Χειρόγραφο 1929, 42. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1953.

Επιθεώρητής Δημοτικών Σχολείων (υπογραφή δυσανάγνωστος): *Μολυβδοσκεπέ-παστον*, Χειρόγραφο 1259, 57. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1959, & *Οξυά, Πυρσόγιαννη, Αμάραντος*, Χειρόγραφο 1260, 112. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1938, & *Γεννάδι και Μόλιστα*, Χειρόγραφο 1261, 29. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1938, & *Πεκλάρι, Καλόβρυση, Φούρκα, Γοργοπόταμος*, Χειρόγραφο 1262, 60. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1938, & *Κάντσικο, Στράτσιανη, Δίστρατο, Καβάσιλα* 1263, 97. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1938, & *Παλαιοσέλι, Ασημοχώρι* Χειρόγραφο 1264, 40. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1938, & *Ηλιόρραχη, Νικάνωρ* Χειρόγραφο 1265, 44. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1938, & *Μάζι, Λυκόρραχη* Χειρόγραφο 1266, 17. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1938.

Ζώης, Θωμάς: *Ζητήματα ελληνικής λαογραφίας εκ Κονίτσης*, Χειρόγραφο 1933, 11. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1953.

Καμηλάκης, Παναγιώτης: *Λαογραφική αποστολή στο νομό Ιωαννίνων (Δροσοπηγή, Λυκόρραχη, Γοργοπόταμος)*, Χειρόγραφο 4219, 619. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1978

Καπρίτσιος, Δημήτριος: *Λαογραφία εκ Καβασίων Κονίτσης*, Χειρόγραφο 1928, 628. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1953.

Κοσκινάς, Ευστάθιος: *Ζητήματα λαογραφίας χωρίου Στρατσιάνης Κονίτσης*, Χειρόγραφο 1925, 37. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1953.

Κουτσούκης, Μ.: *Παιδιαί και άλλα έθιμα Κονίτσης*, Σταρίτσανη 27 Ιουνίου 1898, Χειρόγραφο 822, 10. Αθήνα, ΛΑΑΑ.

Κρεκούκας, Δημήτριος: *Συλλογή λαογραφικής ύλης εκ διαφόρων τόπων*, Χειρόγραφο 3546, 128. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1970.

Κυριάκης, Κωνσταντίνος: *Λαογραφία του χωρίου Πάδες*, Χειρόγραφο 1923, 43. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1953.

Μπάρμπας, Αχιλλέας: *Λαογραφικό υλικό εξ Ελευθέρου Κονίτσης*, Χειρόγραφο 1916, 91. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1953.

Μπαγκλής, Κωνσταντίνος: *Στοιχεία ελληνικής λαογραφίας εξ Ελευθέρου Κονίτσης*, Χειρόγραφο 1917, 46. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1953.

Νότης, Ευστρ.: *Λαογραφικά στοιχεία εκ Στρατσιάνης*, Χειρόγραφο 1920, 24. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1953.

Οικονομίδης, Δημήτριος: *Λαογραφική αποστολή εις Κονίτσαν και τα περί αυτήν χωρία, γενομένη τον Αύγουστο του 1953*, Χειρόγραφο 1908, Α' 105 & Β' 133 & Γ' 133 & Δ' 67. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1953.

Παπακώστα, Αναστασία: *Εορταστικά έθιμα Δωδεκαημέρου*, Χειρόγραφο 4046, 26. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1974.

Παπανικολάου, Μαρία: *Συλλογή λαογραφικών πληροφοριών*, Χειρόγραφο 3970, 26. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1976.

Παπαπέτρος, Γεώργιος: *Λαογραφική συλλογή εξ Αρμάτων Κονίτσης*, Χειρόγραφο 1932, 32. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1953.

Παγανιά, Βαρβάρα: *Συλλογή λαογραφικού υλικού από το χωριό Δίστρατο (Βρυάζα) Κονίτσης*, Χειρόγραφο 4134, 750, Αθήνα, ΛΑΑΑ 1979.

Παππάς, Γιάννης: *Ζητήματα λαογραφίας Πυξαριάς Κονίτσης*, Χειρόγραφο 1918, 44. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1953.

Παππάς, Σπυρίδωνας: *Λαογραφικές σημειώσεις εκ χωρίου Σαναβού*, Χειρόγραφο 1912, 47. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1953.

Περιστέρης, Σπυρίδωνας: *Λαογραφική μουσική συλλογή. Περιέχει άσματα εν όλω 199 μαγνητοφωνηθέντα εις 15 ταινίας (Επαρχία Κονίτσης)*, Χειρόγραφο 2380, 125. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1961.

Ρεμπέλης, Χαράλαμπος: *Ηπειρωτικοί αντίλαλοι ή γλωσσικά και λαογραφικά σύμμεικτα επαρχίας Κονίτσης, βραβευθέντα εις τον Τράντειον λαογραφικόν διαγωνισμόν*. Χειρόγραφο 1569, Α' 102, & Β' 104, & Γ' 102 & Δ' 86. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1948.

Σιόλας, Βασίλειος: *Ζητήματα ελληνικής λαογραφίας εκ Κλειδωνιαβίστης Κονίτσης*, Χειρόγραφο 1931, 15. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1953.

Στεφόπουλος, Ανδρέας: *Ο,τι λέει ο λαός*, Χειρόγραφο 3453, 157. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1969.

Σώκκος, Γρηγόριος: *Ζητήματα λαογραφίας Εξοχής Κονίτσης*, Χειρόγραφο 1915, 11. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1953.

Τάτης, Παύλος: *Λαογραφική συλλογή εκ Πληκατίου Κονίτσης*, Χειρόγραφο 1927, 37. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1953.

Τεανάδης, Δημήτριος: *Λαογραφικές σημειώσεις εκ Κερασόβου Κονίτσης*, Χειρόγραφο 1922, 65. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1953.

Τζιομάκας, Απόστολος: *Λαογραφικόν υλικόν εκ Καστάνιανης Κονίτσης*, Χειρόγραφο 1930, 20. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1953.

Τσαρτσάλης, Δημήτριος: *Ζητήματα ελληνικής λαογραφίας εκ Κονίτσης*, Χειρόγραφο 1926, 6. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1953.

Τσινάβος, Νικόλαος: *Λαογραφικές σημειώσεις εκ Διστράτου Κονίτσης*, Χειρόγραφο 1914, 31. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1953.

Χριστοδούλου, Αχιλλέας: *Λαογραφικό υλικό εκ Καλυβίων Κονίτσης*, Χειρόγραφο 1934, 24. Αθήνα, ΛΑΑΑ 1953.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

Τα τραγούδια του δίσκου

Τα χορευτικά τραγούδια που υπάρχουν στο δίσκο, στο γάμο τα τραγουδούσαν οι Γύφτοι. Ομως είναι τα τραγούδια που κυρίως σε άλλες χορευτικές περιστάσεις όπου δεν υπήρχαν όργανα τα τραγουδούσαν μόνες τους οι γυναίκες και είναι ενδεικτικά της τεχνοτροπίας τους στο χορευτικό τραγούδι.

Χορευτικά

Κυρ' γιε μ' κι αί ποιος τον κάνει του νιόγαμπρου το γάμο
(αριθ. 1 στο δίσκο)

*Κυρ' γιε μ' κι αί ποιός τον κάνει του νιόγαμπρου το γάμο;
Ν αφέντης του τον κάνει με μόσκον με σταφύλι
με μόσκον με σταφύλι με τη δροσιά στα χείλη.*

Ο κάθε στίχος λεγεται δυο φορές. Η στροφή επαναλαμβάνεται αντικαθιστώντας διαδοχικά το αφέντης με: η μάνα, τ' αδέρφια, ο νούνος το σόι, οι φίλοι. Χορεύεται συρτό στα τρία. Στην ηχογράφιση οι γυναίκες παρέλειψαν τον στίχο με τα αδέρφια.

Λαφίνα (αριθ. 2 στο δίσκο)

Ξημέρωσε μια χαραυγή
τ' άστρο και το φεγγάρι
λαφίνα μου
τ' άστρο και το φεγγάρι
ντουλμπέρα μου.

Και παίρνω δίπλα τάι βουνά
δίπλα τα κορφοβούνια
λαφίνα μου
δίπλα τα κορφοβούνια
ντουλμπέρα μου.

Βρίσκω λαφίνες να βοσκούν

.....
.....
.....
.....

Και μια λαφίνα μοναχή
δεν πάει μαζί με τ' άλλα
λαφίνα μου
δεν πάει μαζί με τ' άλλα
ντουλμπέρα μου.

Λαφίνα μ' κάτσε φρόνιμα
σαν τ' άλλα τα κορίτσια
λαφίνα μου
σαν τ' άλλα τα κορίτσια
ναζιάρα μου.

Θα σ' αγοράσω κι άλογο
να περβατείς καβάλα
λαφίνα μου
να περβατείς καβάλα
ναζιάρα μου.

Να παίρνεις δίπλα τάι βουνά
δίπλα τα κορφοβούνια
λαφίνα μου
δίπλα τα κορφοβούνια,
ντουλμπέρα μου.

Ν' ακούς τα πεύκα πώς βροντούν
και τις οξιές πώς βάζουν
λαφίνα μου
και τις οξιές πώς βάζουν
ναζιάρα μου.

Ν' ακούς την πετροπέρδικα
να πετροκαταριέται
λαφίνα μου
πως πετροκαταριέται
ναζιάρα μου.

Ο πρώτος στίχος της κάθε στροφής λέγεται δύο φορές.

Χορεύεται συρτό στα δύο. Στους στίχους συμπεριλαμβάνουμε και κάποιους που τραγουδιούνταν στο παρελθόν αλλά δεν τραγουδιούνται πια σήμερα.

Πέντε μήνες περπατούσα (αριθ. 3 στο δίσκο)

Πέντε μήνες περπατούσα σε ψηλό βουϊνό, μωρ' μάνα
κι άλλες έξι γκιζερούσα σε γιαλό γιαλό, μωρ' μάνα.

Την αγάπη μου γυρεύω, δεν μπορώ να τ' βρω, μωρ' μάνα.

Σαν πηγαίνω και τη βρίσκω στα τριαντάφυλλα, μωρ' μάνα
πότιζε το καριοφίλι, το βασιλικό, μωρ' μάνα.

Ρίχνω μήλο και την κρούγω, δε μ' το δέχτηκε, μωρ' μάνα.

Ρίχνω μάλαμα κι ασήμι χαμογέλασε, μωρ' μάνα.

Ρίχνω και την αραβώνα, με κουβέντιασε, μωρ' μάνα.

Ο κάθε στίχος λέγεται δύο φορές. Χορεύεται Συρτός στα δύο.

Κάτω στα έξι μάρμαρα (αριθ. 4 στο δίσκο)

Κάτω στα έξι μάρμαρα, στα έξι μαρμαρέτσια
εκεί 'ναι κόρη άρρωστη βαριά και θερμαμένη,

Συμπέθεροί μας έρχονται και θέλουν να την πάρουν.

Στρώσ' τους βελέντζες πράσινες, προσκέφαλα γαλάζια

Φτιάσ' τους κι έναν πικρό καφέ και κέρνα τους να πίνουν

και βάλτε το χεράκι σας στην αργυρή μου τζιέπη

και πάρτε το κλειδάκι μου κι ανοίχτε το σεντούκι

κι αλλάξτε την μικρότερη και δώστε τους να τ'ν πάρουν.

Γύρισμα

Δεν μπορώ μα-, μωρ' μάνα μ' δεν μπορώ, πάει χάνομαι.

Το γύρισμα λέγεται μετά από τον κάθε στίχο και καταλήγει σε ένα μακρό-
συρτο ιiii..!

Μικρή Βουργάρα θέριζε (αριθ. 5 στο δίσκο)

Μικρή Βουργάρα θέριζε, Βουργάρα, Βουργάρα
σ' ένα κοντό κριθάρι, μικρή Βουργαροπούλα
και στο δεμάτ' ακούμπησε, Βουργάρα, Βουργάρα
να κάνει το παιδί της, μικρή Βουργαροπούλα
και στην ποδιά το τύλιξε, Βουργάρα, Βουργάρα
να πάει να το πινίξει, μικρή Βουργαροπούλα
κι ένα πουλίν αγνάντευε, Βουργάρα, Βουργάρα
ν' από ψηλή ραχούλα, μικρή Βουργαροπούλα.

- Πού πας Βουργάρα το παιδί, Βουργάρα, Βουργάρα.

- Πάω να το πινίξω, μικρή Βουργαροπούλα.

- Ν' ιγώ έχω δεκαοχτώ παιδιά, Βουργάρα, Βουργάρα,
κανένα δεν πινίγω, μικρή Βουργαροπούλα.

Ο κάθε στίχος λέγεται δύο φορές. Οι γυναίκες στην ηχογράφηση
είπαν παιδί, αντί για κοπέλι που είναι στην πραγματική μορφή του τρα-
γουδιού. Απέφυγαν να πουν τη λέξη κοπέλι, που σημαίνει το νόθο παιδί,
από ντροπή.

Χορεύεται Συρτός στα Τρία.

Τρυγόνα μου γραμμένη (αριθ. 6 στο δίσκο)

Αυτού ψηλά που περπατείς, τρυγόνα μ', τρυγόνα μ'
και χαμηλά λογιάζεις, τρυγόνα μου γραμμένη
και χαμηλά λογιάζεις, τι στέκεις μαραμένη;

Μην είδες, μην ελόγιασες, τρυγόνα μ', τρυγόνα μ'
τον άνδρα το δικό μου, τρυγόνα μου γραμμένη
τον άνδρα το δικό μου, τι στέκεις μαραμένη;

Σε ποιαν ταβέρνα κάθεται, τρυγόνα μ', τρυγόνα μ'
σε ποιο τραπέζι πίνει, τρυγόνα μου γραμμένη
σε ποιο τραπέζι πίνει, τι στέκεις μαραμένη;

Τίνος χεράκια τον κερνούν, τρυγόνα μ', τρυγόνα μ'
και τα δικά μου τρέμουν, τρυγόνα μου γραμμένη
και τα δικά μου τρέμουν, τι στέκεις μαραμένη;

Τίνος ματάκια τον κυττούν, τρυγόνα μ', τρυγόνα μ'
και τα δικά μου κλαίνε, τρυγόνα μου γραμμένη
και τα δικά μου κλαίνε, τι στέκεις μαραμένη;

Τίνος χειλάκια τον φιλούν, τρυγόνα μ', τρυγόνα μ'
και τα δικά μου σκάζουν, τρυγόνα μου γραμμένη
και τα δικά μου σκάζουν, τι στέκεις μαραμένη;

Ο πρώτος στίχος της κάθε στροφής λέγεται δυο φορές.

Χορεύεται συρτό στα τρία και τραγουδιέται και ως σουμπετίσιο.

Ξύπνα καημένη Αναστασιά (αριθ. 7 στο δίσκο)

Πέρα σ' εκείνο το ι βουνό το κορφανταριασμένο
πό 'χει ανταρού-, ανταρούλα στην κορφή, αμάν
πό 'χει ανταρού-, ανταρούλα στην κορφή
πό 'χει ανταρούλα στην κορφή και συννεφιά στον πάτο.

Ν' εκεί 'ναι πύ-, είναι πύργος γυάλινος αμάν
εκεί 'ναι πύ- είναι πύργος γυάλινος

εκεί 'ναι πύργος γυάλινος με κρυσταλλένια τζάμια.

Ν' εκεί κοιμά-, κοιμάται μια ξανθιά, αμάν (δισ)

Ν' εκεί κοιμάται μια ξανθιά, μιας χήρας θυγατέρα.

Και πώς να την, να την ξυπνήσομεν, αμάν (δισ)

Και πώς να την ξυπνήσομεν και πώς να της το ειπούμε.

Ξύπνα καημέ-, καημένη Αναστασιά, αμάν (δισ)

Ξύπνα καημένη Αναστασιά ν' ανάψεις το λυχνάρι.

Δεν ημπορώ, μπορώ λεβέντη μου, αμάν

δεν ημπορώ, μπορώ λεβέντη μου

δεν ημπορώ, λεβέντη μου, να βγω απ' την αγκαλιά σου.

Μπλεχτήκαν τα, βρε τα μαλλάκια μου, αμάν

μπλεχτήκαν τα, βρε τα μαλλάκια μου

μπλεχτήκαν τα μαλλάκια μου μαζί με τα δικά σου.

και πώς θα τα, θα τα ξεμπλέξομε, αμάν

και πώς θα τα ξεμπλέξομε.

Άλλα του γάμου

Κίνησα το δρόμο δρόμο (Λουλουδάκι απ' το λιβάδι) (αριθ. 8 στο δίσκο). Στη σελ. 41.

Ψιλό λιγνό είν' τ' αλεύρι (αριθ. 9 στο δίσκο). Στη σελ. 44.

Κέρνα, αφέντη μ' κέρνα (αριθ. 10 στο δίσκο)

Κέρνα, αφέντη μ' κέρνα
κέρνα το παξ'μάδι.
Κέρνα το παξ'μάδι
για να προκόψει.
Κέρνα, μάνα μ', κέρνα
κέρνα το παξ'μάδι.
Κέρνα το παξ'μάδι
για να προκόψει.

Λούζεται τ' αρχοντόπουλο (αριθ. 11 στο δίσκο)

Λούζεται τ' αρχοντόπουλο
σ' ένα χρυσό λεγένι
Ν' η πάπια φέρνει το νερό
και η χήνα το σαπουνι
Και η αδερφή η αγγλήγορη
χρυσό μαντίλι φέρνει.

Μέσα σε τούτην την αυλή (αριθ. 12 στο δίσκο)

Μέσα σε τούτην την αυλή
είναι μια πέτρα σταυρωτή.
Πάησεν η κόρη κι έκατσεν
κι η μάνα της τη μάλωνε.
- Σιούκου κόρη μ' απ' αυτού
να μη λερώ'εις το φόρεμα.
Θα σε μαλώσει ο γαμπρός.
- Δεν το λερώνω μάνα μου
έχω γιοργάνια απ' κάθομαι.

Δε σού 'λεγα, τρυγόνα μου,
το καλοκαίρ' να μη λαλείς
γιατί 'ναι ο ξένος κυνηγός
και στάει βρόχια στα βουνά,
και σε τσακώσει ζωντανή
και θα σε βάλει στο κλουβί
για να λαλές κάθε πρωί;

Οσα άστρα 'πό τον ουρανό
και φύλλα από τα δέντρα,
τόσα φλουριά εξόδιασα
κόρη μου για τ'εσένα.

Δεν τό 'ξερα λεβέντη μου
το πως πονάς για μένα
να γένω γης να με πατείς
γεφύρι να περάσεις.

Να γίνω κι ασημόκουπα
να σε κερνώ να πίνεις.
Εσύ να πίνεις το κρασί
κι εγώ να λάμπω μέσα.

Πίνετε να πίνουμε (αριθ. 43 στο δίσκο)

Πίνετε να πίνουμε, μωρέ παιδιά

Πίνετε να πίνουμε, ντουλμπέρια μου, πωπώ ξεφτέρια μου.

Βρε και μην παραπίνετε, μωρέ παιδιά

και μην παραπίνετε, ντουλμπέρια μου, πωπώ ξεφτέρια μου.

Κι αύριο δρόμο έχουμε, μωρέ παιδιά

κι αύριο δρόμο έχουμε, ντουλμπέρια μου, πωπώ ξεφτέρια μου.

Νύφ' να πά' να πάρουμε, μωρέ παιδιά

νύφ' να πά' να πάρουμε, ντουλμπέρια μου, πωπώ ξεφτέρια μου.

Απ' τον πάνω μαχαλά, μωρέ παιδιά

Απ' τον πάνω μαχαλά, ντουλμπέρια μου, πωπώ ξεφτέρια μου.

Πού 'ν' τα σπίτια τα ψηλά, μωρέ παιδιά

Πού 'ν' τα σπίτια τα ψηλά, ντουλμπέρια μου, πωπώ ξεφτέρια μου.

Παραθύρια με γυαλιά, μωρέ παιδιά

Παραθύρια με γυαλιά, ντουλμπέρια μου, πωπώ ξεφτέρια μου.

Πόρτες με τραντάφυλλα, μωρέ παιδιά
Πόρτες με τραντάφυλλα, ντουλμπέρια μου, πωπώ ξεφτέρια μου.
Πού 'ν' τα κορίτσια τά 'μορφα, μωρέ παιδιά
Πού 'ν' τα κορίτσια τά 'μορφα, ντουλμπέρια μου, πωπώ ξεφτέρια μου.
Κι αν δε μας τη δώσουνε, μωρέ παιδιά
Κι αν δε μας τη δώσουνε, ντουλμπέρια μου, πωπώ ξεφτέρια μου
Πόλεμο θα σκάσουμε, μωρέ παιδιά
Πόλεμο θα σκάσουμε, ντουλμπέρια μου, πωπώ ξεφτέρια μου.

Τραπεζίσια

Διψούν οι κάμποι για νερό (αριθ. 14 στο δίσκο)

Ωρέ διψούν οι κάμποι για νερό
κι τά ι βουνά για χιόνια.

Διψούν οι κάμποι για νερό
και τά ι βουνά για χιόνια.

Αιντε και το γεράκι για φωλιά
κι ιγώ κόρη μ' για σένα.
και το γεράκι για φωλιά
κι ιγώ κόρη μ' για σένα.

Αιντε τα μάτια σου τα έμορφα
τα φρύδια σ' τα γραμμένα
τα μάτια σου τα έμορφα
τα φρύδια σ' τα γραμμένα.

Ωρ', μήνα παπάδες τά 'γραψαν
μήνα μητροπολίτες
μήνα παπάδες τα 'γραψαν
μήνα μητροπολίτες.

Ωρέ ν ουδέ παπάδες τά 'γραψαν
ουδέ μητροπολίτες
ν ουδέ παπάδες τά 'γραψαν
ουδέ μητροπολίτες.

Ωρέ, μόν' τά 'γραψεν η μάνα μου
μαζί με τον αφέντη

μόν' τά 'γραψεν η μάνα μου
μαζί με τον αφέντη.

Αιντε βρ' η μάνα μ' ήταν πέρδικα
κι αφέντης περιστέρι
η μάνα μ' ήταν πέρδικα
κι αφέντης περιστέρι.

Ωρ' κι έγινα εγώ η έμορφη
τρυγόνα η γραμμένη
κι έγινα εγώ η όμορφη
τρυγόνα η γραμμένη.

Ο γυόςμος, το τραντάφυλλο και το μακεδονίσι (αριθ. 15 στο δίσκο)

Ωρέ, 'ν ο γυόςμος, το τραντάφυλλο και το μακεδονίσι
ν ο γυόςμος, το τραντάφυλλο και το μακεδονίσι
ωρέ, τα τρία αντάμα μάλωναν και πήγαιναν στη δίκη.
Ωρ', τα βρίσκει ν ο βασιλικός και πίσω τα γυρίζει
τα βρίσκει ν ο βασιλικός και πίσω τα γυρίζει.
Ωρέ, πού πάτε βρωμολούλουδα και βρωμομυρισμένα
πού πάτε βρωμολούλουδα και βρωμομυρισμένα.
Ωρέ, ν ιγώ είμ' ένας βασιλικός και τόσο δεν παινιούμαι
ν ιγώ είμ' ένας βασιλικός και τόσο δεν παινιούμαι
ωρέ που μ' έχουν σ' όλις τ'ς εκκλησιές, σ' όλα τα μοναστήρια
που μ' έχουν οι βασιλισσες έξω στα παραθύρια.
Ωρέ όταν κιούν συμπεθεροί να πά' να πάρουν νύφη
ν όταν κιούν συμπεθεροί να πά' να πάρουν νύφη
ωρέ ν μείνα βάζουν ομπροστά και την καλή τους τύχη
μείνα βάζουν ομπροστά και την καλή τους τύχη.
(Η Μακεδονίσι είναι ο μαϊντανός).

Δεν κλαίτε, μαύρα δέντρα (αριθ. 16 στο δίσκο)

Δεν κλαίτε μαύρα, ρε μαύρα δέντρα
κι εσείς μαύρα κλαδιά
κι εσύ βρε Χατζιογιά-, Χατζογιάννη
δεν τό 'πραξες καλά.

Απόλ'κες τ'ς Αρβανί-, τ'ς Αρβανίτες
λοιμούρα στα χωριά
μας πήραν δυο, δυο γυναίκες

μανάδες με παιδιά.

Μας πήραν δυο κορί-, δυο κορίτσια
κορίτσια ανύπαντρα.

Τό 'να το λένι Λένη, μωρ' Λένη
τ' άλλο Κωσταντινιά.

Τα πήραν και τα πάη-, και τα πάησαν
πισκέσ' στο βασιλιά
κι ο βασιλιάς διατάζει, διατάζει
διατάζει το στρατό

να φκιάσουν δυο σαρά-, δυο σαράγια
με δυο πατώματα,

στό 'να να κάτσει η Λένη, ν' η Λένη
στο άλλο η Κωνσταντινιά.

Ο κάθε δεύτερος στίχος λέγεται δύο φορές.

Αρχοντοπούλα ν έπλενε (αριθ. 17 στο δίσκο)

Αρχοντοπούλα ν έπλενε
στης βρύσης τα πλατάνια,
άιντε μωρή με μάρανες,
στης βρύσης τα πλατάνια,
άιντε μωρή με τρέλλανες.

Είχε ασημένιον κόπανο
μαλαματένια πλάκα
άιντε μωρέ με μάρανες,
μαλαματένια πλάκα,
άιντε μωρέ με τρέλλανες.

Ν' απ' το πολύ το πλύσιμο
κι απ' την αγληγοράδα,
άιντε μωρέ με μάρανες,
κι απ' την αγληγοράδα
άιντε μωρέ με τρέλλανες.

Τσακίστηκεν ο κόπανος
ραγίστηκεν η πλάκα,
άιντε μωρή με μάρανες,
ραγίστηκεν η πλάκα,
άιντε μωρέ με τρέλλανες.

Βαρύς πασιάς ν εδιάβαινε

στο γρίβα του καβάλα,
άιντε μωρέ με μάρανες,
στο γρίβα του καβάλα,
άιντε μωρέ με τρέλλανες.

Καλημερά σου, κόρη μου!
Καλώς τον τον λεβέντη,
άιντε μωρέ με μάρανες
καλώς τον το λεβέντη,
άιντε μωρέ με τρέλλανες.

Κόρη μου δεν παντρεύεσαι
'μένα να πάρεις άντρα,
άιντε μωρέ με μάρανες,
'μένα να πάρεις άντρα,
άιντε μωρέ με τρέλλανες.

Πριν το 1940 δεν έλεγαν άιντε, μωρέ, με τρέλλανες, αλλά άιντε,
μωρέ, με ζούρλανες.

Κίνησαν τα καράβια τα ζαγοριανά (αριθ. 18 στο δίσκο)

Κίνησαν τα καράβια
τα ζαγοριανά, μωρέ γιε μου,
τα ζαγοριανά.

Κίνησε κι ο καλός μου
για την ξενιτιά, μωρέ γιε μου,
για την ξενιτιά.

Ουδέ γραμμα μου στέλνει
κι ούτε αντιλογιά, μωρέ γιε μου,
κι ούτε αντιλογιά.

Μου στέλνει ένα μαντίλι
μ' εκατό φλουριά, μωρέ γιε μου,
μ' εκατό φλουριά.

Στην άκρα απ' το μαντίλι
μό 'χει αντιλογιά, μωρέ γιε μου,
μό 'χει αντιλογιά.

Θέλεις κόρη μ' παντρέψου
θέλεις καλογριά, μωρέ γιε μου,
θέλεις καλογριά.

Ιδώ στα ξένα πού 'ρθα
ιδώ παντρεύτηκα, μωρέ γιε μου,
ιδώ παντρεύτηκα.

Μου δώσαν μια γυναίκα
πρώτη μάγισσα, μωρέ γιε μου,
πρώτη μάγισσα.

Μαγεύει τα καράβια
κι δεν έρχονται, μωρέ γιε μου,
κι δεν έρχονται.

Σύντας κινώ για νά' ρθω
χιόνια και βροχές, μωρέ γιε μου,
χιόνια και βροχές.

Σύντας γυρίζω πίσω
ήλιος ξεστεριά, μωρέ γιε μου,
ήλιος ξεστεριά.

Ο πρώτος στίχος κάθε στροφής επαναλαμβάνεται.

Στης Αλεξάντρας τό ι βουνό (δίσκος αριθ. 19)

Στης Αλεξάντρας τό ι βουνό ν' αμάξι κατεβαίνει,
αμάξι σιδερόμαξα στ' ασήμι φορτωμένη
στ' ασήμι και στο μάλαμα και στο μαργαριτάρι.
Τρεις αλαφίνες το τραβούν και τρία παλικάρια.
Τραβάτε αλάφια μ' τραβάτε και σεις βρε παλικάρια
να πά' να ξεφορτώσουμε στα πράσινα λιβάδια
να φαν οι μούλες μας ταή και τ' άλογα κριθάρι
και μεις να γιοματίσουμε, να φάμε και να πιούμε
όσο να 'βγεί ν' αυγερινός και τ' άστρο της ημέρας
να παν οι άσπρες για νιρό.

Πέρα σε εκείνο τό ι βουνό μωρή βλάχα (αριθ. 20 στο δίσκο)

Πέρα σε εκεί, μωρή Βλάχα μου
πέρα σε εκείνο τό ι βουνό
και στ' άλλο παραπέρα-παραπέρα,
μικρή Βλαχούλα μου,
και στ' άλλο παραπέρα-παραπέρα,
Σαρακατσιάνα μου.
Στο πέρα βο-, βόσκουν πρόβατα

και στ' άλλο βόσκουν γίδια, βόσκουν γίδια,
μικρή Βλαχούλα μου
και στ' άλλο βόσκουν γίδια, βόσκουν γίδια,
Σαρακατσιάνα μου.

Κι ανάμεσα ν απ' τα δυο βουνά
δυο αδέρφια σκοτωμένα, τα καημένα
μικρή Βλαχούλα μου
δυο αδέρφια σκοτωμένα, τα καημένα
Σαρακατσιάνα μου.

Κι ανάμεσα ν απ' τα μνήματα
κλήμα ήταν φυτρωμένο, το καημένο
μικρή Βλαχούλα μου
κλήμα ήταν φυτρωμένο, το καημένο,
Σαρακατσιάνα μου.

Κάνει σταφύλι ροζακί
και το κρασί μοσχάτο, λε μοσχάτο,
μικρή Βλαχούλα μου
και το κρασί μοσχάτο, λε μοσχάτο
Σαρακατσιάνα μου.

Κι όποιος το κόβει κόβεται
κι όποιος το πιει πεθαίνει, λε πεθαίνει
μικρή Βλαχούλα μου
κι όποιος το πιει πεθαίνει, λε παθαίνει
Σαρακατσιάνα μου.

Από τη δεύτερη στροφή και κάτω ο πρώτος στίχος της κάθε στροφής επαναλαμβάνεται.

Του Λάμπρου το τραγούδι (αριθ. 21 στο δίσκο)

Ποιος έχ' αχείλι να το ειπεί
του Λάμπρου το τραγούδι, Λαμπράκη μου
του Λάμπρου το τραγούδι, παιδάκι μου.

Ιγώ έχ' αχείλι να το ειπώ
του Λάμπρου το τραγούδι, Λαμπράκη μου,
του Λάμπρου το τραγούδι, παιδάκι μου.

Το Λάμπρο τον σκοτώσανε
ψηλά στο Μπαρτζοβάνι, Λαμπράκη μου,

ψηλά στο Μπαρτζοβάνι, παιδάκι μου.

Τρία ντουφέκια τού 'ριξαν

τα τρία αράδα-αράδα, Λαμπράκη μου

τα τρία αράδα-αράδα, παιδάκι μου.

Τό 'να τον πήρε ξώδεσμα

και τ' άλλο στο κεφάλι, Λαμπράκη μου,

και τ' άλλο στο κεφάλι, παιδάκι μου.

Το τρίτο το φαρμακερό

μες της καρδιάς τα φύλλα, Λαμπράκη μου

μες της καρδιάς τα φύλλα παιδάκι μου.

Οι γυναίκες αντί Μπαρτζοβάνι είπαν στην ηχογράφηση Καρπενήσι.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Ο δίσκος

Η ηχοληψία έγινε με επιμέλεια της Αγόρως Τσίου στο Πνευματικό Κέντρο Κεφαλοχωρίου στις 27 Δεκεμβρίου 1995, σε συνεργασία με τον Μενέλαο Ζώτο του Ιδρύματος Βορειοηπειρωτικών Μελετών, με ηχολήπτη τον Παναγιώτη Τζόκα. Στην προετοιμασία και συγκέντρωση των γυναικών βοήθησαν οι υπεύθυνες του Κέντρου Φροντίδας Οικογένειας του Εθνικού Οργανισμού Πρόνοιας Αλίκη Λώλου Φασούλη και Σταυρούλα Τσίου.

Τραγουδούν οι γυναίκες (με το αντίστοιχο έτος γέννησης):

1. Ευλαμπία Φασούλη (1921)
2. Αγόρω Φασούλη (1922)
3. Ευανθία Καρανίκα (1926)
4. Κυράτσω Παππά (1926),
5. Ευαγγελία Σδούκου (1929)
6. Μαρία Νούτσου (1929)
7. Ασημούλα Φασούλη (1931)
8. Ολγα Κολωνιάρη (1931)

9. Ευτέρπη Φασούλη (1935)
10. Βασιλική Φασούλη (1942)
11. Αντιγόνη Καρανίκα (1945)
12. Αλεξάντρα Σδούκου (1945)
13. Ευφροσύνη Καρανίκα (1947)

Η Κυράτσω Παππά επίσης τραγουδάει μόνη της το "Ξύπνα καημένη Αναστασιά"

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Περιεχόμενα του δίσκου

Χορευτικά

1. Κυρ γιε κι αί ποιος τον κάνει	1:59
2. Λαφίνα μου, ντουλμπέρα μου	2:20
3. Πέντε μήνες περπατούσα	2:37
4. Κάτω στα έξι μάρμαρα	2:32
5. Μικρή βουργάρα θέριζε	3:34
6. Τρυγόνα μου γραμμένη	3:38
7. Ξύπνα καημένη Αναστασιά	3:18

Αλλα του γάμου

8. Κίνησα το δρόμο-δρόμο	2:21
9. Ψιλό-λιγνό είν' τ' αλεύρι	1:19
10. Κέρνα, αφέντη μ', κέρνα	1:50
11. Λούζεται τ' αρχοντόπουλο	2:41
12. Μέσα σε τούτην την αυλή	3:01
13. Πίνετε να πίνουμε	3:08

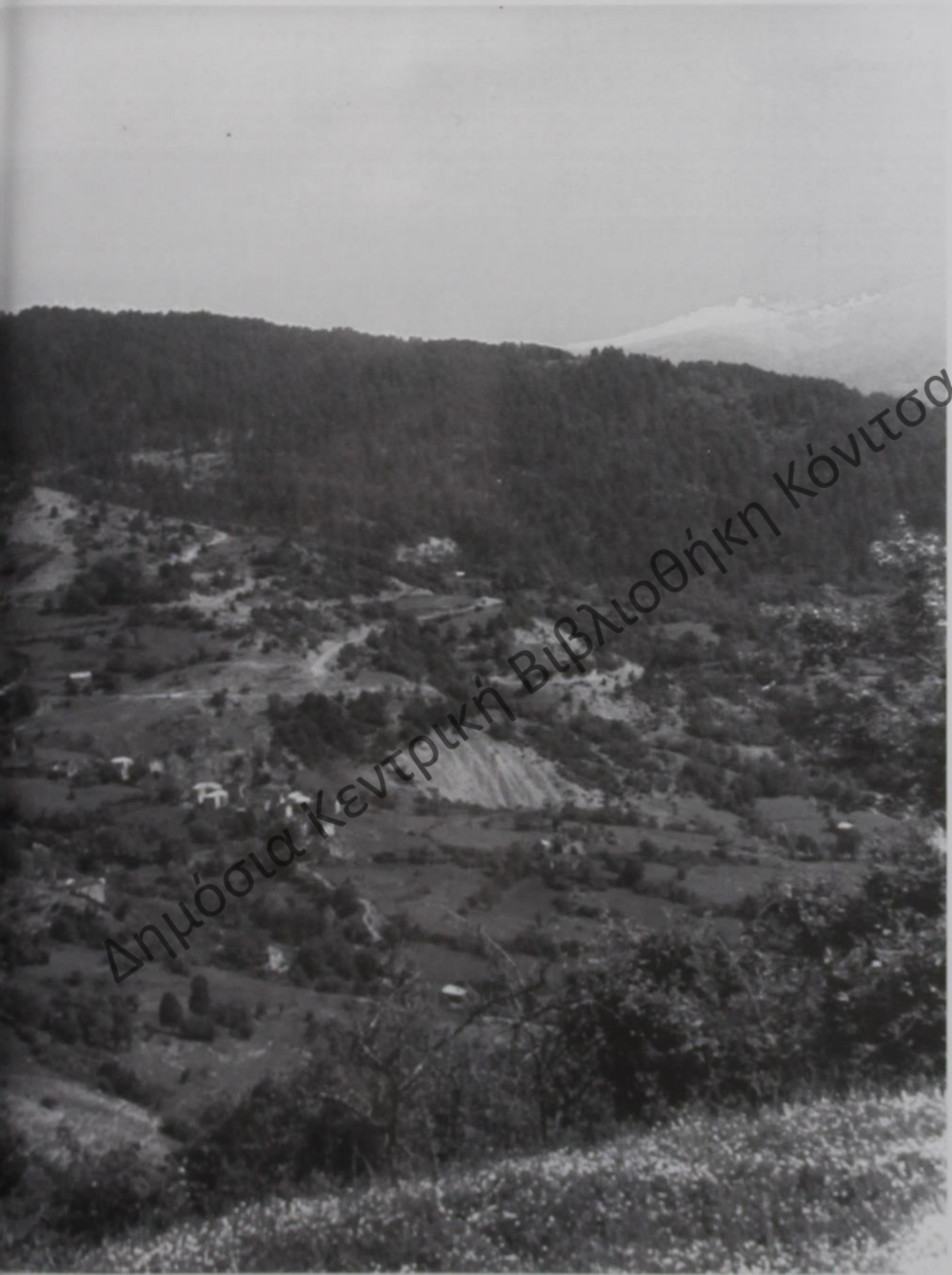
Τραπεζίσια

14. Διψούν οι κάμπι για νερό	4:16
15. Ο γυόσμος το τραντάφυλλο και το μακεδονίσι	4:46
16. Δεν κλαίτε μαύρα δέντρα	5:18
17. Αρχοντοπούλα ν έπλενε	4:48
18. Κίνησαν τα καράβια, τα ζαγοριανά	6:16
19. Στ' της Αλεξάνδρας τόι βουνό	4:01
20. Πέρα σ' εκείνο τόι βουνόι, μωρή βλάχα	4:33
21. Του Λάμπρου το τραγούδι	3:40

Το παλιό χωριό Λούψικο (Λυκόρραχη)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΔΙΣΚΟΙ

"Ελληνικοί χοροί" σειρά 36 δίσκων LP

"Δώρα Στράτου" σειρά 4 δίσκων LP

"Δώρα Στράτου" σειρά 4 CD

"20 ελληνικοί χοροί" CD

"20 μακεδονικοί χοροί" CD

"20 ποντιακοί χοροί και τραγούδια" CD

"Greek traditonal village music and da"

"Giufa" Folklore Mediterraneo, CD

ΚΑΣΕΤΕΣ

"Ελληνικοί χοροί", σειρά 10 κασετών

"Σκύρος", 1 κασέτα

"20 ελληνικοί χοροί", 1 κασέτα

"20 ποντιακοί χοροί και τραγούδια",

ΒΙΝΤΕΟΚΑΣΕΤΕΣ

"Ελληνικοί χοροί", σειρά 2 βιντεοκασ

ΒΙΒΛΙΑ

"Ελληνικοί παραδοσιακοί χοροί" της Δ

"Οι λαϊκοί χοροί. Ενας ζωντανός δεσ

παρελθόν" της Δώρας Στράτου

(ελληνικά, γερμανικά και ιταλικά)

"Μια παράδοση, μια περιπέτεια" της Δ

"Οψεις του χορού", επιμέλεια Αλκη Ρ

"Ο κόσμος του ελληνικού χορού" του

"The world of Greek dance" by Alkis

"Χορός, πολιτισμός και κοινωνία" του

"Greek dances.

"Our living link with Antiquity" by Do

"Dance and poetry" by Alkis Raftis

"Danse et poésie" par Alkis Raftis

"40 ελληνικές φορεσιές" λεύκωμα

(ελληνικά και αγγλικά)

"Όλα για τον χορό. Η ζωή τής

Δώρας Στράτου" από την Κατ. Αγρα

"Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού χορ

του Αλκη Ράφτη

"Φορεσιές 1860" της Αθηνάς Μαχά

και του Αλκη Ράφτη

"Le monde de la danse grecque" by

ΚΑΡΤΕΣ

"Ελληνικοί χοροί", σειρά 20 καρτών

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΘΕΑΤΡΟΥ

Σε 5 γλώσσες (ελληνικά, αγγλικά, γ

γερμανικά και ισπανικά), έγχρωμο

ΑΦΙΣΑ

Θέατρο "Δώρα Στράτου"

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Μαζί με το βιβλίο, ένα CD των 70' με 21 τραγούδια

Ο γάμος του παλιού καιρού στο χωριό περιγράφεται διεξοδικά με όλα τα επεισόδια της τελετουργικής του διαδικασίας.

Τα προξενιά, οι αρραβώνες, οι προετοιμασίες, τα προικιά, το ζύμωμα των ψωμιών, το μπαργιάκι, το ασκέρι του γαμπρού, η υποδοχή των συμπεθερών, τα στέφανα, ο χορός στην αυλή της εκκλησίας, το τραπέζι, τα τραπεζίσια τραγούδια, ο χορός στο σπίτι του γαμπρού, τα επιστρόφια, οι φιλιές.

Καταγράφονται επίσης τα έθνη
66 τραγουδιών του τραπέζι
του χορού και άλλων περιστάσεων.

Πλήρης βιβλιογραφία της περιοχής Κόνιτσας.

54340

KON